

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Rahime ÖZDEM

KAYGUSUZ ABDAL'IN VÜCÛD-NÂME ADLI ESERİNİN TASAVVUFÎ TAHLİLİ

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Rahime ÖZDEM

KAYGUSUZ ABDAL'IN VÜCÛD-NÂME ADLI ESERİNİN TASAVVUFÎ TAHLİLİ

Danışman

Prof. Dr. Ahmet ÖGKE

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Rahime ÖZDEM'in bu çalışması, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Rifat OKUDAN (İmza)

Üye (Danışmanı) : Prof. Dr. Ahmet ÖGKE (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Şeyda ÖZTÜRK (İmza)

Tez Başlığı: Kaygusuz Abdal'ın Vücûd-Nâme Adlı Eserinin Tasavvufî Tahlili

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 05/10/2018

Mezuniyet Tarihi : 22/11/2018

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Kaygusuz Abdal’ın Vücûd-Nâme Adlı Eserinin Tasavvufî Tahlili” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Rahime ÖZDEM

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Rahime ÖZDEM
Öğrenci Numarası	20155249012
Enstitü Ana Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Ahmet ÖGKE
Tez Başlığı	Kaygusuz Abdal'ın Vücûd-Nâme Adlı Eserinin Tasavvufî Tahlili
Turnitin Ödev Numarası	1018608685

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 114 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 12/10/2018 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 16

alıntılar dahil % 23'tür.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

(x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe: Sınır %1 oranında aşılmış olup, bu da tezin asıl metin kısmından olmayıp, giriş bölümündendir.

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

19/10/2018

(imza)

Danışmanın Unvanı-Adı-Soyadı
Prof. Dr. Ahmet ÖGKE

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ.....	iv
ÖZET.....	v
SUMMARY.....	vi
ÖNSÖZ.....	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAYGUSUZ ABDAL'IN HAYATI ve ESERLERİ

1.1. Kaygusuz Abdal'ın Hayatı.....	3
1.1.1. Doğum Tarihi ve Adı.....	3
1.1.2. Ailesi, Çocukluğu, Tahsili ve Yetiştirilmesi.....	5
1.1.3. Abdal Mûsâ'ya İntisâbı.....	6
1.1.4. Mahlâs Alışı.....	8
1.1.5. Şeyhinden İcâzetnâme Alması.....	8
1.1.6. Seyahatleri.....	9
1.1.7. Ölümü ve Mezarı.....	13
1.2. Kaygusuz Abdal'ın Eserleri.....	14
1.2.1. Manzum Eserleri.....	17
1.2.1.1. Dîvan.....	17
1.2.1.2. Gülistan.....	17
1.2.1.3. Mesnevîler.....	18
1.2.1.3.1. Birinci Mesnevî.....	18
1.2.1.3.2. İkinci Mesnevî.....	19
1.2.1.3.3. Üçüncü Mesnevî.....	19

1.2.2. Mensur Eserleri.....	19
1.2.2.1. Budalâ-nâme.....	19
1.2.2.2. Kitâb-ı Miğlate.....	20
1.2.2.3. Vücûd-nâme.....	20
1.2.2.4. Risâle-i Kaygusuz Abdal.....	20
1.2.3. Manzum ve Mensur Karışık Eserleri.....	21
1.2.3.1. Dil-güşa	21
1.2.3.2. Saray-nâme	21
1.3. Kaygusuz Abdal'ın Eserlerinde Din.....	22
1.4. Kaygusuz Abdal'ın Tasavvufî Kişiliği.....	26

İKİNCİ BÖLÜM

VÜCÛD-NÂME

2.1. Vücûd-Nâme Nüshaları.....	31
2.2. Vücûd-Nâme Metni.....	31

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VÜCÛD-NÂME'NİN TASAVVUF TERİMLERİ YÖNÜNDEN TAHLİLİ

3.1. Vücûd-Nâme'nin Tasavvuf Terimleri Yönünden Tahlili.....	46
3.1.1. İnsan.....	46
3.1.2. Âlem.....	55
3.1.3. Dört Kapı	57
3.1.4. Merâtib-i Nefs	62
3.1.5. Vahdet-i Vücûd.....	67
3.1.6. Ricalü'l-Gayb.....	73
3.1.7. Şeyh-Mürşid.....	77
3.1.8. Fenâ-Bakâ.....	79

3.1.9. Cem've Fark.....	81
SONUÇ.....	83
KAYNAKÇA.....	86
EK 1 – Vücûd-Nâme Metni.....	93
ÖZGEÇMİŞ.....	106

KISALTMALAR LİSTESİ

A.	: Süleymaniye Ktp. , Ali Nihat Tarhan nüshası
AÜ.	: Ankara Üniversitesi
as.	: aleyhisselam
B.	: Hacı Bektaş Ktp., nu: 667 nüshası
b.	: ibn, bin
bk.	: bakınız
c.	: cilt
çev.	: çeviren
Ed.	: Editör
H.	: Hacı Bektaş Ktp. , nu: 631 nüshası
h.	: hicrî
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazret-i
İ.	: İstanbul Üniversitesi Ktp. nüshası
İA.	: İslam Ansiklopedisi
İst.	: İstanbul
K. Kerim	: Kur’ân-ı Kerim
Ktp.	: Kütüphane
k.s.	: Kuddise Sirruh
MÜ.	: Marmara Üniversitesi
nu.	: numara
O.	: İstanbul Belediye Ktp. , Osman Ergün Bölümü nüshası.
s.	: sayfa
ss.	: sayfalar
s.a.v.	: Sallallâhü aleyhi vessellem
SEB.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
T.	: Tübingen nüshası
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
trc.	: tercüme eden
ts.	: tarihsiz
vr.	: varak
Yay.	: Yayınlar

ÖZET

Bu çalışmada, Kaygusuz Abdal'ın Vücûd-nâme adlı mensur eserinin tasavvuf kavramları açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Tasavvufun en önemli amacı, insanın seyr ü sülûk yoluyla Hakk'ı tanımasına ve Allah'a ulaşmasına vesile olmaktır. Mutasavvıflar manevi eğitimde âdemin önünde ı ışık tutan rehberlerdir. Kur'an ve sünnet merkezli, tasavvuf hayatını kendine özgü yaşam tarzıyla şekillendiren mutasavvıflardan biri de Kaygusuz Abdal'dır. Kaygusuz, Kalenderî şeyhi olduğu ifade edilen Abdal Mûsâ'nın müridi ve Bektaşî Tarikat ilkelerinin oluşmasında temel teşkil eden gönül insanıdır. Çalışmanın birinci bölümünde Kaygusuz Abdal'ın hayatı ve eserleri ele alınmıştır. Menkabevî hayatı için, daha çok Abdurrahman Güzel'in menâkıbnâme nüshasından yararlanılmıştır. İkinci bölümde çalışmanın omurgasını teşkil eden, Kaygusuz Abdal'ın Vücûd-nâme adlı mensur eserinin metni verilmiştir. Üçüncü bölümde ise Vücûd-nâme adlı eserdeki tasavvuf kavramları incelenmiştir. Kaygusuz'un Yaratıcıyı tanımadaki serüveni ortaya konulmuştur. Eserinde insan vücudunun çeşitli uzuvlarıyla, bazı dini, tasavvufî ve kozmik kavramlar arasında teşbihler yapmıştır. Mürşidin önemi üzerinde durulmuş, vahdet-i vücûd konusuna değinilmiştir. Âyet ve hadislerle tasavvuf kavramları süslenilmiş, kavramların anlaşılır hâle gelmesi örneklerle pekiştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kaygusuz Abdal, Vücûd-nâme, tasavvuf kavramları, insan.

SUMMARY

THE EVALUATION OF THE WORK OF KAYGUSUZ ABDAL, “VÜCÛD-NÂME”

In this study, it is aimed to examine Kaygusuz Abdal's work titled Wujd-nâme in terms of Sufi concepts. The most important aim of mysticism is to help human know Hakk through human education and reach Allah. Sufis are guides who shed light in front of the human in spiritual education. It is Kaygusuz Abdal, one of the sufi-centered Qur'anic and circumcised, sufistic life forms that shape their own life style. It is the good hearted person who is the basis of the formation of the principles of Abdul Musa's disciples and Bektashi orders, which are expressed as Kaygusuz, Kalenderi shah. In the first part of the work, the lives and works of Kaygusuz Abdal were discussed. For Menagavebi life, it was mostly benefited from Abdurrahman Güzel's menâkıbnâme edition. In the second part, the text of the work of Kaygusuz Abdal, Vücud-nâme, which constitutes the backbone of the study, is given. In the third chapter, the work called Vücud-nâme was examined in terms of mystic concepts. The adventure in the definition of Kaygusuz's Creator was revealed. In his work he has made comparisons among various religious, mystical and cosmic concepts of the human body. Mentor's emphasis was on emphasis, and on the subject of unity of existence. Sufi concepts have been embellished with verses and hadiths, and the understanding of the concepts has been reinforced with examples.

Keywords: Kaygusuz Abdal, Vücûd-nâme, Concepts of Sufism, Human.

ÖNSÖZ

Tasavvuf terbiyesi insanın yaratılış gayesine uygun yaşam tarzı belirlemesinde ve kendini keşfedip Yaratıcısına ulaşmada en büyük metottur. Tasavvuf suyu ile beslenen insan kendisinde Kur'an ve Sünnet'in yeşerdiği, büyüüp geliştiği bir kalbin oluşmasına zemin hazırlamış olur. Kalp yaşadığı hazlar ve feyzlerle kendinden geçer ve sahibiyle birlikte olmanın heyecanını yaşar. Akıllar kavrayamaz, yaşananları yaşamadıkça, dünyanın lezzetleri ağzına tat vermez hâle gelen insan, kendini mürşid-i kâmilin eşliğinde oturur bulur. Önüne dünyanın zinetlerini serseler, tamah etmez onlara, bilir ki eşikte oturmak kadar değerli bir zinet yoktur. Mutasavvıf Kaygusuz Abdal'da Bey oğlu iken, Abdal Mûsâ tekkesinde hizmetkâr olmayı benimsemiştir. Yürümeye karar verdiği yolda, sahibini tanımaya vesile olan mürşidin nasihatlerini kendisine azık yapmıştır.

Kaygusuz'un hayatı, kimliği, tasavvuf anlayışı hakkındaki bilgilere eserlerinde kullandığı kelimelerden ulaşılmaya çalışılmıştır. Bundan dolayı ecdâdı, nesli, doğum ve ölüm tarihleri, kabri, din anlayışı konusunda farklı iddialar ileri sürülmektedir. Araştırmamızda Kaygusuz Abdal'ın Vücûd-nâme adlı eserinde kullandığı tasavvufî kavramları, klasik tasavvuf eserlerinden faydalananarak değerlendirmeye çalışacağız. Söz konusu çalışmamıza yönlendirmesiyle destek olan danışman hocam Prof. Dr. Ahmet ÖGKE'ye ve görüşleri ile katkı sağlayan Dr. Şeyda ÖZTÜRK hocama teşekkür ederim. Ayrıca bu çalışmanın ortaya çıkmasında yardımcı olan eşime şükranlarımı sunar, bu çalışmanın tasavvuf ilmine küçük de olsa katkı sağlamasını Rabbimden niyaz ederim.

Rahime ÖZDEM

Antalya 2018

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

Bu çalışma Kaygusuz Abdal'ın Vücûd-nâme adlı eserinin tasavvuf kavramları açısından incelenmesini içermektedir. Kaygusuz Abdal bir tasavvuf şairi, bir tekke şairidir. Eserlerinin temelini tasavvuf teşkil eder. Yunus Emre kadar başarılı şiirler vermiştir. Kaygusuz Abdal'ın hayatını, yaşadığı dönemden itibaren dilden dile anlatılarak, daha sonraki zaman diliminde de yazıya geçirilerek, günümüze kadar gelmiş olan menkabevî hayatı olarak değerlendirdik. Tasavvuf ilminde yer alan kavramlar çerçevesinde Vücûd-nâme adlı eseri çalıştık. Bu kavramları Kaygusuz'un yorumu merkez alınarak açıkladık.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Mutasavvıflar tarafından insanlığın faydasına sunulmuş çalışmalar bazen müellif yaşarken yazıya aktarılmış, bazen de eserler ortaya koyan müelliflerin vefatından sonra kaleme alınmıştır. Kaygusuz Abdal'ın eserleri de onun vefatından sonra yazıya geçirilmiştir. Maalesef eserlerinin üzerinde yapılan çalışma azdır. Kaygusuz XIV. yüzyılda yaşamış, hakkında bilgi dökümanı az olan bir şairimizdir. Kaygusuz'un eserlerine bir bütün olarak baktığımızda ilham kaynağının Kur'ân-ı Kerim ve hadisler olduğu görünmektedir. Araştırma konumuz olan eserde, Kur'ân'a ve Hz. Muhammed'e (s.a.v.) samimî bir muhabbet duyduğu aşikârdır. Müellif, Vücûd-nâme adlı eserine, Mü'minûn sûresi ayet 12-14 ile başlamıştır. Eserinde "Marifetullah" kavramını âyetler ve hadislerle açıklamıştır. Kaygusuz, kendi manevi yolculuğunda geçirmiş olduğu evreleri insanlarla paylaşmıştır. Bu çalışmada sırlarını çözmekte zorlandığımız müellifin hayatının araştırılması, düşüncelerindeki hikmetin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

3. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Bu çalışma Anadolu insanının gönül mimarlarından olan Kaygusuz Abdal ve eseri Vücûd-nâme üzerinedir. Günümüz insanına hikmet yolculuğunda kılavuz olabilecek özellikleri yer alan Kaygusuz Abdal'ın menkabevî hayatı ve eserleri incelenmiştir. Hayatı hakkındaki bilgiler kendisinin vefatından sonra anlatılan hikâyelerdir. Elde edilen dökümanlarda Kaygusuz'un Abdal Mûsâ ile tanışma dönemi ve Mısır'a kadarki zaman diliminde yaşanan anlatımlar ortaktır. Bazı nüshalarda Kaygusuz, Mısır'a kadar gitmiş ve geri dönmemiştir. A. Güzel nüshasında, Mısır'dan sonra tekrar Abdal Mûsâ ile birleştiği anlatımlar bulunmaktadır. Çalışma A. Güzel nüshasına göre yapılmıştır. Manzum, mensur,

manzum ve mensur eserlerinin özet bilgileri verilmiştir. Asıl araştırma konusu olan, mensur eseri “Vücûd-nâme” ve içeriğinde yer alan tasavvuf kavramları ele alınmıştır. Vücûd-nâme’nin altı nüshası bulunmaktadır. İstanbul Belediye’si Osman Ergin Bölümü (O), Hacı Bektaş-ı Veli 631 (H) ve 667 (B) Bölümleri, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Bölümü (İ), Süleymaniye Kütüphanesi Ali Nihat Tarlan Bölümündeki (A) nüshalar incelenmiştir. Aralarındaki farklılıkları toplayan İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi nu:6817, v.3b-16a yazma eser temel alınarak tasavvufî kavramlar açısından eser değerlendirilmiştir. Eserde belirtilen tasavvuf kavramlarının, genel olarak tasavvuf ilmindeki karşılığı açıklanarak, müellifin yorumunun anlaşılması sağlanılmıştır. Müellif, kısa ve öz ifadeler kullanıp kullandığı teşbihler için bir açıklama yapmamıştır. Bundan dolayı temsilleri ve teşbihleri hakkındaki düşüncesini vakıf olmak zordur. Kullandığı kelimelerin sırları ehil kimselerin yorumuna bırakılmıştır. Eserde kelime ve ifade hatalarının bulunması muhtemeldir. Bu hatalar doğrudan Kaygusuz Abdal’a ait olabileceği gibi, müstensihlere ait de olabilir.

4. Kullanılan Kaynaklar

Kaygusuz Abdal ve hayatı hakkında bilgiler vermeye çalışılan birinci bölümde, M. F. Köprülü’nün “*Abdal Mûsâ*”, “*Mısırdaki Bektaşilik*”, Muhtar Yahya Dağlı’nın “*Kaygusuz Abdal*”, Vahit Lütfi Salcı’nın “*Kaygusuz Abdal Hakkında Etütler I-V*”, Abdülbâki Gölpınarlı’nın “*Kaygusuz Abdal Hatayi-Kul Himmet*”, “*Alevi-Bektaşî Nefesleri*”, Mustafa Sever’in “*Divân-ı Kaygusuz Abdal*” ve Abdurrahman Güzel’in “*Kaygusuz Abdal*”, “*Kaygusuz Abdal (Alâaddin Gaybî) Bibliyografyası*”, “*Kaygusuz Abdal’ın Mensur Eserleri*” kaynaklarından istifade edilmeye çalışılmıştır. Vücûd-nâme metnini içeren ikinci bölümde Ferit Develioğlu’nun “*Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*” eserinden istifade edilmiştir. Üçüncü bölüm ise Kaygusuz’un Vücûd-nâme adlı eserinde ifade ettiği tasavvuf kavramlarının genel olarak tasavvuf ilmindeki karşılığıyla yorumlanmıştır. Bu bilgiler için Selçuk Eraydın’ın “*Tasavvuf ve Tarikatlar*”, Ethem Cebecioğlu’nun “*Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*”, Süleyman Uludağ’ın “*Tasavvuf Terimler Sözlüğü*”, H. K. Yılmaz’ın “*Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*” adlı eserlere müracaat edilmiştir. Klasik Tasavvuf Kaynaklarından Muhâsibi’nin “*er-Riâye*”si, Ebû Nasr Serrâc Tûsî’nin “*el-Lümâ*”sı, Hücvirî’nin “*Keşfu’l-Mahcub*”u, Abdülkerim Kuşeyrî’nin “*Kuşeyrî Risalesi*”, Şihâbuddîn Sühreverdî’nin “*Avârifü’l-Meârif*”i incelememizde başvurduğumuz temel eserler olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAYGUSUZ ABDAL'IN HAYATI ve ESERLERİ

1.1. Kaygusuz Abdal'ın Hayatı

Velilerin hayatları hakkındaki bilgiler onların vefatından sonra ağızdan ağıza dolaşarak menkıbeleşmekte ve “menâkıb-nâme” adı verilen eserlerde bir araya getirilmektedir. Kaygusuz Abdal'ın hayatı hakkındaki bilgileri de onun vefatından bir buçuk asır sonra yazıldığı tahmin edilen menâkıbnâmesinden elde ediyoruz.

Kaygusuz Abdal'ın Menâkıb-nâmelerin bir kısmı, Mehmet Fuat Köprülü¹, Muhtar Yahya Dağlı², Vâhit Lütfi Salcı³, Rıza Nur⁴ tarafından yayınlanmıştır. Abdurrahman Güzel'in özel kütüphanesinde bulunan Kaygusuz Menâkıb-nâmesi bu çalışmalardan farklıdır⁵. M. Fuat Köprülü ve Muhtar Yahya Dağlı'nın ellerindeki nüshalarda Kaygusuz, Mısır'a kadar ulaşmakta, tekrar geri dönmemektedir. Abdurrahman Güzel, Rıza Nur ve V. L. Salcı'nın dayandığı nüshalarda ise hacdan sonra Abdal Mûsâ ile tekrar buluşmaktadır. Kaygusuz'un hayatını ele alırken Abdurrahman Güzel nüshası esas teşkil edecektir⁶.

1.1.1. Doğum Tarihi ve Adı

Kaygusuz Abdal'ın doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. XIV. yüzyılın ilk yarısı ile XV. yüzyılın birinci yarısında yaşadığını ifade eden görüş olduğu gibi, XV. yüzyılda yaşadığını kabul eden görüş de mevcuttur.

M.F. Köprülü, Kaygusuz'un Abdal Mûsâ'ya intisabına dayanarak, Bursa'nın fethine iştirak eden Abdal Mûsâ'nın XIV. asırda yaşamış olacağını ifade etmektedir. O halde Kaygusuz da XIV. asır sonlarıyla XV. asrın ilk yarısında yaşamış olması gerektiğini belirtmektedir⁷.

¹ Mehmet Fuat Köprülü, “Abdal Mûsâ”, *Türk Kültürü*, Şubat 1973, sayı:124, s. 198-207.

² Muhtar Yahya Dağlı, *Kaygusuz Abdal*, İstanbul Maarif Ktp. , İstanbul 1941, s. 7-13.

³ Vahit Lütfi Salcı, “Kaygusuz Abdal Hakkında Etütler I-V”, İstanbul 1949-50, *Türk Folklor Araştırmaları*, C.1, sayı:1, s. 14-15.

⁴ Rıza Nur, “Kaygusuz Abdal, Gaybî Bey, Kâhire'de Bektaşî Tekkesinde Bir Manüskırı”, *Türk Bilik Revüsü*, no: 5, Yıl: 1935, s. 78-90.

⁵ V. L. Salcı, Dağlı'nın menâkıbnâmesindeki eksik kalan kısımları tamamlamak için Kaygusuz'un Mısır seyahatinden sonraki kısımları yayınlamıştır. Dolayısıyla Kaygusuz'un menkabevî hayatı tam metin olarak Abdurrahman Güzel'in elindeki nüshadır. Güzel metnini meydana getirirken kütüphanesinde bulunan istinsah tarihi ve müstensihî belli olmayan nüsha ile istinsah tarihi 1229/1813 olarak ifade ettiği Millet kütüphanesinde bulunan ikinci bir nüshadan faydalanmıştır. Zeynep Oktay, *Kaygusuz Abdal'ın Mesnevî-i Baba Kaygusuz'u: Tenkitli Metin ve İnceleme*, (Yüksek Lisans Tezi), Boğaziçi Üniversitesi, 2010, s. 6.

⁶ Abdurrahman Güzel, *Kaygusuz Abdal*, Kültür Bakanlığı Yay. , Ankara, 1981, s. 27.

⁷ M. F. Köprülü, “Mısırdaki Bektaşîlik”, *Türkiyat Mecmuası*, C.IV, İstanbul, 1939, s. 20.

M. F. Köprülü, Kaygusuz'un Kitâb-ı Dil-güşâ adlı eserinin h. 900 / m. 1494'te istinsah edilmiş bir nüshasının olduğuna ve Camiun –Nazâir'de⁸ bir manzumesinin bulunmasına da bakarak Kaygusuz Abdal'ın XIV. asır sonlarıyla XV. asrın ilk yarısında yaşamış olacağını öne sürmektedir⁹.

Abdülbâki Gölpınarlı, Kaygusuz'un doğum tarih hakkında muğlak ifadeler kullanmaktadır. 1953'de yazdığı bir eserde Kaygusuz'un XV. asırda yaşadığını belirtirken¹⁰, 1963'de ise XIV. asrın sonlarıyla XV. asrın ilk yıllarında yaşadığını ifade etmektedir¹¹.

Vasfi Mahir Kocatürk, iki Kaygusuz Abdal'dan bahsetmektedir. Biri Alâiyeli, diğeri Rumelili olmak üzere. Birinci Kaygusuz, Abdal Mûsâ'ya mürit olmuş, XIV. Asırda yaşamıştır¹². İkincisi ise, Rumeli'de XV. yüzyılda yaşamış, şiirlerinde Rumeli'ye ait yer isimlerini ve XV. yüzyıl tarihî şahsiyetlerden bahseden Kaygusuz'dur¹³.

Kaygusuz'un "Dil-güşâ"sın da geçen "İmdi bu derviş dahî Muhammed Mustafa'nun sekiz yüzyılında geldi" ifadesini Rıza Nur, Kaygusuz'un Mısır'a geliş tarihi olarak ele alır. Kaygusuz'un 18 yaşında Abdal Mûsâ'ya intisâb ettiğini, kırk sene ona hizmet etmesini hesap ederek 58 yaşında Mısır'a geldiğini kabul eder. 800'den 58 'i çıkarıp Kaygusuz'un doğum tarihini H. 742 olarak bulur¹⁴.

Kabul görünen görüşte Kaygusuz Abdal'ın XIV. asrın sonlarıyla XV. asrın ilk yarısında yaşadığı bilgisidir.

Kaygusuz Abdal'ın asıl adının "Gaybî" olduğu konusunda araştırmacılar birleşmektedir. Menâkıbnâme 'de "Gaybî" ismi geçmektedir. "Gaybî" adının ikinci bir isim olabileceği de ifade edilmektedir¹⁵. Bu konuda görüş ifade eden M. Y. Dağlı ise, asıl adının "Ahmed Gaybî, Mehmed Gaybî ve emsali gibi" olabileceği üzerinde durmaktadır¹⁶. Bektaşî rivayetlerine göre bir ismi de "Bedreddin"dir¹⁷.

Kaygusuz'un Minbernâmesi'ndeki bir beyit bu konuda fikir vermektedir.

Âşık olsam adum tenbel Alâyî

Eger sôfi isem dirler mürâyî¹⁸

⁸ Eğirdirli Hacı Kemal tarafından, 1512'deTürkçe nazirelerin derlendiği "Camiun-Nezâir" XIII-XIV. asır Türk Edebiyatı hakkında bilgiler vermesi nedeniyle önemlidir.

⁹ Mustafa Sever, *Divan-ı Kaygusuz Abdal*, Helke Yay. , Ankara, 2016, s. 17.

¹⁰ Abdülbâki Gölpınarlı, *Kaygusuz Abdal Hatayi-Kul Himmət*, Kapı Yay. , İstanbul, 2013, s. 11.

¹¹ Abdülbâki Gölpınarlı, *Alevi-Bektaşî Nefesleri*, İnkılap Kitabevi Yay. , İstanbul, 1992, s. 14.

¹² Vasfi Mahir Kocatürk, *Tekke Şiiri Antolojisi*, Buluş Kitabevi, Ankara, 1968, s. 35; V. M. Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1970, s. 188.

¹³ Kocatürk, *Tekke Şiiri Antolojisi*, s. 143-156; Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 290.

¹⁴ Nur, *Kaygusuz Abdal, Gaybî Bey, Kahire'de Bektaşî Tekkesinde Bir Manüskırı*, s. 90-807.

¹⁵ Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 75.

¹⁶ Dağlı, *Kaygusuz Abdal*, s. 36-37.

¹⁷ M. Y. Dağlı, *Bektaşî Tomarı ve Nefesleri*, Sebat Matbaası, İstanbul, 1935, s. 13.

¹⁸ Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 75. ; Millet Ktp; Ali Emiri Bölümü (Manzum Eserler), nu:797, vr. 33b; Sadettin Nüzhet Ergun, *Bektaşî Şairleri ve Nefesleri*, c.1-2, s. 28.

Beyitte ifade ettiği gibi, adının Alâyi olduğu yine Dolabnâme'sindeki bir mısrasında da “Alâiye” ismi geçmektedir. Rıza Nur, Alâiye kelimesini farklı bir şekilde yorumlayarak, bu kelimenin Kaygusuz'un memleketine delâlet ettiğini söylemektedir¹⁹. A. Güzel'e göre ise “Alâi” kelimesi, Alâeddin kelimesinin kısaltılmış şekli olduğudur²⁰.

Sonuç olarak, Kaygusuz Abdal'ın asıl adının “Alâeddin Gaybî” olduğuy yorumu ağırlık basmaktadır.

1.1.2. Ailesi, Çocukluğu, Tahsili ve Yetiřmesi

Kaygusuz Abdal'ın ailesi, doğumu ve çocukluğu hakkında kesin bilgi yoktur. Kaygusuz'un, Alâiye Sancağı Beyi'nin oğlu olduğunda araştırmacılar birleřmektedir²¹.

“...ehl-i tarik içinde ma'ruf ve meşhur Dilgüşâ sahibi Kaygusuz Baba Sultan (k.s.) Alâiye Sancağı Beđi'nin oğlu idi. Adına “Gaybî” derlerdi²². “Gaybî'nin babası Alâiye Sancağı Beđi” şeklinde ifade geçmektedir. Bu ifadelerden Kaygusuz'un Alâiye Sancağı Beyinin oğlu olduğuy ve asıl adının “Gaybî” olduğuy ortaya çıkmaktadır. Bu bilgiler çerçevesinde Kaygusuz'un ailesi hakkında veriler elde etmek için Alâiye beyleri tarihini incelemek gerekmektedir²³.

Alâiye Beyleri konusunda ilk bilgiye İbn-i Battûta'da rastlanmaktadır. Bu kayıtlardan M.1332-33 yıllarında yaşayan Alâiye Beyi'nin Karamanoğullarından Yusuf olduğuy anlaşılmaktadır²⁴.

1340-1374 yılları arasında da Alâiye Beyi'nin, Hüsâmeddin Mahmud bin Alâeddin olduğuy ifade edilmektedir²⁵.

Kaygusuz Abdal'ın babasının, bu beylerden Hüsâmeddin Mahmud Bey olduğuy konusunda ihtimaller toplanmaktadır²⁶.

Alâiye Beyleri ailesinin Anadolu Selçuklular'a dayandığı belirtildiği gibi, Karamanoğulları'ndan gelme olduğuy ifade edilmektedir²⁷.

¹⁹ Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 76.

²⁰ Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 76.

²¹ Nur, *Kaygusuz Abdal, Gaybî Bey, Kahire'de Bektaşı Tekkesinde Bir Manüskiri*, s. 91; Köprülü, *Abdal Musa*, s. 14; Dağlı, *Kaygusuz Abdal*, s. 7; Abdülbaki Gölpınarlı, “Kaygusuz Abdal”, *Türk Dili*, Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı, Sayı:207, Aralık 1968, s. 395.

²² Nur, *Kaygusuz Abdal, Gaybî Bey, Kahire'de Bektaşı Tekkesinde Bir Manüskiri*, s. 78; Dağlı, *Kaygusuz Abdal*, s. 8.

²³ Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 70.

²⁴ İbni Battûta, “Bu şehrin Karamanoğullarından Yusuf Bey tarafından idare edildiğini ve şehirden on mil mesafedeki sarayında oturan bu bey ile görüştüğünü ve ikramına nail olduğuy söyler”. Mükrimin Halil Yinanç, “Alâiye maddesi”, *İA*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1965, c.1, s. 288.

²⁵ Güzel, *Kaygusuz Abdal*, ss. 71-72.

²⁶ Güzel, *Kaygusuz Abdal*, ss. 73-74.

²⁷ Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 87.

Çocukluğuna dair bilgiler, Menâkıbnâme’de on sekiz yaşındaki durumu ifade edilirken az çok ortaya çıkmaktadır.

“(Gaybî Beğ) gayet âkil, ârif, âmil, kâmil ve tûvâne idi. Onsekiz yaşında onunla kimse mukâbele durup bahs idemezlerdi. Zira çok kitâblar okıymışdı, ‘ulûmı bi’t-tamâm bilürdi ve hem ziyâde pehlevan idi, zôr-i bâzûya mâlik, at üzerinde, silah-şorlukda, ok atmakta ve kılıç çalmada ve gürz salmakda ve sünü oynatmakda hünermend idi. Bunun gibi işlerde nazîri yog idi. Ve her dâim kendi kullarıyla çevre etrafında olan dağları şikâr iderdi. Bebür ve peleng ve kaplan ve gözi her ne görse kurtulmazdı”²⁸.

Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere Kaygusuz Abdal, iyi eğitim almış, akıllı bir gençtir. Ok atmakta üstüne olmayan iyi bir avcı, aynı zamanda güçlü bir pehlivandır.

1.1.3. Abdal Mûsâ’ya İntisâbı

Menâkıbnâme’ye göre Gaybî Bey’in Abdal Mûsâ’yla tanışıp, ona mürid olmasının hikâyesi şöyledir:

Teke ili Alâiye Sancak beyi Hüsâmeddin Mahmud’un oğlu Gaybî Bey, onsekiz kişiyle beraber ava çıkar. Avlanırken bir tepe üzerinde âhû görür. Gaybî bey tirkeşinden bir ok çıkarıp, âhûya atar. Ok, âhunun sol kolyuğuna isabet eder, âhû sıçrayarak kaçar. Gaybî Bey peşine düşer. Dağlar, vadiler aşp sahraya iner. Yaralı âhû büyük bir âsitâne kapısından içeri girer. Arkasından Gaybî Bey’de dergâha girerek dervişlere geyiği sorar. Dergâhta, Seyyid Abdal Mûsâ Sultan’a aittir²⁹.

Dervişler, Gaybî Bey’i buyrun edip, atından inmesini isterler. Gaybî Bey yaraladığı âhûnun orda olduğunu ve almak istediğini söyler. Dervişler böyle bir âhûdan haberlerinin olmadıklarını söyleyince, Beyzâde perişan olur. Durumu içeriden dinleyen Sultan, dervişlerin içeriye girmesiyle, “Onu benim yanıma getirin, ben ona cevap vereyim” der. Dervişler, Gaybî Bey’e “Erenler sizi çağırır, varın hem kendilerini ziyaret edin hem de gerekli cevabı alın” derler. Gaybî Bey, Sultanın hitabını duyar, atından inerek “N’ola varalum, o mübarek cemalüni görelüm, ellerini bus idüb, hâk-i pâyüne yüzümüzi sürelüm” der. İçeri girer, saygıyla elini öper, karşısında el kavuşturarak durur. Seyyid Abdal Mûsâ “Hoş geldin, safâ getirdin, bizden ne istersin” der. Gaybî Bey bir geyik yaraladığını, uzun yollar geçerek geyiğin izini takip ettiğini, geyiğin bu çadıra doğru girdiğini söyler. Abdal Mûsâ “O oku görsen tanırmısın?” der. Gaybî Bey “Bilürem, Sultanım” der. Abdal Mûsâ kolunu yukarı kaldırarak bakmasını söyler. Gaybî Bey, koltuğuna saplanan okun kendi oku olduğunu bilir. Geyik suretinde görünen, Abdal Mûsâ imiş. Bey, korku ve heyacanla kendinden geçer.

²⁸ Nur, *Kaygusuz Abdal, Gaybî Bey, Kahire’de Bektaşî Tekkesinde Bir Manüskırı*, s. 78.

²⁹ Güzel, *Kaygusuz Abdal*, ss. 30-31.

Kendine geldiğinde, özür diler. Abdal Mûsâ oku kendisine verir ve şöyle der: “Dergâhumuzda ‘itizar ehline lutf u ihsan kapısı her zamân açıktır. Biz geçtük suçundan, bir dahı böyle etmeyesün, her gördüğün cana ok atmayasun.” Gaybî Bey pişman olur ve hizmetinde kalmak ister. Abdal Mûsâ, bu erenlerinin yolunun çok çetin olduğunu, belâ ve mihnetin bol olduğunu, onun bir sancak beyi oğlu olduğunu, gidip babasından izin alması gerektiğini söyler. Gaybî Bey de, babasının o olduğunu, geri dönmek istemediğini ifade eder. Abdal Mûsâ, halifesine emir buyurur, Gaybî Beyin başına tırâş vurulur, taç ve hırka giydirilip, beline kemer bağlanır. Gaybî Bey’e bir post verilir, her şeyden uzak Hakk’a tevekkül eder³⁰.

Menâkıbnâme’de bundan sonra Gaybî Beyin babasının, oğlunun durumundan haberdar olması, Abdal Mûsâ’yı Teke Beyi’ne şikâyet ederek, gerekli cezanın verilmesini ister. O esnada Teke Beyi’nin yanında meşhur bir kimse vardır. İsmi, Kılağılı İsâ’dır. Kendisi cevval, becerikli biridir. Teke Beyi bu zâta çok güvendiği için, Abdal Mûsâ meselesini çözmesini ister. Kılağılı İsâ asitâneye varır. Atından inmeden Abdal Mûsâ’nın yanına gelmesini ister. Sultan sesi duyar, buyur eder, niyetini anlayınca da edeblice gitmesini ister. Kılağılı İsâ, Sultan’ı zorla götürme niyetiyle, attan ineceği sırada sol ayağı üzengiden çıkmaz, yanlışlıkla ata vurur ve at hızla koşmaya başlar. Taştan taş, yerden yere vura vura Kılağılı İsâ’nın üzengide takılı bir budu kalır. At Teke Beyi’ne ulaşır, Kılağılı İsâ yerine sadece bir but görürler, Teke Beyi’ne olayı haber verirler, Teke Beyi hiddetlenerek, askerlerin hazırlanıp, Abdal Mûsâ’nın dergâhına hareket emrini verir. Askerlerin önden giderek ateş yakmasını, Abdal Mûsâ’yı yakarak cezalandırmalarını söyler³¹.

Abdal Mûsâ’ya bu durum malum olur. “Ya Allah” diye nâra atarak dört- beş yüz müridi ile Teke Beyi’ne doğru harekete geçer. Dağlar, taşlarda semâ ederek Abdal Musa’ya yoldaş olur. Sultan ve müridleri yakılan ateşe doğru yürürler, ateşi tamamen söndürerek tekkeye doğru hareket ederler. Teke Beyi olaydan haberdar olur. Sultan tekkeye doğru gelirken, dağdan kara bir canavarın geldiğini görür, tekkeye odun taşıyan Baltası Gedik adındaki bir derviş, canavarı öldürür. Bu canavarın Teke Beyi’nin ruhu olduğunu söyleyen Sultan, canavarın ölmesiyle Teke Beyi’de attan düşerek orada ölür, askerleride dört bir yana dağılır³².

Bu olaydan sonra Gaybî Bey’in babası Alâiye Sancağı Beyi pişman olur, tevbe ve istiğfar ederek Abdal Mûsâ’ya varıp, ona tâbi olmak ister. Abdal Mûsâ, misafirlerini en güzel şekilde ağırlamak ister. Dervişlerine falan yerde iki pınarın olduğunu, birinden bal birinden yağ aktığını, gidip tekkenin ihtiyaçlarının giderilmesini söyler. Dervişler denilen yere

³⁰ Güzel, *Kaygusuz Abdal*, ss. 32-34.

³¹ Güzel, *Kaygusuz Abdal*, ss. 36-38.

³² Güzel, *Kaygusuz Abdal*, ss. 38-39.

gittiklerinde balın ve yağın akmakta olduğunu görürler, üç gün ihtiyaç olan erzağı tekkeye taşırlar. Üçgün sonra Abdal Mûsâ “Artık su aksın” der ve pınarlardan su akmaya başlar. Alâiye Beyi ve askerlerini üç gün misafir eder. Bey, oğlu Gaybî Bey’le de görüşüp Abdal Mûsâ’nın terbiyesine bırakarak vedalaşır³³.

1.1.4. Mahlâs Alışı

Kaygusuz Abdal’ın mahlâs alışı Menâkıbnâme’de şöyle ifade edilir:

Gaybî, bundan sonra bezelediği tamamen terk ve maddi hayatın alayışından feragatle, dervişliğe ihtiyar etmiş, zahir âlemin kayıt ve laikinden nefsinı tecrit etmiştir.

Bundan sonra Abdal Mûsâ Sultan, sünnet nazariyle Gaybî’nin yüzüne baktı ve:

–“Gaybî, kaygıdan reha buldun, şimdiden sonra Kaygusuz oldun” dedi. Gaybî yüzünü yere koyup meskenet gösterdi. Sultan bu sözleriyle Beğzâde’nin ismini “Kaygusuz” diye söyledi. Bundan itibaren Gaybî Beğ’in adı “Kaygusuz” oldu³⁴.

“Kaygusuz” mahlasının dert ve endişeden uzak olma anlamını taşıdığı gibi, Bektaşîler içinde “Kaygusuz” ifadesinin “pilav” ve “esrar” anlamlarında kullanıldığı araştırmacılar tarafından ifade edilmiştir³⁵.

1.1.5. Şeyhinden İcâzetnâme Alması

Kaygusuz, Abdal Mûsâ tekkesinde kırk yıl hizmet eder. Menzil ve meratib sahibi olur. Hacca gitmeye niyet eder ve Abdal Mûsâ’dan duygularını ifade eden bir şiirle icâzet ister.

Abdal Mûsâ “Bana divit ve kalemi getirün” diye emreder. Dervişler istenilenleri getirip hazır eylediler. Sultan, kalemi kâğıdı alıp Kaygusuz’a bir “İcâzetnâme” yazar. İcâzetnâme aynen şöyledir: “Bismillâhir-Rahmânir-Rahîm! El-hamdü li’llâhi'l-lezî ca’ale kulûbe'l-'arifine ilâ âhirihi. Her ne kim vardur cevâb içinde mestur kıldı. Dahi buyurdı kim bizüm ile müşahede kılmak murâd eyleyen Kaygusuz’a nazar eylesün. Ve bizden hayr dua iltimas eyleyen Kaygusuz’dan alsun. Safâ nazarın ve himmetin recâ ve niyaz kılsun ve her ne diyâra ki ‘azm idüb (varsa) gerekdür ki, ol vilâyetün erbâb ü a'yân ve ekâbir ve eşraf ve ağniyâ ve fukara, her kim olsa, mezbûr Kaygusuz'un üzerinde bir veçhile nazar-ı inayet ve merhamet ve şefkat diriğ buyurmayalar. Bu cânibün ri’âyet hâtırçün ana 'izzet ve hürmet kılalar. Anun kadem-i kudûmın kendülere minnet-i 'azîm ile ra'yyet bileler; dîdârlarıyla müşerref olup safâ-nazar himmetiyle muğtenim olalar; ve ana olan riâyet ve himâyet mahzâ

³³ Güzel, *Kaygusuz Abdal*, ss. 39-41.

³⁴ Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 42.

³⁵ Ahmed Faik Kemaloğlu, *Kaygusuz Abdal (Alaeddin Gaybî) Menâkıbnâmesi ve Velâyet-nâme-Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî’de mitoloji*, (Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE. , 2016, s. 41.

bu cânibe olmuş gibidür, şöyle bileler. Bakî ne ola ki ma'lûm-ı sa'âdet olmaya ve's-selâm"³⁶. Kaygusuz, icâzetnâme'yi alır, saygıyla öper ve makamına geri döner. Muhabbetinden içinde bir susuzluk olur, bir kaba bir miktar yoğurt ve su koyarak ayran yapar. İcâzetnâme'yi ufak parçalara böler ekmek parçası gibi ayranın içine doğrayarak yer. Dervişler hayret içinde Abdal Mûsâ'ya haber verirler. Sultana, zahmetle yazdığı icâzetnâme'yi yoğurt içine katıp yediğini söyleyerek şikâyet ederler. Sultan bu sözleri işitince tebessüm eder ve “Bana Kaygusuz'u çağırın, haber sorayım niçin böyle eylemiş” der. Kaygusuz'a haber ulaşınca, Abdal Mûsâ'nın huzuruna gelir, Abdal Mûsâ niçin böyle yaptığını sorar. Kaygusuz da özür dileyerek şöyle cevap verir:

“-Sultanum, sizin yâdigârunuzu saklamağa hiç bundan daha makul bir yir bulamadım. Kendü kalbümde saklayam”. Cevap Sultan'ın hoşuna gider ve şöyle der:

“-Başka kimseler dışarıdan söyler, sen içünden söyleyesün”. Bundan sonra Kaygusuz'un gözi gönlü açılır, mânâ denizine dalıp söylediği her söz kitap olur, ârifler yazarlar ve onun manasını bilirler, cahiller de şaşakalırlar³⁷.

1.1.6. Seyahatleri

Kaygusuz Abdal Menâkıbnâme'ye göre, Mısır'dan hac vazifesini yapmak için Hicaz'a geçmiş ve Bağdat yoluyla tekrar Abdal Mûsâ Tekkesine dönmüştür. Menâkıbnâme'de Mısır'a gitmek için Anadolu'nun neresinden hareket ettiği ifade edilmemektedir. R. Nur, Kaygusuz'un Alâiye'den gemiyle hareket ettiğini, menâkıbnâme'nin Kahire nüshasında ifade etse de³⁸ bu bilginin metinde yer alıp almadığı bilinmemektedir. R. Nur'un bu düşüncesinin bir tahminden ibaret olduğu, bu tahminin de elde edilen bilgiler çerçevesinde uygun olabileceği düşünülmektedir. 1333'de Alâiye'yi ziyaret eden İbni Battûta; Alâiye'de Şam, Mısır, İskenderiye tüccarlarının çalıştığını, Alâiye'den İskenderiye, Dimyat gibi yerlere kereste ihraç ettiklerini ifade etmektedir.³⁹ Kendisi Alâiye'li olan Kaygusuz'un müridleri ile beraber Mısır'a gitmeden memleketine uğrayıp, oradan gemiyle Mısır'a geçtiği düşünülebilir⁴⁰.

Kaygusuz'un Mısır'da ne kadar kaldığına dair bilgi, Menâkıbnâme'ye göre Kaygusuz'un inşa ettirdiği Kasrû'l-ayn tekkesinin kapısındaki 807 tarihli yazılı kayıt değerlendirilerek, Kaygusuz'un en az bu tarihe kadar burada yaşadığı ifade edilir. M. F.

³⁶ www.mehmetyardimci.net/img/files/ademik. (04.05.2018)

³⁷ Güzel, *Kaygusuz Abdal*, ss. 42-44.

³⁸ Nur, *Kaygusuz Abdal, Gaybî Bey, Kahire'de Bektaşî Tekkesinde Bir Manüskırı*, s. 92.

³⁹ Yinanç, *Alâiye maddesi*, c. I, s. 288; Süleyman Fikri Erten, *Antalya Vilâyeti Tarihi II*, İstanbul, 1940, s. 85.

⁴⁰ Güzel, *Kaygusuz Abdal*, ss. 78-79.

Köprülü'ye göre ise, Kaygusuz'un Kasrû'l-ayn ile münasebetinin Mısır Bektaşîleri arasında bir an'aneden ibaret olduğunu, böyle bir vesikanın olmadığını söyler⁴¹.

Bektaşîler tarafından kabul edilen dört halife makamından biri olan (diğerleri Hacıbektaş, Necef, Kerbelâ) Kaygusuz Abdal'ın Kahire'de kurduğu tekke'dir. Bu aynı zamanda Kaygusuz'un Bektaşîler arasında şeyhi Abdal Mûsâ'dan daha üstün bir dereceye sahip bulunduğunu göstermektedir. Bektaşîler'ce lengeri dört kapıya (şerîat, tarîkat, mârifet, hakîkat), kubbesi on iki imama işaret olmak üzere dört ve on iki dilimli beyaz keçeden yapılan tacı ilk olarak Kaygusuz Abdal'ın kullandığı kabul edilir. Bu taca haydarî, hüseyinî veya kalenderî taç adı verilir⁴².

Kaygusuz Abdal'ın Mısır, Hicaz, Suriye ve Irak seyahatlerini sadece Menâkıbnâme'de görülmektedir. Hiçbir tarihi vesikada yoktur. Şiirlerinde Rumeli'deki yerlerden söz ederken, buralardan söz etmemesi ilginçtir⁴³.

Rumeli'den bahseden bir şiirinde Anadolu'dan geldiğini ifade etmektedir.

Eydür ki bu Rûm-ili'dür

Sanma ki Anatoli'dur

Bunda esir-bendler çok olur

Düşmeyesin bâzârîye⁴⁴

Şiirden anlaşılacağı üzere, Kaygusuz Edirne'ye Anadolu'dan gelmiştir. Kaygusuz Abdal Edirne'den başka, Yanbolu, Filibe ve Manastır'da da bulunmuştur⁴⁵.

Kaygusuz Abdal'ın uzun süre Rumeli'de kaldığı, daha sonra Anadolu'ya veya Mısır'a dönebileceği ifade edilir⁴⁶.

Menâkıbnâme'de Kaygusuz Abdal'ın Mısır'a gidişi şöyle anlatılır:

Bir akşam vakti, halifeler ve dervişler hepsi meydanda otururken, Kaygusuz Abdal oturduğu yerden kalkarak şeyhine doğru yönelir. Abdal Mûsâ'dan gitmek üzere izin ister. Sultan, etrafına bakar, Kaygusuz'a kimin yoldaş olacağını sorar. Kırk tane nefer ayağa kalkar ve Kaygusuz'un yanında yerlerini alırlar.

Sabahleyin bir koyun kesip, kebab yaparak Kaygusuz'a ve dervişlere azık yaparlar. Sabah namazından sonra azıklarını da alarak yola koyulurlar. Konaklamak için bağ ve bahçelik olan aynı zamanda ulu bir suyun aktığı mekânda dururlar. Azıklarını yedikten sonra Kaygusuz, aslında kavak ağacı olan ama yanındakileri imtihan etmek için, başını kaldırarak

⁴¹ Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 80.

⁴² Azamat, "Kaygusuz Abdal", *İA.*, c. 25, s. 75.

⁴³ Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 80.

⁴⁴ Sever, *Divân-ı Kaygusuz Abdal*, s. 52.

⁴⁵ Dağlı, *Kaygusuz Abdal*, s. 19.

⁴⁶ Güzel, *Kaygusuz Abdal*, ss. 83-84.

kavak ağacına bakar ve: “- Bu çınar acaib ulu çınar değil midir?” der. Dervişler: “- Sultanım, bu çınar değül, kavak ağacıdır” derler. Kaygusuz, onun çınar ağacı sandığını söyleyerek, Âsitâne’ye geri döner. Durum Abdal Mûsâ’ya malum olur. Kaygusuz’un dervişleri ona tam tâbi olmadıkları için geri dönülmüştür. Akşam olunca tekrar Kaygusuz, Abdal Mûsâ’ya talebini belirtir, Abdal Mûsâ’da Kaygusuz’a tâbi olacak kırk nefer taleb eder. Kaygusuz, bu kırk kişiyle yola koyulur. Kaygusuz, aynı yerde tekrar mola vererek dervişleri aynı imtihana tâbi kılar. Dervişler de hep bir ağızdan: “- Sultanım belî, güzel çınârdur” derler. Kaygusuz yoldaşlarının kendisine tâbi olduğunu anlayınca gönlü rahatlar. Kaygusuz, yoldaşlarından çınar ağacından meyve toplamalarını ister. İçlerinden biri kavak ağacına çıkarak, dalları silkeler. Kudret-i Hüdâ’nın evliyalara bahşettiği velayet zâhir olur ve kavak ağacından kırmızı elmalar dökülmeye başlar. Bu elmalardan bir kısmı suya düşer ve Âsitâne’ye doğru akıp gider. Abdal Mûsâ akan sudaki elmaları görüp: “- Bizüm Kaygusuz’un velayet elmaları su ile akup gelür, tiz tutun, biz de tenâvül idelüm.” Dervişler, beşer onar elma tutup Sultan’a getirirler, birlikte yerler. Mevsim elma mevsimi olmayan, bahar mevsimidir. Şaşkınlık içine kalırlar⁴⁷.

Kaygusuz Abdal ve dervişleri elmaları yedikten sonra, Mısır’a doğru yola çıkarlar. Mısır’a gelmeden önce padişahın bir gözünün kör olduğunu öğrenirler, Kaygusuz bir gözüne pamuk bağlar. Kırk yoldaşı da aynısını yapar. Mısır’a geldiğinde padişahın bir adamı bunları görür. Kaygusuz, bu adama selam verir. Adam, Kaygusuz’a bu kadar a’mâları nereden bulduğunu sorar. Kaygusuz ise, Mısır’ın Yusuf Peygamberin tahtının bulunduğu yer olduğunu ve onu daha iyi anlamak için dünya gözlerini kapadıklarını söyler⁴⁸.

Adam, padişahın yanına gelerek, yaşadığı olayı anlatır. Padişah da, bu insanların ârif mi yoksa câhil mi olduklarını anlamak için yemeğe davet etmeğe karar verir. Sapları üç karıştan uzun olan kaşıklar konulmasını ister, bu kaşıklarla yemek yiyebilirlerse ârif olduklarına karar verecektir. Kaygusuz ve dervişlerini çağırdıkları gibi başka âlim, âbidleri de yemeğe çağırırlar. Akşam, yemeğe gelen kişiler kaşıkları görünce şaşırırlar. Yemekleri yemeğe çalışan âbidler ve ârifler, yemek yiyemeden sofradan kalkarlar. Kaygusuz ve dervişleri yirmi yirmi karşılıklı oturarak birbirlerinin ağızlarına tutarak yemekleri yerler. Yemekten sonra, şerbetler içilir, söze başlanır. Padişah, gözlerine niçin pamuk koyduklarını sorar. Kaygusuz Abdal, gittikleri yerin padişahının durumuna uyduklarını, padişahın bir gözle Yusuf Peygamberi’ in tahtını görürken onlarında iki gözle seyran etmelerinin uygun olmayacağını düşündükleri için böyle bir şekle büründüklerini söyler. Padişah bu sözlere çok sevinir. Ama başına gelen bu olayın Allah’ın takdiri olduğuna inandığını ve onların gözlerini

⁴⁷ Güzel, *Kaygusuz Abdal*, ss. 44-46.

⁴⁸ Güzel, *Kaygusuz Abdal*, ss. 47-48.

açmalarını söyler. Sultan Kaygusuz : “- Bir dua eyleyelüm, siz de “âmin” diyiniz. Ola ki Hakk Sübhanehu Teâlâ katında duamız müstecâb ola. Ellerimizü yüzlerümüze sürelüm. Gözlerümüzden pamuğu kaldıralum, Hak Teâlâ Hazretlerinün kudretini müşâhede kılalum” der⁴⁹.

Kaygusuz Sultan, ellerini semâya kaldırıp dua eder. Padişah ve vezirleri de dua eder. Hakk Te’âlânın kudretiyle ve evliyanın velâyetiyle padişahın â’mâ gözü açır. Padişah tahtan iner, Baba Kaygusuz’un elini öper, kendisinden ne isteği olursa karşılayacağını söyler. Kaygusuz Abdal dünya malında gözünün olmadığını, padişahın gönül huzur ve beden sağlığının onu mutlu edeceğini, sadece belindeki keşkülünün bal ve yağ ile doldurulursa kâfi geleceğini belirtir. Padişah, kiler emirine emir vererek bal ve yağ doldurmasını ister. Kilerci yağları keşküle boşaltmaya başlar. Keşkül dolmaz. Yağ küplerinin hepsini bitirir ama keşkül yine de dolmaz. Padişaha giderek durumu anlatır. Padişah, keşkülü erenlere getirmesini, keşkülü doldurmanın mümkün olmayacağını söyler. Kilerci, keşkülü Kaygusuz Abdal’ın önüne getirerek, özür diler. Oradakiler, Baba Kaygusuz’un gerçek bir er olduğunu anlayıp, saygıyla elini öperler. Kaygusuz Baba, yerinden kalkıp Padişahı selamlayarak vedalaşır⁵⁰.

Menâkıbnâme’de Kaygusuz ve dervişlerinin, Nil Nehri kenarına gelip kırk gün kaldıklarını belirtir. Mısır Padişah’ı gönlüne gelen bir istekle, orada bir kasrı-âlî bina etmelerini ister. Emir üzerine, “Kasr-ı bü’l-‘Ayn” adında bir bina yapılır⁵¹.

Kaygusuz Abdal, bir müddet burada kaldıktan sonra, Beytullah’a doğru yola çıkar. Kaygusuz ve dervişler akşam olunca önlerinde muazzam bir şehir görürler. İhtiyaçlarını buralardan alırlar ve dinlenmeye çekilirler. Sabah olunca, bakarlar ki sahradadırlar. Bu minvâl üzere kırk gün yol gidip, Beytullah’a varırlar. Hac vazifelerini yapıp, Medine’ye geçerler. Yedi gün Medine’de kalırlar. Kaygusuz, Peygamberimiz’in kabrinin başında “Gevher-nâme” adlı risâlesini söyler⁵².

Ziyaretlerini yaptıktan sonra, Anadolu’ya şeyhine gelmek üzere yola çıkar. Şam’a gelip, şehre girmeden Kutayfa denilen mahalle, oradan Karye-i Nebek’e ve Kal’a-i Humus’a gelirler. Halid b. Velid ve Baba Amr’ın kabrini ziyaret ederler. Oradan Kal’a-ı Hama’ya gelip, Âsî suyu kenarına konarlar. Burada bir “su dolabı” vardır. Adına “Muhammedî Dolab” derlerdi. Kaygusuz bu dolab için bir kâside söyledi ki adı “Kâside-i Dolab” dır⁵³.

⁴⁹ Güzel, *Kaygusuz Abdal*, ss. 49-51.

⁵⁰ Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 51.

⁵¹ Güzel, *Kaygusuz Abdal*, ss. 53-54.

⁵² Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 54.

⁵³ Evliyâ Çelebi’nin Seyâhâtname’sinde bu dolabdan bahseder. Ortasından yukarısına kadar kırk, aşağısı da kırk arşın olan bu dolab, şehrin tüm su ihtiyacını karşılar. Gece yarısı dolab dönerken “Ya Muhammed” sesi sekiz saatlik mesafeden duyulur. Bu yüzden “Dolâb-ı Muhammedî” diye anılır; Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 55.

Kaygusuz, buradan Bağdat'a, oradan Hille, Kûf, Necef, Kerbela şehirlerini dolaşıp tekrar Bağdat'a döner. Oradan Medâin, Sâmarrâ, Musul, Nusaybin yoluyla Abdal Mûsâ Âsitânesi'ne gelirler⁵⁴.

Baba Kaygusuz ve yoldaşları, Abdal Mûsâ ve dervişleri tarafından karşılanır. Tarikat âyinleri ve şükür namazlarını edâ ettikten sonra, Kaygusuz, Abdal Mûsâ'yı görür, ellerini öper ayaklarına yüz sürer. Abdal Mûsâ "Safa geldünüz, kadem getürdünüz" diyerek, Kaygusuz'u ve dervişlerini karşılar. Hediyeler sunulur, gezilen yerler anlatılır. Kaygusuz, cûşa gelerek şeyhine kavuştuğunu ifade eden şiirle menâkıbnâme'yi sonlandırır⁵⁵.

1.1.7. Ölümü ve Mezarı

Kaygusuz Abdal'ın vefat tarihi konusunda araştırmacılar Kaygusuz'un XIV. asrın sonlarıyla, XV. asrın ilk yarısında yaşadığını delil kabul edip, XV. yüzyılın ilk yarısında ölmüş olabileceğini belirtir ve kesin bir tarih söylemezler⁵⁶.

Kaygusuz'un mezarı konusunda iki bilgi vardır.

1. Kaygusuz Abdal Mısır'da ölmüştür, mezarı Mukattam dağındaki bir mağaradadır. Evliya Çelebi, XVII. asrın ikinci yarısında, Mukattam tepesinde Şeyh Cûşi tekkesinden bahsetmektedir. Ahmed Sırrı Baba'ya göre önceden buraya Celâliler Tekkesi ismi söylenmekte imiş⁵⁷. H. de Vanjany, 1883'teki "Le Caire et ses environs" adlı eserine göre, önceden kerpiçle yapılmış olan, 1772'de onarılan tekkenin bulunduğu Mukattam dağının "taşlarına oyulmuş mağaranın dibinde" Kaygusuz yatmaktadır, Araplar ona Şeyhü'l-Mağarevî demektedirler⁵⁸. R. Nur, Mısır'da bulunduğu zamanda, Mukattam dağındaki Kaygusuz Abdal mezarlığını ziyaret ettiğini, Kahire'deki halkın Kaygusuz'a Abdallah el-Mağarevî dediklerini söyler. R. Nur'a göre "Abdal" kelimesini "Abdallah" yapmışlardır. "Mağarevî" mağaraya mensub demektir⁵⁹.

2. Kaygusuz'un mezarının, Elmalı ilçesine bağlı Tekke Köyünde bulunan Abdal Mûsâ türbesinde olduğudur. İlhan Akçay, Abdal Mûsâ türbesinin iç kısmında Kaygusuz'un yattığını söyler⁶⁰. Ş. Tekindağ 1976 yılında yaptığı araştırma gezisinde, Elmalı'nın Tekke Köyündeki Abdal Mûsâ türbesinde Kaygusuz'unda mezarının bulunduğunu ifade ediyor. Tekindağ bu

⁵⁴ Güzel, *Kaygusuz Abdal*, ss. 55-56.

⁵⁵ Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 56.

⁵⁶ Köprülü, *Mısırdaki Bektaşilik*, s. 20; Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğitim Basım Evi, c. I, İstanbul, 1971, s. 398.

⁵⁷ Köprülü, *Mısırdaki Bektaşilik*, s. 29.

⁵⁸ Nur, *Kaygusuz Abdal, Gaybî Bey, Kahire'de Bektaşî Tekkesinde Bir Mantıksı*, ss. 95-96.

⁵⁹ Nur, *Kaygusuz Abdal, Gaybî Bey, Kahire'de Bektaşî Tekkesinde Bir Mantıksı*, s. 93.

⁶⁰ Akçay, Mısır'da yaşadığı bilinen Kaygusuz Abdal hakkındaki bilgilerin bu addaki birçok kişilerin oluşu sebebiyle karışık bir durum arzettiğini, türbe kısmında kitabesi olmadığı için "Kaygusuz Abdal" makamı olabileceğini de ifade eder. İlhan Akçay, *Abdal Musa Tekkesi*, VII. Türk Tarih Kongresi Bildirisi 1 c. , Türk Tarih Kurumu Matbaası, Ankara, 1972, s. 365.

konuda; Abdal Mûsâ türbesinin giriş kapısı üzerinde bulunan bir kitabede, tekke içinde yatanların isimlerin yazılı olduğunu, sonradan konulduğu söylenen bu kitabede, Abdal Mûsâ'nın babası: Hasan Gazi, annesi: Ümmü Gülsüm, kız kardeşi: Zeyneb, müridi: Kaygusuz Abdal, üç dervişinde isimlerin geçtiğini ifade eder⁶¹. Abdurrahman Güzel, Abdal Mûsâ türbesine yaptığı ziyaretlerde, iç kısımdaki mezarlardan birinin Kaygusuz'a ait olduğunu türbe halifesi Halil Zeybek'ten işittiğini belirtir⁶². Fakat Evliyâ Çelebi buradaki türbenin Abdal Mûsâ'ya ait olduğunu zikrederken Kaygusuz Abdal'ın mezarından bahsetmemesi bilgiye şüphe katmaktadır.

A. Gölpınarlı Bektaşiler'de tennure⁶³ giyinmiş, eğninde (üstünde) haydari⁶⁴, boynunda teslim taşı, belinde kemer bulunan, niyaz durumunda, saçları ortadan ayrılmış ve omuzları sarkmış, sakalı tıraşlı, bıyıkları uzun bir resmin Kaygusuz'un resmi olarak benimsendiği ve her Bektaşî tekkesinde bu resmin bulunduğunu kaydeder. Topkapı Sarayı Müzesi'nde, XVIII. Yüzyılda eski bir minyatür örnek alınarak Levnî tarafından yapılmış minyatürde Kaygusuz'un başında Horasanî taç, elinde nefir⁶⁵ olan ve tıraşlı bir kişi olarak görülmektedir.⁶⁶

1.1.8. Kaygusuz Abdal'ın Eserleri

Kaygusuz Abdal, birçok eser ortaya koymuş ama kendi eliyle yazmış olduğu bir esere rastlanmamıştır. İstinsah edilmiş eserler üzerinde çalışma yapılmaktadır. Elde bulunan yazmaların en eskileri Gevhername'yi içine alan ve 895/1489 tarihli Topkapı Sarayı'ndaki "Mecmûa-ı Latife"; Dil-güşâ, Gülistan, Saray-nâme ve Mesnevîler (I, II, III) kapsayan 900/1494 tarihli Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara Genel Kitaplığı'ndaki 645 numaralı mecmua; Saray-nâme, Mesnevîler, Gevhername, Gülistan, Kitab-ı Miglâte, Dîvan, Terkib-i bend ve Tercî-i Bend'leri içine alan 345 varaklık 907/1501 tarihli Marburg, Staatsbibliothek, Ms.or.oct.4044 numaralı mecmuadır⁶⁷.

Kaygusuz, Mevlana (ö. 672/1273), Yunus Emre (ö. 720/1320), Hacı Bektâş-ı Velî (ö. 669/1271), Muhyiddin İbn Arabî (ö. 638/1240)'den sonra tasavvuf, edep-erkân, islâm üzerine en çok eser veren mutasavvıflardandır⁶⁸.

⁶¹ Şehabeddin Tekindağ, "Teke Eli ve Teke Oğulları", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, Sayı:7-8, İstanbul, 1977, s. 73.

⁶² Güzel, *Kaygusuz Abdal*, ss. 86-87.

⁶³ Dervişlerin giydiği, teni nurlandığına inanılan, ince kumaştan yapılmış, düz yakalı, kollu, önü yukarıdan aşağı açık, geniş, uzun etekli elbise.

⁶⁴ Dervişlerin giydiği kolsuz, yakasız, bele kadar inen, omuz başlarında üçgen biçimli birer parça bulunan bir tür üstlük.

⁶⁵ Gezici dervişlerin, boyunlarına ya da omuzlarına asarak taşıdıkları, boynuzdan yapılmış boru.

⁶⁶ Nihat Azamat, "Kaygusuz Abdal", *İA.*, c.25, s. 75.

⁶⁷ Güzel, *Kaygusuz Abdal'ın Mensur Eserleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. , Ankara, 1983, s. 153.

⁶⁸ Ömer Uluçay, *Kaygusuz Abdal Sultan*, Toplumsal Dönüşüm Yay. , İstanbul, 1994, s. 23.

Kaygusuz Abdal, Bektaşî Edebiyatının öncülerinden ve dolayısıyla bu edebiyatın ilk örneklerini verenlerden sayılan önemli bir şahsiyet olup, aynı zamanda Bektaşîliğin en önde gelen evliyasından bilinir. Kaygusuz, XIV-XV. yüzyıl Anadolu'sunun en önemli gruplarından Rum Abdalları'na (Abdâlân-ı Rum) mensup ve eserleri bize kadar gelebilen tek şahıs olduğu gözden kaçırmamak gerekir⁶⁹.

Rum abdalları, günümüzde bir kısım araştırmacıların sandığı gibi belli bir tarikatın adı değildir. Babai hareketiyle yoğrulmuş Vefâîler⁷⁰, Kalenderîler⁷¹ ve Haydarîler⁷² gibi tarikat mensuplarını ihtiva eden kapsamlı bir topluluğun adıdır. Abdal Mûsâ'nın Kalenderî şeyhi olduğunu gösteren ipuçları, müridi Kaygusuz Abdal'ın da Kalenderî olduğunu sonucuna ulaştırıyor. XIV. yüzyılın ortalarında Bektaşîliğin içinde erimleri nedeniyle Kaygusuz bu tarihten sonra Bektaşîliğin önemli şahsiyetlerinden biri olmuş, Ehl-i Beyt'e bağlılığını gösteren şiirlerinden dolayı aleviler tarafından da benimsenmiştir⁷³.

Alevî-Bektaşî şiirinin kurucusu sayılan Kaygusuz, gayet rahat ve tertemiz şiirler söylemiştir. Çoğu zaman güzel yemeklerin hasretini, aynı zamanda esrara düşkünlüğünü ifade eden şiirleri mevcuttur⁷⁴.

Ancak A. Güzel, Kaygusuz Abdal'ın esrar ve benzerlerini mecâzi manada kullandığını, esrar ve şarap içmenin Hakk'ın didarını görmek manasına geldiğini, şarap, berg, esrar gibi ifadelerin ilâhî aşkı ifade için kullandığını, sonuç olarak Kaygusuz'un esrar içmediğini savunmaktadır⁷⁵.

Kaygusuz, şiirlerinin bazısında yemeğe düşkün olduğu, özellikle pilav ve zerdeye verdiği özen görünmektedir. Hatta bir gün pilav yapmak için ayıkladığı pirinç tanelerini kapı eşiğinin altına kaçırarak dervişe, eşiği söktürüp pirinçleri toplattığı bilinir. Dağlı, bu davranışın

⁶⁹ Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Araştırmaları II*, Neşir Heyeti: Halil İnalcık-Nejat Göyünç, İstanbul, 1981, s. 243.

⁷⁰ Ebü'l-Vefa el-Bağdâdî'ye (ö. 501/1107) nisbet edilen bir tarikat. Anadolu'da Dede Garkın ve halifeleri tarafından yayılmıştır. Baba İlyâs-ı Horasânî bu halifelerdendir. Geyikli Baba Vefâiyye'ye mensubiyeti ile bir dervîştir. Sünnî yahut gayri Sünnî bir tarikat olup olmadığı tartışmalıdır. Tarikatın başlangıçta sünnî olduğu, Dede Garkın ile birlikte göçebe yaşayan Türkmen zümreleri içinde değişime uğradığı izlenimini vermektedir. Haşim Şahin, "Vefâiyye", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 42, ss. 600-603.

⁷¹ Yaşadığı toplumun düzenine karşı çıkan, dünyaya değer vermeyen ve düşünce şeklini günlük yaşam tarzı olarak benimseyen tasavvuf akımına denir. Kalenderilik büyük ölçüde Hind mistisizminden etkilenmiş bir anlayıştır. A. Y. Ocak, *Kalenderiler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, ss. 5-6.

⁷² Kutbüddin Haydar-ı Zâveî'ye (ö. 618/ 1221 ?) edilen bir tarikat. Müridleri Kalendermeşrep kişilerdir. Sakallarını kesip bıyıklarını uzatırlar. Kulaklarına, boyunlarına, bileklerine halka takan, sırtlarında keçeden yapılmış bir aba, başlarına külah takarak gezen dervişlerdir. Kalenderilerde çar-darp (saç, sakal, kaş ve bıyıkları traş etme) esas iken, Haydarîler bıyıklarını uzatarak onlardan ayrılır. Tahsin Yazıcı, "Haydarîyye", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 17, s. 35.

⁷³ Ocak, *Osmanlı Araştırmaları II*, s. 244.

⁷⁴ Gölpınarlı, *Alevi Bektâşi Nefesleri*, s. 14.

⁷⁵ Burcu Erdem Yıldırım, *Kaygusuz Baba(Abdal)'n Budalanâme Adlı Eserinin İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi SBE. , Gaziantep, 2011, s. 34.

pilava olan düşkünlüğünden değil, israfa ve dikkatsizliğe mahal vermemek için gerçekleştirmiş olduğu ahlâki bir davranış olarak yorumlar⁷⁶.

Kaygusuz beğendiği ve severek yediği bazı yemeklere simgeler yüklemiş, şiirlerinde onları överek Anadolu kültür tarihine önemli bir kaynak hediye etmiştir.

Elli bin kazan pilav, ol o kadar da zerdesi

Yeni keşkek bin kazan, hallolmuş çomağıla

Kırk bin kazan palûze, elli bin muhallebi

Bin bunca sütlü pirinç fağfuri çanağıla⁷⁷

Kaygusuz'un nesirleri de orijinaldir. Divan Edebiyatı'nın sonradan gelişen, uzun cümleli, ağdalı ve yabancı tertiplerle işlenmiş nesrine karşılık, Kaygusuz'da cümleler gayet kısa, kelimeler ahenkli bir nesir anlayışıyla karşılaşılmaktadır. Dil sade ve öz Türkçe'dir⁷⁸.

İlk defa Yunus tarzını anlayıp şiirler yazan en eski şair, Kaygusuz Abdal'dır. Yunus'ta olduğu gibi derin bir safvet ve samimiyet, basit ama o nisbette kudretli ifadeler, milli tarza da yazılmış manzumeler Kaygusuz'un eserlerinin özelliklerindendir.⁷⁹ Kaygusuz Abdal için "kullandığı kelime kadrosuyla, yörük kültüründen aldığı değerleriyle, ses taklitleri, darb-ı meselleri ve deyimleriyle, ince nükteleriyle..."⁸⁰ dönemin önemli eserlerini vücuda getirdiği ifade edilmektedir.

Kaygusuz Abdal, hece vezniyle yazılmış şathiye türü şiirleriyle tanınmıştır. Şiirlerinin beşte biri hece vezniyle, diğerlerini de aruz ile yazmış oluğu tesbit edilmiştir. Kaygusuz Abdal aruzla yazdığı şiirlerinde tasavvuf konularına işlemiştir. Kaygusuz'un şiirlerinde hayata bağlılık ve mutluluk özlemi ön plandadır. Zengin çağrışımlar ve hayal dünyasıyla şair, gerçek üstü ve modern denilebilecek bir şiir dünyasına götürür. Kaygusuz Abdal'ın şiirlerinde bir tasavvuf şairinde rastlanması pek mümkün olmayan dünya ve eşya tasvirleri dikkat çeker. Karı dırdırından usanmak, bittin, pireden, sinekten yakınmak, kaba sofulardan kaçmak, iyi yemekler yemek, kırlarda, akarsu kıyılarında, bağlarda gezinmek, hayatın her türlü imkânından yararlanmayı arzu etmek işlediği başlıca konulardır. Kaygusuz'un şiirleri atasözleri ve deyimlerle dolu olup Arapça ve Farsça tamlamalardan uzaktır. Bu özellik kısa, yer yer devrik cümlelerle kurulu mensur eserlerinde de görülür. Mensur eserleri de, şiirleri

⁷⁶ Dağlı, Kaygusuz Abdal Hayatı ve Eserleri, s. 42.

⁷⁷ Orhan Şaik Gökyay, "Kaygusuz Abdal ve Sımâtiyeleri", *Türk Folkloru-Aylık Folklor Dergisi*, XIV. 2, 1980, s. 5.

⁷⁸ Gölpınarlı, *Kaygusuz Abdal Hatayı Kul Himmet*, s. 14.

⁷⁹ Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, DİB. Yay. , Ankara, 1966. , s. 291.

⁸⁰ Mustafa Tatcı, "Bektaşî Dervîşi Bir Yörük Beyi: Kaygusuz Abdal", *Keşkül Dergisi*, sayı 22, s. 31.

kadar Türk dili açısından değerlidir⁸¹. Mensur eserlerin çoğunda, mânâ âleminde gördüklerini, düşündüklerini zikretmiştir⁸².

1.2.1. Manzum Eserleri

1.2.1.1. Dîvan⁸³

Kaygusuz'un Marburg nüshasını araştıran Barbara Flemming, bu nüshada Kaygusuz'un 130'un üstünde şiirlerinin yer aldığını ve "dîvan" ismi altında toplandığını belirtir. Ayrıca Marburg nüshasından ayrı Kaygusuz Abdal'a ait çeşitli gazeller de vardır. **Dolabnâme**⁸⁴ adlı 40 beyitlik kasidesi, 72 beyitlik **Gevhernâme**⁸⁵ adlı mesnevisi, iki **Tercî-i Bend**, **Terkîb-i Bend**, **Müstezâd**, **Salâtnâme** ve **Minbernâme** adlı şiirleri de bu eser içinde değerlendirildiğinde oldukça hacimli bir dîvan elde edilmiş olur⁸⁶.

Minbernâme, Kaygusuz Sultanın sakalını tıraş ettikten sora namaz kılmak için gittiği camide başına gelen bir olaydan dolayı kaleme alınmıştır. Kendisinin naklettiğine göre; namaz sonrası vaiz, insanlara vaaz etmek için kürsüye çıkar. Vaiz konuşması esnasında azarlama ifade eden bir üslupla kendisini hedef alarak şöyle der: "Sakallarını tıraş eden kimseler cennete giremeyeceklerdir". Bunun üzerine Kaygusuz camiden ayrılır ve vaizi eleştiren bu risaleyi kaleme alır⁸⁷.

Bu şiirlerinde, edeb, zikir, vahdet, Allah, insan-ı kâmil, gönül, aşk gibi tasavvuf konularından bahseder. Ayrıca çeşitli yiyecek, bitki, maden, hayvan, kozmik âlem, eşya isimleri yer alır. Salâtnâme adlı şiirinde, namazın vakitlerini, rek'at sayılarını, nelerin farz, vâcib ve sünnet olduğunu belirtir⁸⁸.

1.2.1.2. Gülistan⁸⁹

Kaygusuz'un bu eserindeki beyit sayısı hakkında kesinlik yoktur. Marburg nüshasında eserin 3700 beyit olduğu kayıtlı olsada, eserin baş tarafı eksik olduğu için mevcut beyit sayısı 2140'dır⁹⁰.

⁸¹ Azamat, "Kaygusuz Abdal", *İA.*, c.25, s. 75

⁸² Abdurrahman Güzel, "Kaygusuz Abdal'ın Vücûd-nâmesi Üzerine", *Türk Kültürü Aylık Dergisi*, Mart 1979, sayı 197, s. 277.

⁸³ Divân'ın, yurt içinde altı nüshası, yurt dışında üç nüshası bulunmaktadır. Nüshalardan bir tanesi "İstanbul, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri (Manzum Eserler Bölümü), nu: 797, vr. 102a – 143a" yer almaktadır.

⁸⁴ Eser sorulu-cevaplı iki kasideden oluşmaktadır. Birinci kısımda Kaygusuz Abdal'ın dolaba hitabı, ikinci kısımda ise dolabın cevabı yer alır.

⁸⁵ Vahdet-i vücûd ile başlayan eser Hz. Muhammed'i methetmek için kaleme alınmıştır.

⁸⁶ Kaygusuz Abdal, *Saray-nâme*, haz. Abdurrahman Güzel, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2010, s. 67.

⁸⁷ Ahmed Sırrı Dedebeba, "Ahmediyye Risalesi ve Nefesler", Haz. Salih Çift, Revak Kitabevi, İstanbul, 2013, s. 108.

⁸⁸ Güzel, *Kaygusuz Abdal*, ss. 105-106.

⁸⁹ Gülistan'ın, yurt içinde üç nüshası, yurt dışında bir nüshası vardır.

⁹⁰ Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 106.

Eser, vahdet-i vücûd kavramıyla konuya başlar. Yalnızca Allah vardır, başka bir şey yoktur. Dervişin tek dileği Allah’a ulaşmaktır. Dünyanın malını da, cennetin zevklerini de istemez. Kendi nefsinin Allah aşkında yok ettiği için, Allah’a ulaştığında ikilik olmaz. Ahadiyet seviyesi derviş için varlık değil, yokluktur⁹¹.

Kaygusuz eserde, Hz. Âdem ile Hz. Havva’nın hikâyesini, diğer peygamber kıssalarına da değinerek Hz. Muhammed’e (s.a.v.) gelir. Peygamberimizden sonraki velayet devrini açıklar⁹².

Eserde, Âdem ile Cebrail’in diyalogundan bahseder. Tanrı, Âdem’i cennetten çıkarması için Cebrail’den onu uyarmasını istiyor. Cebrail Âdem’e cennetten çıkması için uyarır; ama Âdem ne dediğini anlamaz. Bunun üzerine Allah Cebrail’e Âdem’i Türkçe uyarmasını söyler. Âdem’e giden Cebrail bu defa Türkçe onu uyarır. Kaygusuz’un eserde ifade ettiği Türkçecilik sevdası, Yunus Emre ile başlayan kendisinin de destek olduğu bir oluşum olmuştur. Edebiyatımızda XVII. yüzyılda başladığı ileri sürülen, Türkçecilik akımının temellerinin Yunus Emre ve onun yolunda olan takipçileri tarafından başlatıldığı ortaya çıkmaktadır.⁹³

1.2.1.3. Mesnevîler

“Mesnevî” adı altında Kaygusuz Abdal’ın eserlerinin yer aldığı yazmalarda üç şiiri bulunmaktadır. “Mesnevî-i Baba Kaygusuz” bunlardan birincisi, ikinci ve üçüncü mesnevîlerde, Mesnevî-i Sâni, Mesnevî-i Sâlis ismiyle isimlendirilmiştir⁹⁴.

1.2.1.3.1. Birinci Mesnevî⁹⁵

Birinci mesnevî 1017 beyitten oluşmaktadır. Allah’a yakarıyla başlar. Vahdet konusunu Allah’ın peygamberlerde tecellî etmesi şeklinde belirtir. Allah’la olmanın yolları ve önemi üzerinde durur. İnsanın nasıl vasıflara sahip olması gerektiğini açıklar. Attâr’ın “Mantıku’t-tayr” adlı eserini ele alır. Bu eserdeki semboller Kaygusuz Abdal için önemlidir⁹⁶.

Bundan sonra pîr’e bağlanmanın önemi üzerinde durur. Merâtib-erbaaya pîrin yardımıyla ulaşıldığını ifade eder. “Men ‘arefe nefsehû...”⁹⁷ hadisiyle özünü bilen Rabbini

⁹¹ Fatıma Keskin, *Kaygusuz Abdal*, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 49.

⁹² Güzel, *Kaygusuz Abdal*, ss. 107-108.

⁹³ Ahmet Zeki Güven, *13.ve 15. Yüzyıllar Arasında Halk Şiirinde Gelenek ve Eğitim*, (Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2010, s. 157.

⁹⁴ Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 109.

⁹⁵ Eserin yurt içinde yedi nüshası, yurt dışında bir nüshası vardır. Bunlardan “İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Düğümlü Baba Bölümü, nu: 411/1-2, vr. 1b - 32a” bir nüshası bulunmaktadır.

⁹⁶ Keskin, *Kaygusuz Abdal*, ss. 53-54.

⁹⁷ İsmâil bin Muhammed el-Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, C.II, s. 361, Hadis no: 2532.

bilir konusuna değinir. Eserde yemek isimleride geçmektedir. “Vahdet-i vücûd” kavramını çeşitli misallerle açıklayarak, “birlik” konusuyla eseri sonlandırır⁹⁸

1.2.1.3.2. İkinci Mesnevî⁹⁹

“Küçük Mesnevî” ismiyle de bilinir. 388 beyitten oluşur. Kaygusuz bu eserinde, insanoğlunun değerini anlatır. Meleklerin Âdem’e secde edişini, âlemdeki olan her şeyin âdemde olduğunu ifade eder. İnsanın kendisine gelmesi gerektiğini, yaratılan her şeyin ona hizmet için yaratıldığını belirtir. Kendisini tanımayan kişinin bir tanıyana müracaat etmesi gerektiğini anlatarak evliyanın önemi üzerinde durur. Dünyayı tanıtır. İnsanlara nasihatle bulunarak, özlerini bilmelerini tavsiye eder. Düşünde bir şehir gördüğünü, burada padişahla karşılaşp “Kendini bil, sen hayvan değilsin” cevabını aldığını anlatır. Vahdet-i vücûd’a göre dünyada görünenlerin “O” olduğunu söyler. Kaygusuz Mesnevî’yi “Sözü çok uzatma, helvayı gör başka şeye bakma” sözüyle bitirir¹⁰⁰.

1.2.1.3.3. Üçüncü Mesnevî¹⁰¹

367 beyitten oluşur. Kaygusuz, vahdeti anlatarak Mesnevi’ye başlar. Arkasından her sırrın âdemde mevcut olduğunu söyler. “el-hayâ mine’l-îmân” hadisini zikrederek “edeb” konusuna değinir. Edeb konusundan sonra, “aşk” kavramını ele alır. Âlemin aşk ile zuhur ettiğini, aşkın âdemi merkepten ayıran bir özelliğe sahip olduğunu ifade eder. Evliyânın önemi üzerinde durur. Bazı yiyeceklerden bahsedip, kuşdilini Süleyman’ın bileceğini söyleyerek Mesnevî’yi bitirir¹⁰².

1.2.2. Mensur Eserleri

1.2.2.1. Budalâ-nâme¹⁰³

Eserin ismi, “Risâle-i Kaygusuz” olarak geçtiği gibi , “Budalâ-nâme, Delil-i Budalâ, Defter-i ‘Âşık, Seyr-i Sadık, Hayâl-i Nâdân” olarak da geçer.¹⁰⁴ Eserin konusunu şöyle özetleyebiliriz:

⁹⁸ Güzel, *Kaygusuz Abdal*, ss. 110-114.

⁹⁹ Eserin yurt içinde dört nüshası, yurt dışında bir yazma nüshası bulunmaktadır. Bunlardan “İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Hâşim Paşa Bölümü, nu: 19, vr. 67a–71b”de yazma nüshası yer almaktadır.

¹⁰⁰ Güzel, *Kaygusuz Abdal*, ss. 114-117.

¹⁰¹ Eserin yurt içinde dört yazma nüshası, yurt dışında bir yazma nüshası vardır. Bunlardan “İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Hâşim Paşa Bölümü, nu: 19, vr. 35a–42a”da bir nüshası bulunmaktadır.

¹⁰² Güzel, *Kaygusuz Abdal*, ss. 118-119.

¹⁰³ Budalâ-nâme’nin, yurt içinde kırk yedi yazma nüshası, yurt dışında on iki yazma nüshası vardır. Nüshalardan bir tanesi “İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi Bölümü, nu: 3908/5, vr. 87a-102b” kısmında bulunmaktadır.

¹⁰⁴ Sever, *Divan-ı Kaygusuz Abdal*, s. 22.

Kaygusuz, insan aklının yani “Akl-ı maâş”ın Hakk’ı bilmekte yetersiz kaldığını söyler. Çünkü akıl belli sınırlara hapsolmuş, dünya kurallarına bağlı olarak yaşar. Akıl, âriflerin gecesinin Kadir, gündüzünün bayram olduğunu anlayamaz. Bunu “akl-ı maâd” anlar. Buna “Mantıku’t-tayr” da denir. Bunu bilmek ancak Süleyman ve Attâr’a mahsustur. Bir de gönlü ve gözü açık âriflere mahsustur. Tasavvuf konularına değinir. Kendini bilmenin öneminden bahseder. “Kendini bilene atasının kanı helâl, kendini bilmeyene anasının südü haramdır” der. “Hakk-ı dünyada iken bulmak ve kendini bilerek hakikat bilmek” sözleriyle dünyada iken Allah’ı bilmek gerekliliğini açıklar. Allah hiçbir şey yok iken gizli bir hazineydi. Hazineyi tanıtmak istedi ve kün yani ol emri herşeyi yarattı. Kaygusuz insanların yaratılış aşamalarından bahsederek bunların kaynağının Allah olduğuna değinir. Sonunda da nefis mücadelesinde başarılı olmak için bir mürşide bağlanmanın önemini açıklar. Bir dervişin gördüğü rüyayı anlatır ve “bendedür” şiir ile eserini bitirir¹⁰⁵.

1.2.2.2. Kitâb-ı Miglâte¹⁰⁶

Eserin adı, en eski yazma olan Marburg nüshasında “Kitâb-ı Miglâte” şeklindedir. Diğer muahhar olan nüshalarda ise “Kitâb-ı Mugalata” olarak kaydedilmiştir¹⁰⁷. “Miglât” kelimesi “yayın gerilmesi suretiyle uzağa atılan, isabet kaydeden ok” anlamına gelmektedir. Eserin konusuna bakıldığı zaman her sözün isabet eden ok gibi yerini bulduğunu varsayarsak “Miglâte” kelimesini kullanmanın daha doğru olacağı söylenebilir¹⁰⁸.

Eser, “Budalanâme”nin sonundaki dervişin rüyasıyla başlar. Derviş rüyasında çölün ortasında, elinde asası, boynunda tesbihi olan bir şeyhle karşılaşır. Sonra bu şeyhin şeytan olduğunu anlar. Farklı şekillerde, farklı rüyalarda bu şeytanla karşılaşır ve her mücadelesinde şeytanı yener. Rüyalarında, peygamberlerle konuşup sorular sorar, Hz. Muhammed (s.a.s.) ile sohbet eder, Hz. Ali’nin meclisinde yer alır. Sonra derviş, bütün âlemi kendi içinde görür. Kendi içinde bir şehir vardır. Bu şehrin iki sultanı vardır. Biri Kabul-i Rahman (Allah’ın kabul ettiği), diğeri de Makbul-i Şeytan (Şeytanın beğendiği). Bu şehir aynı zamanda bir aynaya da benzemektedir. Her şey yerli yerindedir. Eline kalem kâğıt alıp gördüğü rüyaları yazmaya başlar. Kitabın manasının da âriflerde gizli olduğunu söyler¹⁰⁹.

¹⁰⁵ Güzel, *Kaygusuz Abdal’ın Mensur Eserleri*, ss. 42-49.

¹⁰⁶ Eserin, yurt içinde dokuz yerde yazma nüshası, yurt dışında iki yazma nüshası vardır. Nüshalardan biri “İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Düğümlü Baba Bölümü, nu: 411/2, vr. 108b-130b” kısmında yer almaktadır.

¹⁰⁷ “Mugalata”, birini yanıltmak veya şaşırtmak için söylenen söz anlamına gelmektedir. Kaygusuz bu eserinde farklı rüyalarda şeytan ile yapmış olduğu mücadeleden ve şaşırtmalardan bahsettiği için “mugalata” şeklinde de okunabilir.

¹⁰⁸ Keskin, *Kaygusuz Abdal*, s. 64.

¹⁰⁹ Güzel, *Kaygusuz Abdal’ın Mensur Eserleri*, ss. 76-82.

1.2.2.3. Vücûd-nâme

Vücûd-nâme'ye ait bilgiler ikinci ve üçüncü bölümde verilecektir.

1.2.2.4. Risâle-i Kaygusuz Abdal

Eser tercümedir. Eserin ilk sahifesinde “Türkîye terceme olundı” ibaresinin bulunması bu el yazmasının bir tercüme olduğunu ortaya koyar. Eserin aslına ulaşılammıştır. Eser mensurdur, muhteva ve şekil itibariyle Kaygusuz Abdal'ın diğer eserlerine benzemektedir. İstanbul Belediye Kütüphanesi, Osman Ergin Bölümü, nu: 1102'de eserin tek nüshası bulunmaktadır¹¹⁰.

1.2.3. Manzum ve Mensur Karışık Eserleri

1.2.3.1. Dil-güşâ¹¹¹

Kaygusuz, şiiri ve düzyazıyı aynı anda kullanmıştır. Dil-güşâ, gönül fetheden neşeli gönül anlamına gelmektedir. Tasavvuf açısından Allah'ın gönle tecellî etmesiyle gönlün mutlu olmasıdır. Eser tasavvufî kavramların insan üzerindeki oluşumlarından bahseder. Eserin dili Türkçe yoğunluklu olsa da ara ara Farsça ibarelerde yer almaktadır¹¹².

Müellif esere, mesnevî tarzında uzun bir şiirle başlar. Şiirde vahdet-i vücûd anlatılır. Bundan sonra düzyazı kısmı gelir. Dünyanın değersizliğini, Peygamberimizin dünyaya bakış tarzını örnek vererek dile getirir. Farsça bir bölümden sonra, Türkçe aşk erinde olması gerekli özellikleri sayar. Eserde Allah'ı bilmek için lazım olan dört nesneden söz eder. “Mürşid-i kâmil, İkrâr-ı sâf, kabiliyyet-i lâtif, inâyet-i hak. Mürşid-i kâmil, menzile erişene derler. İkrâr-ı sâf, mürşide inanmaktır. Kabiliyyet-i Latif, mürebbinin irşad ettiği her şeyi kavrayabilmesi ve kendisine yol çizebilmesidir. İnâyet-i Hakk ise Nebiler işaretidir, gayb âlemini söyler, bizim aklımız buna erişmez¹¹³.” “Kendini bilen, Rabbini bilir” hadis-i şerifini açıklayarak, “Âlim değilim, ibadet bilmem. Velî değilim, keramet bilmem. Sözü karpuz gibi yumru yumru söyledim. Sözden top yontup aşk meydanına koydum. Eriştiğim menzillere nişan verdim. Gördüğüm nişanları remiz ile söyledim. Deliyi zincirle bağladım, akıllıya nasihat eyledim. İşte armağanım budur. Daha ne vereyim. Nereye baktımsa vücudundan başka nesne görmedim” sözleriyle kitabı bitirir¹¹⁴.

¹¹⁰ Abdurrahman Güzel, *Kaygusuz Abdal (ALÂDDİN GAYBÎ) Bibliyografyası*, Gazi Üniversitesi Yüksekokulu Basımevi, Ankara, 1986, s. 52.

¹¹¹ Eserin, yurt içinde yirmi üç yazma nüshası, yurt dışında iki yazma nüshası bulunmaktadır. Nüshalardan biri “İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Dügümlü Baba Bölümü, nu: 41171-2, vr. 80b-107b”de yer almaktadır.

¹¹² Keskin, *Kaygusuz Abdal*, ss. 92-93.

¹¹³ Kaygusuz Abdal, *Dil-güşâ*, haz. Abdurrahman Güzel, TDV. Yay. , Ankara, 2009, s. 67.

¹¹⁴ Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 141-147.

1.2.3.2. Saray-nâme¹¹⁵

Kaygusuz'un mensur ve manzum olarak yazılmış eserlerinden biriside "Saraynâme"dir. Eser Allah'a yakarıyla başlar. Kaygusuz bu cihanın bir saray olduğunu, içindeki insanların dünyaya daldığını, kendilerine peygamber gönderildiğini ama yine de nakşa bağlanıp nakkaşı düşünmediklerini ifade eder. Dünyaya halife gönderilen insanın dünyalıklara dalarak kendine perdeler edindiğini ve bu perdelerin Allah'ı tanımaya engel olduğunu söyler. Oysa insan bu dünya sarayına ibadet etmek için gelmiştir. Hakk'ı bilen insan ibadetle meşgul olur, hayvan olan otlamakla vakit geçirir. Hz. Muhammed (s.a.s) , ibadetle en üst seviyeye varılacağını gösteren en büyük insan-ı kâmil'dir. Bu sarayda peygamberler neler yaşamıştır. Dünya kervansaraydır, her konan bir gün göçer. Kaygusuz eserinde âbid, zâhid, âşık, muhib kavramlarının özelliklerini de açıklar¹¹⁶.

1.3. Kaygusuz Abdal'ın Eserlerinde Din

Kaygusuz Abdal eserlerinde itikâd, ibadet, ahlâk hükümlerini ve bu konularla ilgili bilgileri ele almıştır. İslâm dinine ait bilgileri, halkın anlayabileceği basit bir dil kullanarak, tasavvuf ilmi kapsamında değerlendirmiştir. Allah'ı çoğu zaman "vahdet-i vücûd" görüşü içinde müteâla eder. Peygamberlerden bahsederken tasavvufun "tecellî" kavramını işler. Ayet ve hadisleri vahdet-i vücûd konusunu anlatmak için iktibas eder.

Allah kavramı, Kaygusuz'da "Allah, Tanrı, Çalap, Hûda, Mevlâ, Hak, Rab, Hâlig, Yaradan" kelimeleriyle ifade edilir. "Sultan", "Padişah" kelimelerini de mecazen Allah'ı ifade etmek için kullanır¹¹⁷.

Sultânundur bu sarây cümle varı

İçindeki yine kendü kulları¹¹⁸

Eserlerinde "Vahdet-i Vücûd" hâlinin sonucu olarak Kaygusuz, Allah ile şakalaşmakta, arkadaşı imiş gibi samimi bir şekilde konuşmaktadır.

Yücelerden yüce gördüm

Erbabasın sen koca Tanrı

Âlem okur kalem ile

Sen okursun hece Tanrı

Kıldan köprü yaratmışsın

¹¹⁵ Eserin, yurt içinde üç yazma nüshası, yurt dışında bir yazma nüshası vardır. Nüshalardan biri "İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Dügümlü Baba Bölümü, nu: 411/1, vr. 32a-82b" kısmında yer almaktadır.

¹¹⁶ Güzel, *Kaygusuz Abdal*, ss. 147-151.

¹¹⁷ Güzel, *Kaygusuz Abdal*, ss. 216-217.

¹¹⁸ Kaygusuz Abdal, *Saraynâme*, Haz. Abdurrahman Güzel, s. 127.

Gelsin kulum geçsin diyü
 Hele biz böyle duralım
 Yiğit isen geç'i Tanrı

Kaygusuz Abdal yaradan
 Gel içe gör şu curadan
 Kaldır perdeyi aradan
 Gezelim bilece Tanrı.¹¹⁹

Kaygusuz “fenâ fillah” mertebesinde hissiyâtı “Gezelim bilece Tanrı” mısrası ile ortaya koymuştur.

Kaygusuz Abdal Peygamberlerle iletişim kuran melek olarak, Cebraîl meleğinden bahseder. Dört büyük melek, incelediğimiz “Vücûd-nâme” adlı eserde, insandaki çeşitli nefislerle ve uzuvlarla karşılaştırılmıştır. Şeytan, “Kitâb-ı Miglâte” adlı eserde dervişin rüyasında mücadele ettiği şeyh olarak karşımıza çıkmaktadır.

“ Karşıdan bir pir gelür. Sakalı ak, tesbih boynunda, asası elinde ve seccâdesi çiğninde, zikr tesbihi kavî okur. Anı görüb derviş Hakk’a şükreyledi. Eydür, hele bu kişi geldi. “Şimdi bundan haber soram” dedi. Derviş ilerü yürüdi ki ol şeyhe selam vire. Şeyh dervîşi göricek didi:

“Allâhü Ekber” didi. Derviş eyitdi.

“Ya şeyh, sana ne oldu” dir. Şeyh kakıdı. Tîz elindeki asâyı çekti. Dervişin üstüne yürüdi. Derviş anı gördi. Didi ki “bu şeytandur ola mı” dir tiz köteğın çıkardı.¹²⁰”

Kaygusuz ilâhi kitapların isimlerini ayrı ayrı ifade ettiği gibi bir arada da zikretmiştir.

Kur'an'ın aslı vü fer'i menbâı
 Tivrât u, Zebûr u, İncîl olduğum¹²¹.

Kaygusuz'da peygamber kavramı, “peygamber, nebi, resûl” kelimeleri ile ifade edilmektedir. Hz. Muhammed (as.), en sık ismi geçen peygamberdir. Çoğunlukla “Mustafa” adını kullanmıştır. Kaygusuz, kainâtın yaratılışının sebebi ve âlemleri, insanı çözen peygamber olarak Hz. Muhammed'i (as.) gördüğü için diğer peygamberlerden üstün tutar.

Ol güherden oldu Muhammed cânı
 Anın için tutdu cümle cihânı¹²².

¹¹⁹ Gölpınarlı, *Alevi-Bektaşî Nefesleri*, s. 213.

¹²⁰ Güzel, *Kaygusuz Abdal Mensur Eserleri*, ss. 83-84.

¹²¹ Kaygusuz Abdal, *Divân-ı Kaygusuz Abdal*, Haz. Mustafa Sever, s. 188.

Kaygusuz peygamberlerden Hz. Âdem kıssasını “Gülistan” adlı eserinde teferruatlı olarak anlatmaktadır. “Kitab-ı Miglâte” deki rüyalarda derviş Hz. Âdem, Hz. Süleyman, Hz. Muhammed, Hz. İbrahim, Hz. Mûsâ ve Hz. İsa ile görüşmektedir¹²³.

Kaygusuz’da ahiret gününün unsurlarından, mahşer, hesap, sual, mizan, şefâat, sırat, cennet, Kevser, hûri, cehennem kavramları ele alınmıştır. İsrâfil meleğinin sûr’a üflemesi, bütün mahlûkâtın dirilmesi, insanların hesap vermek için toplanmaları işlediği konulardır.

Uyuma aç gözün hisâb demidür

Bu gâfillik ahı nenün emidür¹²⁴.

Kıyamet günü, Allah’ı gördüğü andaki heyecanını Budalâ-nâme adlı eserinde kendinden geçip sarhoş olmak manasında “şarap” benzetmesiyle dile getirir. Güzel, Kaygusuz’un eserlerinde şarap ve esrar kelimelerini mecazî manada kullandığını, Kaygusuz’a göre içmekten muradın Allah’ı görüp kendinden geçmek olduğunu belirtir.

“Anda kim Hakk’ın likâsını görürsün, ne diyem ki ne esriklükler kılasın, dil ile vasf olunmaz. Anda temâşâ bâki, dîdâr bâkî, şarâb ü ışk bâkî. Ol şarâb-ı Hak öğmişdür, anı içen ganîyy-i mutlak olur, dahı ne cennet için şâd olur ve ne de cehennem için havf çeker. Anda dahı ne ‘akl yürür ve ne de zevk mest-i bî - pâk kalur. İşte budur lezzet, budur şarâb, budur zevk.”¹²⁵,

Kaygusuz, Saray-nâme adlı eserinde, insanların Allah’a ibadet etmek için yaratıldığını, âlemlerdeki düzene bakan insanın bu düzeni kuranı bulup O’na karşı kulluk görevini yapması gerektiği bilincine varması gerektiğini ve hayvanlardan insanın farkının ibadet olduğunu açıklar.

“İmdi iy Hakk’a tâlib olan canlar, iy bu cihanda özini bilen insanlar. Gel imdi bu ibrete nazâr eyle, gör ki Hakk Tebâreke ve Te’âlâ bu serâyı bünyad eyledi. Bunda hikmet ne hikmet ola ki Hakk’un yarattığı kullar bu serâyı geleler. Allah’a ibadet edeler, Hakk’un ululuğı ve kulin kulluğı burada ma’lum ola...Zirâ ki Sultân bu serâyı ibadet idecek yir eylemişdür. Zira ki Padişah münezzehdür. Cümle âlemden bu sebep yaratılmış halk içündür. Hâlig sıfatı münezzehdür. İnsan ile hayvanın farkı bunda ma’lum olur¹²⁶.”

Kelime-i Tevhid’in önemini “Lâ ilâhe illallah demekle ağız tadı gelür, Muhammed rasûlullah demek de akıl kuvvet tutar” ifadesiyle dillendirmiştir¹²⁷.

Gülistan adlı eserinde “şerîat” makamını anlatırken namaz konusuna değinmektedir.

¹²² Kaygusuz Abdal, *Divân-ı Kaygusuz Abdal*, Haz. Mustafa Sever, s. 92.

¹²³ Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 228.

¹²⁴ Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 231.

¹²⁵ Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 233.

¹²⁶ Kaygusuz Abdal, *Saraynâme*, Haz. A. Güzel, s. 176.

¹²⁷ Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 241.

Günde beş vakit namaza hazır ola
Hak ne kim virse ana şâkir ola¹²⁸.

Kaygusuz kendisinin namaz kılıp kılmadığını konusunda konuşanlara karşı biraz öfkeli, biraz alaylı bir dille cevap verdiği “Salât-nâme” adlı şiiri namaz hakkındaki bilgisini gösteren bir şathiye dir.

Ey emir efendi bana
Dahi namaz sorarmısın
Dur haber vereyim sana
Dahi namaz sorarmısın

Yanar yüreğimde oddur
Bilmeyene müşkil derttir
Sabah namazı had dördtür
Dahi namaz sorarmısın

...

Hele bu denli biliriz
Elhamdülillâh şükr biz Müselmânız
Altı bin altı yüz tekbir kılarız
Dahi namaz sorarmısın¹²⁹.

Şiirinde ifade ettiği beş vakit farz namazın rekâtlarını, bir yıl içinde sünnet namazların sayısını, namazlarda okunan tahiyyatın sayısını belirterek Kaygusuz’un namaz ibadetine hâkimiyeti görünmektedir.

Müellifin eserlerinde oruç ve zekât ibadetleriyle ilgili fazla bilgi bulunmamaktadır. Budalâ-nâme’de “hakikat-i imân ve İslâm ve hakikat-i haccü zekât ve hakikat-i sırât ü mizan ve hakikat-i cennet ve cehennemın aşikâr olacağı” ifade edilmektedir¹³⁰.

Eserlerinde hac ibadeti hakkında daha çok bilgiye rastlanmaktadır. Üçüncü Mesnevî’de haccın nasıl yapılması gerektiğini, şekli yapılışından ziyade, hakikatine vâkıf olmak gerektiğini, bilmeyen için Kâbe’nin siyahlıktan başka bir şey ifade etmediğini belirtir.

Âşıka her mekân Mekke oluptur

¹²⁸ Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 242.

¹²⁹ Kaygusuz Abdal, *Divân-ı Kaygusuz Abdal*, Haz. Mustafa Sever, s. 47-48.

¹³⁰ Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 245.

Mekke bilmeyene sevdâ oluptur¹³¹.

Müellif eserlerinde en çok tasavvufta vahdet-i vücûdu anlatmak için değerlendirilen “Allah’ın herşeyi kuşatıcı olduğu”¹³² ve “Nereye dönülürse Allah’ın yönünün orası olduğu”¹³³ mealindeki âyetleri sıklıkla kullanmıştır. “Kendini bilen Rabbini bilir”¹³⁴ mealindeki hadis-i şerif eserlerinde baştan sona hâkimdir.

Güzel, Kaygusuz’un imanın ve islâmın esasları konusundaki anlatımlarından ehl-i sünnet anlayışını temsil ettiğini ifade eder.

1.4. Kaygusuz Abdal’ın Tasavvufî Kişiliği

Kaygusuz Abdal’ın hangi tasavvufî zümreye ait olduğu hakkındaki görüş farklılığı, Kaygusuz Bektaşî midir, değil midir? sorusundan kaynaklanmaktadır. Bektaşîliğin teşekkül tarihindeki ihtilaflardan dolayı hangi sınıf içerisine dâhil edileceği hakkında, fikir ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Mesnevî-i Baba Kaygusuz’un sonundaki Kaygusuz’un Hacı Bektaş tekkesine mensubiyetini ortaya koyduğu ibare, Muhtar Yahya Dağlı’nın Kaygusuz Abdal adlı¹³⁵ çalışmasındaki ifadesi, Kaygusuz’un Bektaşîlikle olan ilişkisi hakkında bize bilgi vermektedir.

Rum ilinde Bektaşîdür ol âşık

Abdal olmuş cümle âlemde fârik

Kaygusuz’un ifade ettiği bu beyt, kendisinin Bektaşî ve Rum Abdalları sınıfında olduğunu ortaya koyduğu gibi, Rum Abdalları ile Bektaşîlik arasındaki ilişki konusunda da fikir vermektedir.

Âşıkpaşazâde Tarihi’nde Anadolu’da “dört taife” bulunduğu belirtilir. Bunlar, “gâziyân-ı rûm”, “ahiyân-ı rûm”, “abdâlân-ı rûm”, ve “bacıyân-ı rûm”dur. Âşıkpaşazâde, Abdal Mûsâ’dan bahsederken onun bu dört gruptan binin içinde yer alıp almadığını belirtmemektedir. Hacı Bektaş tekkesinde bir süre kaldığını, Hacı Bektaş’ın manevî kızı Hatun Ana’nın “muhibbî” olduğunu ifade etmektedir. Orhan Gazi zamanında bir gazaya katıldığını, bir yeniçerinin üsküfünü giyerek memleketine döndüğünü ve Elifî tacın esasının bu olduğunu zikretmektedir. Âşıkpaşazâde Tarihi’nde Kaygusuz’a dair bir bilgi yoktur. Ama

¹³¹ Güzel, *Kaygusuz Abdal*, s. 249.

¹³² Nisâ 4/126. “Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah’ındır ve Allah her şeyi kuşatmıştır.”

¹³³ Bakara 2/115. “Doğu da Allah’ındır batı da. Nereye dönerseniz Allah’ın yüzü (zâtı) oradadır. Şüphesiz Allah’ın rahmeti ve nimeti geniştir. O, herşeyi bilir.”

¹³⁴ el-Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, Halep ?, c. 2, s. 361, nu: 2532.

¹³⁵ “Kaygusuz Abdal Bektaşîlikde mühim mevki sahibi bir zattır. Hatta Bektaşîliğin en büyük merkezi olan Kırşehir’deki Hacı Bektaş dergâhının meydan erenlerini teşkil eden divanında; nakip postunu ve bundan başka derviş, baba, sultan, abdal ve dede baba mertebelerinden sultan ve abdal gibi iki manevî mevki ihraz etmiş bir şahsiyettir. Kaygusuz, bütün mevcudiyeti ile ârif ve kâmil bir Bektaşî’dir”. Dağlı, *Kaygusuz Abdal Hayatı ve Eserleri*, ss. 34-38.

Bektaşîlerle bağlantısını ortaya koyan ifadeleri, Abdal Mûsâ'nın müridi olması Bektaşîlikle ilişkisine dair önemli kaynak oluşturur¹³⁶.

Fuad Köprülü, “Türk Edebiyatı’nda İlk Mutasavvıflar” adlı çalışmasında, Kaygusuz Abdal ve şeyhi Abdal Mûsâ'nın Abdallar sınıfından olduğunu belirtir. Köprülü, Bektaşîliğin XV. yüzyılda sistemleşmesi aşamasında, Babâliğin kolu olan Abdallar sınıfının birçok özelliğini kendi bünyesine aldığını ve böylece Abdal Mûsâ ve müridi Kaygusuz Abdal'ın Bektaşî olarak ifade edildiğini zikreder¹³⁷. Daha sonra “Mısırdaki Bektaşîlik” adlı çalışmasında, elde ettiği yeni bilgiler sonucunda, ifade ettiği görüşü değiştirerek Abdal Mûsâ'nın Bektaşî dervişi olduğunu zikretmiştir¹³⁸. Köprülü Bektaşîlik ve Abdallar sınıfını içine alan Kalenderîye ve Haydarîye tarikatları arasında benzerliklerin olduğunu ve bu sebeble sonraki yüzyıllarda bu terimlerin eş anlamlı olarak kullanıldığını da ifade etmektedir. Köprülü bu çalışmasında, Bektaşîliğin kuruluşuna dair yeni bir tarih vermese de, zümreler arası bağlantıların ve Bektaşîlik tarikatının oluşumunun çok daha eski tarihlere dayandığını ortaya koymuştur¹³⁹.

Muhtar Yahya Dağlı ise Abdal Mûsâ tekkesinin Anadolu'nun ilk Bektaşîlik hareketinin mühim merkezlerinden biri olduğunu söyler ve Kaygusuz'u Bektaşî addeder¹⁴⁰. Dağlı'nın bu görüşü Bektaşî geleneği ile uyumludur ve Alevi-Bektaşî antolojilerinin hepsinde Kaygusuz Abdal'ın şiir ve nesrinden örnekler bulunmasının da nedenidir. Bektaşî geleneğine göre on iki dilimli Kalenderî tacını kabul eden Kaygusuz Abdal'dır¹⁴¹. Bektaşî meydanındaki on iki posttan biri Kaygusuz'un, biri de Abdal Mûsâ'nındır¹⁴². Mısır'daki Kaygusuz tekkesi ise halife makamına sahip dört Bektaşî tekkesinden biridir¹⁴³.

Salih Çift “Ahmed Sırrı Dede Baba Ahmediyye Risalesi ve Nefesler” adlı çalışmasında Bektaşî tarikat silsilesi hakkında, Kaygusuz'dan başlayarak Peygamber'e (as.) kadar ulaşan bir zincirden bahseder.

¹³⁶ Zeynep Oktay, *Kaygusuz Abdal'ın Mesnevî-i Baba Kaygusuz'u: Tenkitli Metin ve İnceleme*, s. 15.

¹³⁷ Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 291.

¹³⁸ Köprülü, *Mısırdaki Bektaşîlik*, s. 18.

¹³⁹ Oktay, *Kaygusuz Abdal'ın Mesnevî-i Baba Kaygusuz'u: Tenkitli Metin ve İnceleme*, s. 16.

¹⁴⁰ Dağlı, *Kaygusuz Abdal Hayatı ve Eserleri*, s. 8.

¹⁴¹ Kubbesi on iki dilimli, alt bölümü dört parçalı derviş tacı, Hüseyini tac. Esat Korkmaz, “Hüseyini tac”, *Alevilik- Bektaşîlik Terimleri Sözlüğü*, Kaynak Yay. , İstanbul, 2002.

¹⁴² Bektaşîlikte on iki makamı temsil etmek üzere on iki post vardır: Baba postu, aşçı postu, ekmekçi postu, nakib postu, atacı postu, meydancı postu, türbedar postu, kilerci postu, kahveci postu, kurbançı postu, ayakçı postu ve mihman evi postu. Bunlardan “Nakib (yardımcı) postunu” Kaygusuz Abdal, “Ayakçı postunu” Abdal Mûsâ temsil eder. Cebecioğlu, “Post”, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Otto Yay. , Ankara, 2014, s. 389.

¹⁴³ Dağlı, *Kaygusuz Abdal Hayatı ve Eserleri*, s. 35; Gölpınarlı, *Kaygusuz Abdal Hatayî Kul Himmet*, s. 10.

Kaygusuz Sultan
 Abdal Mûsâ
 Hacı Bektâş-ı Velî
 Lokman el-Horasanî
 Yusuf el-Hemedânî
 Ahmed el-Yesevî
 Fadl b. Muhammed et-Tûsî
 Ebû Ali el-Farmedî
 Ebû'l-Hasan el-Harakânî
 Ebû'l-Kâsım el-Cürcânî
 Ebû Osman el-Mağribî
 Ebû Ali Hüseyin b. Ahmed
 Ebû Ali el-Merâğî
 Cüneyd el-Bağdâdî
 Serî es-Sakatî
 Ma'rûf el- Kerhî
 Dâvûd et-Tâî
 Habîb el-Acemî
 Hasan el-Basrî
 Ali b. Ebî Tâlib
 Hz. Muhammed Mustafa (as.)¹⁴⁴

Bununla beraber Kaygusuz'un Bektaşî olamadığını ileri süren araştırmacılar da vardır. A. Y. Ocak Bektaşîliğin, XIII. yüzyılda Kalenderîlik içinde oluşmaya başlayan, XV. yüzyılın sonlarında Hacı Bektâş-ı Velî an'aneleri etrafında Anadolu'da ortaya çıkan bir tarikat olduğunu belirtir. XIII. yüzyılda Vefâiyye tarikatının Anadolu'daki şeyhi olan Baba İlyâs-ı Horasanî'nin öncülüğünde meydana gelen Babalık hareketi, Anadolu'da Kalenderîyye, Haydarîyye, Yesevîyye zümrelerince benimsenip, XIV. yüzyılda Rum Abdalları adı altında devam ettirildiğini söyler. Osmanlı fetihlerine iştirak eden Rum Abdalları'nın içinde Abdal Kumrul, Abdal Mûsâ gibi şahsiyetlere "ilk Bektaşîler" diyebileceğimiz Kalenderî, Haydarî ve Vefâi dervişleri olduğunu o zamanlar bunlara "Bektaşî" denilmediğini, "Baba İlyâs müridi" olarak ifade edildiğini zikreder. XIV. yüzyılın başlarından itibaren Hacı Bektâş an'aneleri iyice gelişerek yayılmış, Hacı Bektâşın vefatından sonra zaviyenin başına geçen bâcıyân-ı

¹⁴⁴ Ahmed Sırrı Dedeş, "Ahmediyye Risalesi ve Nefesler", Haz. Salih Çift, s. 63.

Rum'dan¹⁴⁵ olduğunda şüphe olmayan Hatun Ana'nın mürîdi Abdal Mûsâ faaliyetleri hızlandırmıştır. Abdal Mûsâ gibi yüzlerce Rum abdalı Anadolunun çeşitli yerlerindeki zâviyeleriyle Bektaşîliğin temellerini atmışlardır. Ocak, XIV-XV. yüzyıllarda yaşamış olan “abdâl” lakabını taşıyan ve bugün Bektaşî olarak bilinen birçok şeyhin aslında bir Kalenderî ve Haydarî olduğundan bahsetmektedir. Bektaşî edebiyatının kurucusu olan Abdal Mûsâ'nın müridi Kaygusuz Abdal'ın da Kalenderî şeyhinden başka bir şey olmadığını ifade etmektedir. Balım Sultan ile başlayan Bektaşîliğin teşekkülünden sonra Kalenderîlik Bektaşîliğin içinde erimiştir. Ayrıca Balım Sultan ile başlayan Bektaşîlik tarikatının oluşumunda zamanla Hurûfî¹⁴⁶ ve Şii tesirlerinin etkisi gözükmeğe başlamıştır. Bazı araştırmacılar, Balım Sultan'dan önce Bektaşîliğin Sünnî bir tarikat olarak teşekkül ettiğini, Balım Sultan'dan sonra niteliğini değiştirdiğini ileri sürmektedirler¹⁴⁷.

Hacı Bektâş-ı Velî'nin Ahmed Yesevî'nin müridi olduğuna dair rivayetler Gelibolu Mustafa Ali'nin Künhü'l-Ahbar'ında¹⁴⁸ ve Evliya Çelebi'nin Seyahatnâme'sinde rastlanmaktadır. Tarihi olarak tam izahı yapılamasa da (yaşadıkları asırlar arasında bir asırdan fazla bir zaman farkı var) kaynaklarda yarı efsanevî anlatılan menkıbeler, Hacı Bektâş-ı Velî'yi Ahmed Yesevî'nin takipçisi ve müridi olarak ortaya koymaktadır¹⁴⁹.

Hacı Bektâş-ı Velî'nin Sünnîliğine dayalı kimliğinin, XV. yüzyıl kaynaklarında, sünnî zümrelerce önde gelen evliyadan kabul edilmiş olması dikkati çeker. Taşköprüzâde Ahmed'in Eş-Şakayiku'n-Nu'mâniyye'de¹⁵⁰ Hacı Bektâş-ı Velî için, “Ehl-i Sünnet'e mensub velî”, “Hacı Bektâş-ı Velî kerâmet sahibi ve velâyet ehli biri idi. Zamanımızda bazı mülhidler

¹⁴⁵ XIII. yüzyılda Anadolu'da kadınların oluşturduğu bir teşkilat. Orhan Fuat Köprülü, “Bâciyân-ı Rum”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 4, s. 415.

¹⁴⁶ Fazlullah-ı Hurûfî'nin (ö. 796/1364) kurup geliştirdiği, harflerin esrarına dayanan bâtinî bir akım. Arapça'daki yirmi sekiz harf ile Farsça'daki dört harfi, sayılarla bağlantılı bir şekilde insanın yüz organlarıyla karşılaştırarak yorum yapan bir tarikat. Evreni sadece harflerden ibaret görürler. Hüsametdin Aksu, “Hurûfîlik”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 18, s. 409.

¹⁴⁷ A.Y.Ocak, “Bektaşîlik”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 5, ss. 373-374.

¹⁴⁸ Künhü'l-Ahbar'da Ahmed Yesevî ile Hacı Bektâş-ı Velî'nin ilişkisi şöyle ifade edilir: “Hacı Bektâş'ın babası Seyyid Muhammed, Nişabur'a gelerek yerleşti ve burada şeyh Ahmed'in Hatme adlı kızıyla evlendi. Bir müddet sonra Hacı Bektâş dünyaya geldi. Hacı Bektâş'ın soyu, Mûsâ Kasım yoluyla ehl-i beyt'e dayanır. Ahmed Yesevî'nin halifelerinden şeyh Lokman, Horasan mıntıkasında meşhur olmuştu. Dedesi Hacı Bektâş'ı Şeyh Lokman'a öğrenci olarak verdi. Hacı Bektâş gerekli olan tüm bilgileri ondan tahsil etti.” Kıssa Hacı Bektâş'ın, Ahmed Yesevî'den Anadolu'ya görevlendirilmesi ve “Sulucakarahöyük'ü sana yurt verdik” buyruğuyla buraya gelmesini anlatır. Seyfullah Korkmaz, “Ahmed Yesevî ve Hacı Bektâş-ı Velî Arasındaki Bağlar, Fikirleri, Tesirleri ve Türk İslâm Edebiyatına Katkıları”, *E.Ü.Sosyal Bilimle Enstitüsü Dergisi*, sayı 11, 2001, s. 328.

¹⁴⁹ Korkmaz, “Ahmed Yesevî ve Hacı Bektâş-ı Velî Arasındaki Bağlar, Fikirleri, Tesirleri ve Türk İslâm Edebiyatına Katkıları”, s. 326.

¹⁵⁰ Taşköprüzâde Ahmed Efendi tarafından, Osman Gazi'den başlayarak, 965Kanuni Sultan Süleyman devrine kadar yetişen âlimlerin ve evliyanın hal tercümelerinden meydana getirilmiş kıymetli bir eserdir. Abdülkadir Özcan, “eş-Şekâiku'n-Numâniyye”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 38, s. 485.

yalancı bir nisbetle kendilerini ona nisbet ettiler, ama o şüphesiz bunlardan beridir” ifadeleriyle onun sünnî kimliğine atıf yapmaktadır¹⁵¹.

Evliya Çelebi Seyahatnâme adlı eserinin c. IX. , s. 273’de Abdal Mûsâ tekkesinin Bektaşîlere ait olduğunu bildiriyor ve onları “Ehl-i Sünnet” olarak belirtiyor¹⁵².

Mustafa Tatcı, “Bektâşi Dervîşi Bir Yörük Beyi; Kaygusuz Abdal” adlı makalesinde, Kaygusuz’un yaşadığı devirde melâmet erlerinin Kalenderî, Haydarî, Rum Abdalları¹⁵³ gibi isimlerle anıldığını ifade etmektedir. Tatcı, melamet erlerinin boyunlarında keşkûl¹⁵⁴, üstlerinde kendilerini garib gösterecek kıyafetlerle dolaşan, Kalenderîler gibi çâr-darb kuralı gereğince saç, sakal, kaş ve bıyıklarını usturaya vererek seyahate çıkan kişiler olduğunu belirtir. Kaygusuz Kalenderâne yaşamış olacak ki şu ifadeleri dillendirdiğini vurgular:

Aşk içine hiç sığmaya hiç aceb teke’bbür
Kalenderî-var aşk ile donun palas eyle

...

Harabat hâneyi mesken edinmiş
Ne tesbih bilir ne taât dediler
Dâim mest ü harâb meyhâneelerde
Bu müselmân değildir yad dediler
Şarâb içip müdâm esrâr yiyecek
Maksûdu yemekdir ni’met dediler

Tatcı, bu mısraları yorumlayan bazı araştırmacıların Kaygusuz Abdal’ı gayr-i sünnîlik ve Bâtınîlik zümresine koyduğunu, oysaki birbirine benzeyen “evliyâullah” arayanların, semâda yalnız gezen yıldızlar gibi Allah doslarının da olabileceğini hiç düşünmediklerini ifade eder. Kaygusuz’un Kalendermeşreb bir Bektaşî olduğunu, fakat kendi ifadesiyle “şarâb içip, esrâr yiyen!” bu dervîşin, nefsini tanıyıp Allah’a ulaşan kâmil bir veli olduğunu belirtir¹⁵⁵.

Hacı Bektâş-ı Velî’nin ilk müridi Hatun Ana, onun muhibbi Abdal Mûsâ ve Abdal Mûsâ’nın müridi Kaygusuz Abdal’ın ehl-i sünnet bir Bektaşî inancında yer alması gerektiği görüşünde değerlendirilmesi gerektiğini ifade edebiliriz.

¹⁵¹ Cengiz Gündoğdu, “Hacı Bektâş Paradigmasını Tanıma ve Tanımlama Problemi Üzerine”, *Ekev Akademisi Dergisi*, sayı 16, s. 32.

¹⁵² Akçay, “Abdal Musa Tekkesi”, *VII. Türk Tarih Kongresi*, s. 366.

¹⁵³ Rum Abdalları meczub yaratılmış kişiler olarak bilinmektedir. İnanç olarak Alevîlik ile karışmış fikirleri vardır. Osmanlı’ların Anadolu’da ve Rumeli’de yayılmalarında önemli yer almışlardır. Fuat Bozkurt, *Alevîliğin Toplumsal Boyutları*, Yön Yay. , İstanbul, 1990, s. 29.

¹⁵⁴ Keşkûl, gezgin dervîşlerin kullandığı, genellikle Hindistan cevizi kabuğundan yapılan, iki ucundan geçen zincirle omuzdan ya da kolda taşınan yemek kabı. Esat Korkmaz, *Alevîlik-Bektaşîlik Terimleri Sözlüğü*, s. 251.

¹⁵⁵ Tatcı, “Bektâşi Dervîşi Bir Yörük Beyi; Kaygusuz Abdal”, *Keşkûl Dergisi*, 2012 Bahar, s. 30.

İKİNCİ BÖLÜM VÜCÛD-NÂME

2.1. Vücûd-nâme'nin Nüshaları

Vücûdnâme'nin:

İstanbul, Süleymaniye Ktp. , A. N. Tarhan, 193/2, vr. 25b-30b. (A)

İstanbul Belediye Ktp. , O. Ergin Bölümü, nu: 1321, s.178-197. (O)

Tübingen Devlet Ktp. , nu: 1494, vr. 29b-35b. (T)

İstanbul Üniversitesi Ktp. , nu: 6817, vr. 3a-15b. (İ)

Hacı Bektaş Ktp. , nu: 631 (H) ile 667'de (B) birer nüshaları vardır. Hacı Bektaş Kütüphanesi'ndeki nüsha, Konya Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

T ve A nüshalarının dışındaki O, İ, H ve B nüshaları incelenerek aralarındaki farklılıklar değerlendirilmiştir. O 1237/1821 ve T 1259/1843 nüshalarının istinsah tarihleri bilinmektedir. T nüshasının müstensihisi Urfalı Hasan Vehbi dışında diğer nüshaların müstensihileri belli değildir.

Araştırma konumuz olan nüsha, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesindeki nu: 6817, vr. 3a-15b (İ) el yazması eserdir. İ nüshasını temel almamızın sebebi diğer nüshalardaki farklılıkları toplayıcı özelliğine sahip olmasındandır. Ayrıca O, H, B nüshalarında ifade edilmeyen “harflerle insan vücudunun tanıtımı” ve eserin son bölümünde yer alan “Nazm” kısmı sadece İ nüshasında bulunmaktadır.

Nüshalardaki hata ve yazım tutarsızlıklarından dolayı, anlam ve ifade farklılıklarındaki değişiklikler dipnotlarda verilmiştir. Dört nüshanın hatalı olduğu kısımlarda metin tamiri yapılmıştır. Metinde anlaşılmayan ifadelerin yanına parantez içinde (?) soru işareti konulmuştur.

2.2. Vücûd-nâme'nin Metni

Risâle-i Vücûd-nâme

vr. 3a

Gofte-i Risâle-i Vücûd-nâme Hazret-i Kaygusuz Abdal Sultan Kuddise Sırruhu'l-Aziz
Bi'smi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm

Elhamdüli'llâhi rabbi'l-âlemîn ve's-Salâtü ve's-Selâmü âlâ nûri seyyidînâ ve âlihî
ecmâîn.

Midânî¹⁵⁶: Pes¹⁵⁷ Erenler bu fakîr dahî bulunan âşikana yâdigâr eyledim. Emânet irşâd içün Allah eyvallah. Ma'lum olunsu evvalâ âdem ki kudret-i Hakk'la ana rahmine nice düşer ve nice vücuda gelür ve ruh ile dirilür ve anadan nice ırar¹⁵⁸ ve âdemin zâhirinde ve bâtınında hâsiyyeti nicedir. Ve kaç ruh vardır ve anâsır-ı erbaa neye tâbidir ve kaç nefis vardır ve nice gelür ve âleme nice geçer ve kuvvet nerelerinde¹⁵⁹ olur ve hâsiyyetleri nicedir ve âlemi¹⁶⁰ var mı âyan ve beyân idelim: Kavlühü Teâlâ:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِّنْ طِينٍ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ.

“And olsun ki biz insanı, çamurdan (süzülmüş, çıkarılmış) bir özden yarattık. Sonra onu sağlam bir karargâhta bir nutfe haline getirdik. Sonra o nutfeyi alaka (aşılanmış yumurta) yaptık. Peşinden, alakayı, bir parçacık et haline soktuk; bu bir parçacık eti kemiklere (iskelete) çevirdik; bu kemikleri etle kapladık. Sonra onu başka bir yaratılışla insan haline getirdik. Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah pek yücedir.”¹⁶¹

vr. 3b

Pes imdi ol nutfe ki ananın rahmine düşer:

Evvelâ Zuhâl¹⁶² terbiye ider kan olur,

Sâniyen Merrih terbiye ider et olur,

Sâlisen Zühre¹⁶³ terbiye ider kemik olur,

Râbien Şems¹⁶⁴ terbiye ider ruh olur,

Hâmisen Utarid¹⁶⁵ terbiye ider hareket hâsıl olur,

Sâdisen Kamer¹⁶⁶ terbiye ider vücûdına gelür,

Sâbiân Müşteri¹⁶⁷ terbiye ider cihana gelür.

Ve dahî gökde oniki burç ki, dokuz felekdedir. Âfakıdır. Alkımda dahî mevcûddur.

Anları dahî beyân idelim.

Evvelâ Baş: Burc-ı hamel¹⁶⁸, dir.

Alının: Seretân¹⁶⁹, dır,

¹⁵⁶ Bilki, bilesin ki.

¹⁵⁷ Öyle ise, o halde.

¹⁵⁸ nice ırar: nice anadan doğar O

¹⁵⁹ Nerelerinde: nerelerde O

¹⁶⁰ âlemî: ehvâli âlemi ve ehvâli âdemi O

¹⁶¹ Mü'minûn 23/12-14.

¹⁶² Satürn

¹⁶³ Venüs

¹⁶⁴ Güneş

¹⁶⁵ Merkür

¹⁶⁶ Ay

¹⁶⁷ Jüpiter

¹⁶⁸ Koç

Vr. 4a

Kollarının: Sevr¹⁷⁰

Ve Ellerinki: Cevzâ¹⁷¹ dır,

Ve Göğüsü: Esed¹⁷² dir,

Ve Göbek: Mizân¹⁷³ dır,

Ve But : Kavs¹⁷⁴ dır,

Ve Kasık: Sünbûle¹⁷⁵ dir,

Ve Zekeri: Akrebdır,

Ve Dizleri: Cedi¹⁷⁶ dir,

Ve Baldırları: Delve¹⁷⁷ dır,

Ve Taban: Hût¹⁷⁸ dır.

Âdemin bânında Kevâkib-i Seyyâre¹⁷⁹ müşâbih olan yerleri dahi beyan idelim:

Evvelâ Şems: Akciğerdir,

Ve Kamer: Karaciğerdir,

Ve Müşteri¹⁸⁰: Yürekdir,

Ve Mirrih: Üzdür¹⁸¹,

Ve Zühre: Dalaktır¹⁸²,

Ve Zuhâl: Dimagdır,

Ve Utarid: Deridir,

Ve Âdemin zâhirinde ve bânında olan hâsiyyetleri¹⁸³ dahı beyân idelim.

Evvelâ biri budur ki nef (nefes) alır burnundan ten rahat eder,

İkinci Ağuzdur ki her nutuk andan çıkar,

Üçüncü eldür ki anın ile ki her kârı işleri,

Dördüncü kulakdır sadâyı işidir,

Beşinci gözdür ki her nesnei görür,

¹⁶⁹ Yengeç

¹⁷⁰ Boğa.

¹⁷¹ İkizler.

¹⁷² Aslan.

¹⁷³ Terazî.

¹⁷⁴ Yay.

¹⁷⁵ Başak.

¹⁷⁶ Oğlak.

¹⁷⁷ Kova.

¹⁷⁸ Balık.

¹⁷⁹ Güneş, ay ve beş gezegen. Kevâkib-i Seyyâre: Kevâkib-e O

¹⁸⁰ Müşteri: Utarit O

¹⁸¹ Üzdür: Öd B H

¹⁸² Dalaktır: Burun B

¹⁸³ hâsiyyetleri: hakikâtleri O

Altıncı ayakdur ki her mahale gider¹⁸⁴,

Yedinci oldur? ki kuvveti¹⁸⁵ buyurur.

Ve âdemın bătınında olan hâsiyyetleri beyân idelim:

Vr. 4b

Evvelki Hayâl

İkinci Akl

Üçüncü Fikir

Dördüncü Fehim¹⁸⁶

Beşinci Hıfz

Altıncı Vehim¹⁸⁷

Yedinci Zabt¹⁸⁸

Ve Âdemde ruhları beyân idelim:

Evvelki: Rûh-ı Nebâtî'dir, suya tâbidir.

İkinci: Rûh Hayvânî'dir, yemeğe tâbidir. Yemek kuvvetidir ki¹⁸⁹ Turâb'a tâbidir.

Üçüncü: Rûh-ı İnsânî'dir ki ıřka¹⁹⁰ tâbidir. Işk safâya¹⁹¹ ve ateşe tâbidir.

Dördüncü: Rûh Meleke'dir Kudret-i Hakk'a tâbidir. Rûh gıdası gibi vâki olmuşdur.

Âdemde olan nefesleri (nefsleri) beyan idelim:

Evvelki: Nefs-i Emmâre'dir ki ateşe tâbidir, Azrâil'e müşâbihdir.

İkinci: Levvâme'dir ki suya tâbidir, Mikâil'e müşâbihdir.

Üçüncü: Nefs-i Hânîkâ'dur¹⁹² ki Yel'e tâbidir ki, İsrâfil'e¹⁹³ müşâbihdir.

Dördüncü: Nefs-i Mülhime'dür ki Toprak'a tâbidir, gelür ve geçer, Cebrâil'e¹⁹⁴ müşâbihdir.

Âdem dört vechi üzre gelür ve geçer. Anı beyân ve âyân idelim:

Vr. 5a

Evvelki. Oğlanlıkdır ki üç ay bahar'a müşâbihdir.

İkinci: Yigitlikdür ki üç ay yaz'a müşâbihdir.

Üçüncü: Karanlıkdur ki¹⁹⁵ üç ay güz'e müşâbihdir.

¹⁸⁴ mahale gider: yere varır B

¹⁸⁵ kuvveti: herşeyi B H

¹⁸⁶ Anlama.

¹⁸⁷ Şüphe.

¹⁸⁸ İdaresi altına alma.

¹⁸⁹ kuvvetidir ki: Hut'dur ki O

¹⁹⁰ ışk'a: aşk H B O

¹⁹¹ safa'ya: suya O

¹⁹² Nefs-i Hânîkâ: Nefs-i Zaika H, Nefs-i Mutmainne B O

¹⁹³ İsrâfil: Cebrâil B O

¹⁹⁴ Cebrâil: İsrâfil B O

¹⁹⁵ Karanlıktır ki: Kırınlıktır ki O

Dördüncü: Pirlıkdür ki üç ay kara kış'a müşâbihdir.

Ve dört Melek âdemde bu sıfat ile mevsufdur¹⁹⁶ ve mevcûddur.

Evvelki: Kulak Mikâil'e müşâbihdir,

İkinci: Göz Azrâil'e müşâbihdir,

Üçüncü: Burun İsrâfil'e müşâbihdir,

Dördüncü: Dehan¹⁹⁷ Cebrâil'e müşâbihdir.

Ve âdemin başı arşıdır ve cesedi kandildir ve rûhı nurdur ki her birine¹⁹⁸ hayat virir.

Âlemde: Kara kış Şerîat gibidir,

Ve yaz Tarîkat gibidir,

Ve güz Mârifet gibidir,

Ve bahar Hakîkat gibidir,

Ve âdem dahı böyle gelür ve geçer.

Ve anadan doğmak Şerîat gibidir,

Ve cihandan gitmek Hakîkat gibidir.

Ve her âdem ki anadan toğar anadandır.

Vr. 5b

Evvelki: Kudret eline girer, suya mâildir¹⁹⁹

İkinci: Oğlanlıkdur ki, kuvvet ayağına gelür, hâk'e²⁰⁰ tâbidir,

Üçüncü: (?)²⁰¹ kuvvet beynine²⁰² gelür, âteşe tâbidir,

Dördüncü: Pirlıkdur ki, kuvvet lisanına gelür, yel'e tâbidir.

Ve âdemde olan dört âlem anları dahı beyân idelim:

Evvelki: Âlem-ü Nâsût Ruh-u Hayvân'dır,

İkinci: Âlem Melekût Ruh-u Sultanî'dir,

Üçüncü: Âlem-ü Ceberût Ruh-u Kudsî'dir,

Dördüncü: Âlem-ü Lâhut Ruh-u Vâhid'dir.

Âlem-i Nâsût: Dâire-i Hayvanât ve Nefsî,

Âlem-i Melekût: Makâm-ı Melek ve Dâire-i Kalb,

Âlem-i Ceberût: Kerbiyye Melâî'l a'lâ²⁰³, Dâire-i aşk, Makâm Cebrâil, Akl-ı kül,

¹⁹⁶ Vastıflanmak.

¹⁹⁷ Ağız.

¹⁹⁸ Her birine: bedene O, her yere B

¹⁹⁹ Tabi.

²⁰⁰ Toprak.

²⁰¹ (?): Yiğitlik'dir H, civan olur O

²⁰² beynine: beline H O B

²⁰³ Meleklerin Büyüğü.

Âlem-i Lâhut: Âlem Ulûhiyyet'dür. İsmu'llah ve Resm'ü Sıfat ve Nât-ı Semere-i Tarîkat fenadır²⁰⁴. Semere-i Hakîkat bekâdır, Semere-i Mâ'rifet atâdır²⁰⁵ vefâ ahd'dir.

Vr. 6a

Fenâ kendüzin geçmektir. Bekâ Hakk'a ulaşmaktır. Atâ Hakk'a vira (varabilmek) gibidir.

Sıfat²⁰⁶ dördtür:

Evvelki: Ruh-ı Nebâtî

İkinci: Ruh-ı Hayvanî

Üçüncü: Ruh-ı İnsânî

Dördüncü: Ruh-ı Sâfî.

İmdi onsekiz bin âlem ki dirler cümlesi Zât-ı Hakk'la sıfat²⁰⁷ vâki olmuştur. Anları dahı beyân idelim:

Altı bini nebâtî'dir yerlerden biter,

Altı bin hayvânî'dir zemîn ruhdan birbirinden hâsıl olur.

Ve altı bin insanî'dur ki insana müteallikdir²⁰⁸. Birbirinden ayrı ve gayrı değildir.

Ve âdem her ne ki var olmuş cümlesinin²⁰⁹ güzîdesidir ve âyînesidir²¹⁰ ve dahı, âdem bir şehr-i azîm'dür ki nice bin âlemler anda mahvolur. Ve ol şehr-i azîmin on iki kapusu vardır²¹¹. Ol kapuların kimisi kapanur kimisi açılır ve kimisi gâh açılır ve kimisi gâh kapanur.

vr. 6b

Bunlarda hikmet çokdur. Ona her akl irişmez. Ve bilmek murâd isteyen ehline mürâcaat eylesün. Her şeyun miftâh-ı²¹² insan kâmindir. Ve dahı âdemin;

Başı: Tâc-ı Devlet'dir,

Alnı: Nur-ı Hidâyet'dir,

Kaşı: Âlem²¹³ Kudret'dir,

Gözi: Nur-ı Vahdet'dir,

Kulağı: Pâk Nübüvvet'dir,

Burnı: Yol-ı Cennet'dir,

Ağzı: Kelime-i Şehâdet'dir,

²⁰⁴ Nât-ı Semere-i Tarîkât fenadır: Zât-ı Semere-i Şeriat vefadır H B

²⁰⁵ Bağışlanma.

²⁰⁶ Sıfat: ruh B

²⁰⁷ sıfat: cümle O

²⁰⁸ Bağlı.

²⁰⁹ Ve âdem her ne ki var olmuş cümlesinin: Âdem cümle eşyanın yerde ve gökte her ne ki muradı var ise cümlesinin O

²¹⁰ Ayna.

²¹¹ Bu âlemin on iki burcuna mukabildir O

²¹² Anahtar.

²¹³ Âlem: kalem H B

Gönli: Mihr-i²¹⁴Muhabbet'dir,

Gögsi: Kur'ân-ı Hikmet'dir,

Eli: Kudretullah'dır,

Ayağı: Kuvvetullah'dır,

Cemâli: Hikmetullah'dır,

Sağ ve sol Kirâmen Kâtibin ona nasîb erdi. Asl âdemin vücudı yigirmi sekiz haruf
üzre yaratılmıştır.

Âdemin: Başı Arş'dır ve Nokta-i Bâ'dır,

Ve iki Kaşı, biri fâ'dır ve biri kâf'dır,

Ve iki gözleri, biri ayn ve biri gayn,

Ve iki kulağı, biri zâl'dır,

vr. 7a

Ve çenesi, cim'dir,

Ve gerdanı: طسم'dir,

Ve burnı: Elif'dir,

Ve dudağı: ت'dir,

Ve üst dudağı: ب'dir,

Ve sağ kolu: النَّسَّ 215 المص جمعسق ,

Sol kolu: كهيص, Âl-i İmrân حاخ ,

Sağ bilek parmakları: İsmu'llah,

Sol bilek parmakları: يس ,

Sağ yanı: ص ,

Sol yanı: ض ,

Sağ memesi: Vav'dır,

Sol memesi: He'dir,

İmân yeri, Mim'dir,

Ve sağ bacağı: طس ,

Ve can yeri: Kef,

Gönli yeri: Nümû'nedir, Mîzân'dır,

ن وَالْقَلَمُ وَمَا يَسْطُرُونَ ,

Açık bacağı: Lâm, Elif ikisi birdir,

İki Kumbarlık, biri yuvarlakdır ث akreb'dir,

²¹⁴ Güneş.

²¹⁵ Hurûf-u Mukattaa: Kur'an'da yirmi dokuz sûrenin başında yer alan ve isimleriyle telaffuz edilen harflerin ortak adı. M. Zeki Duman-Mustafa Altındağ, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 18, s. 401.

İki ayağı: Biri ط , biri ظ .

Mürşid-i kâmil mürâcaat oluna ki, bu sırra vâkıf olasın.

vr. 7b

Ve dahı âdemin vücudunda üç yüz atmış altı damarlar vardır ve yedi yüz yetmiş iki sinirler vardır ve dört yüz kırk²¹⁶ pâre²¹⁷ kemiği vardır.

Âlemde her ne ki vardır, aynıyle âdemde dahı vardır. Ve mevcuddur ki evvelâ âdemde olan âlemde yokdur.

Ve âdemin göbeginden yukarı boğazına varınca gök mukabelesindedir ve geri²¹⁸ göbeğinden aşağı dizine varınca yer²¹⁹ mukabelesindedir. Buyurur Resûlu'llah Aleyhi'sselâm: “Mü'min Mü'minin aynasıdır”²²⁰. Tanrı'nın adı mü'min'dir. Âdemin adı dahı mü'min mü'mine'dir. Nâilesi²²¹ olmuştur. Bu hadis şerifi'n hayli mânâsı var. Ehline ma'lumdur. Ve Zât-ı Hak sıfatıdır²²². Ve eşya dahı külliyyen Hayyî ve Mahvîdir²²³. Zât Bâkidir ve gerçi zât ve sıfat görünür. Vücûd vâcib'dür ki إِلَيْهِ تَرْجَعُونَ “O'ndan başka herşey yok olacaktır, hüküm O'nundur...”²²⁴.

Bu âlem kalanı mahvîdir²²⁵.

vr. 8a

Ve dahı bunu beyân idelim ki Hâlık-ı âlem²²⁶ bu mânâda hayrandır. Arada taleb çıksın²²⁷ bir rehber gerekdir. Tâ ki kendünün hakikatinden haberdâr ola ve her ne ki vardır âdemdedir. Kavlühü Teâlâ²²⁸: الْمَلَايِكَةُ: “...Ve Âdeme bütün isimleri öğretti, sonra onları Meleklerle arzedip...”²²⁹ yâni âdeme Hak Teâlâ ismini²³⁰ bidirdi. Ve pes imdi cemî eşyanın hakîkâtî âlem-i âdemdir ve âdemin hakîkati hakdır. İmdi âlem cümle eşyanın güzidesi oldu. “İnsan, Allah'ın bizzat tezâhür²³¹ ettiği cisim oldu...” oldu. Ve hakikat Hazret-i Muhammed Mustafa ve Aliy-i Murtezâ oldu²³². Sûretten zuhur eyledi ve Hakk'ın birliğine ol suretle beyân eyledi. Zira biri Mürşid'dir biri rehberidir ve âlem halkına

²¹⁶ kırk: kırk dört O

²¹⁷ Parça.

²¹⁸ geri: Bu kelime H B nüshalarında bulunmamaktadır.

²¹⁹ yer: yedi kat yer O

²²⁰ Muhammed bin Abdullah es-Sehâvî, *el-Mekâsıdu'l Hasene*, Kâhire 1956, s.439, Hadis no:1228.

²²¹ Murat.

²²² Ve Zât-ı Hak sıfatıdır: Zât Hakkın sıfatıdır O

²²³ külliyyen Hayyî ve Mahvîdir: külliyyen mahvîdir B H

²²⁴ Kasas 28/ 88.

²²⁵ Yok olma.

²²⁶ Hâlık-ı âlem: Âlemin Hâlk'ı O, Hâlk B

²²⁷ Arada taleb çıksın: Burada talibe O, arada tâlib çıksın H

²²⁸ Kavlühü Teâlâ: Nitekim Hak Teâlâ Hazretleri kelâm-ı kadimesinde buyurur O

²²⁹ Bakara 2 / 31.

²³⁰ ismini: esmâ-i H, esmâ-i küllihe O, esmâ-ı külliye B

²³¹ Görünmek.

²³² Ve hakikat Hazreti Muhammed Mustafa ve Aliy-i Mürtezâ oldu: ve hakikat Muhammed Mustafa (as.) ol suretten zuhur eyledi O

dahı bildirdiler. Ol Hakkı ve Kelâmı Hak zâhir kıldı. Ve Mahbûb-î Rahmân oldu. Ve sâlik bir makâma irişür ki aynı tevhidi Hakka'l –yakîn görür²³³.

vr. 8b

Hazret-i Hak'dan ma'mur olur²³⁴, heman²³⁵ Hak kalur. Zira eşyayı fânî ve hem bâkî oldur ki kâim dâim mutlak hâlkıdır²³⁶. Ve âlem benim iledir ve bu âlem olmazdan evvel on sekiz bin âlem²³⁷ içinde Hak Celle ve Âlâ kamış içinde şeker²³⁸ ve kül âb²³⁹ gibi vâki olmuşdur. Eger aradan götürse bu on sekiz bin âlem içinde bir kul²⁴⁰ kalmaz idi mahvolurdu. Nitekim Resûlullah Sallallahu Aleyhi vessellem “Allah'dan başkasının tecellî etmemesi icâb eder...” Yâni Tanrı'dan gayri hiçbir şey görünmemek gerekdir. Anın için²⁴¹ heman vücûdı vücûd-ı kadîm lâ yezel²⁴² ki bu kârhaneyi²⁴³ bünyâd²⁴⁴ eyledi ve cümle varlığı dahı yeri yerine karar eyledi ve herşey kemendi²⁴⁵ kârına meşgul oldu.

vr. 9a

Ve bu kârhaneyi'de görünür illâ görünmez herşeye hayran kalmışlardır ve dahı birbirlerinden istifsâr²⁴⁶ iderler:

“Eyâ²⁴⁷ Hak kanda ola?” dirler. Maksûd kandaır bilmez ve gökde olan mahlûk göge²⁴⁸ nazar iderler²⁴⁹. Cümle eşya tâleb²⁵⁰ ve râğıb²⁵¹ ve mütehayyirlerdir²⁵². Şey-i Vahdet'den²⁵³ tâ Âdem Aleyhisselâm zamanından şöyle hayret kaldı. Âdem Aleyhisselâm sahray-ı vücûda geldi ve bu kârhaneyi gördi. Yukarı baktı göğün nihayeti yok. Hayrân ve sergerdân²⁵⁴ kaldı. Ve bu hayretlik içinde başına hezâr-ı²⁵⁵ neccâm²⁵⁶ geldi, yâre buyurdu, yâre

²³³ Tevhidi Hakka'l-yakîn görür: Kelime-i Tevhidin hakikatini ayne'l-yakîn görür O

²³⁴ Hazret-i Hak'dan ma'mur olur: Hazret-i Hak'dan gayri eşya mahv olur B H, Tanrı Teâlâ Hazretlerinden gayri eşyanın vücûdu Hak Teâlâ celle ve a'la vücûdunda mahv olur O

²³⁵ Hemen.

²³⁶ Hâlkıdır: Hâlıkıdır B H O

²³⁷ âlem: sıfat O

²³⁸ kamış içinde şeker: şeker içinde lezzet O

²³⁹ Su.

²⁴⁰ bir kul: ehad B H

²⁴¹ Anın için: Onun için her şeyin vücûdu yoktur hakikatte Tanrı vücûdu vardır O

²⁴² Zail olmaz.

²⁴³ İş yeri, dünya.

²⁴⁴ Bina.

²⁴⁵ Kemendi: kendi O H B

²⁴⁶ Sormak.

²⁴⁷ Ey.

²⁴⁸ göge: yere B O

²⁴⁹ Acaba Hak kanda ola B, yerde olan mâhluk göge bakarlar bu kadar mı ola O

²⁵⁰ tâleb: ta'lib B H O

²⁵¹ İstekli.

²⁵² Şaşmak.

²⁵³ Şey-i Vahdet'ten: Elestü birabbiküm O

²⁵⁴ Şaşkın.

²⁵⁵ Pek çok.

²⁵⁶ Astronomi âlimi. Neccâm: sernicâm O

çâre yok²⁵⁷. Gitdikçe derdi ziyâde oldu ve bâ'dehû²⁵⁸ yüz yigirmi dört bin peygamberân²⁵⁹ geldi ve kendülere mümkün oldukça haber virdiler ve bu kârhâne sahibinin ismin bilmek içün²⁶⁰ hezâr ber-hezâr²⁶¹ cehd²⁶² eylediler, bir şey kanâat bulmadı ve bir şey mevkûf²⁶³ olmadı.

vr. 9b

Tâ kim Hateme'n-Nebiiyyin Muhammed geldi ve bu kârhâne'nin aslını ve fer'ini²⁶⁴ beyân ve mucize kelâm ile sivâ²⁶⁵ ile işaret buyurdu ki bu kârhâne sahibinin ismi üç haruf iledir. Biri “‘ayn”²⁶⁶ ve biri “‘ye”²⁶⁷dür. Ve anın ne evvelinin evveli var ve ne âhîrinin âhîri var buyurdu. Külliyyen evvelin ve âhîrin eşya ve mahlûkât insi ve cin cümleye peygamber oldu. Ve cümle mahlûkât ve mevcûdât bu habere²⁶⁷ rızası oldukda anın kulluğun emrini işlemek kabul eylediler. Ve anlara külliyyen hayat virdi. Hak Resûllah Aleyhi's-selâm bezm oldu ve burada guft ü gû²⁶⁸ çokdur. Bu mânâ ile gizledi ve bu mânâyı beyân ideyim. Çünkü nişân²⁶⁹ dahı bulundu.

İmdi her kim her şeyi görür Hakk'dan ayru nice görür. Çünkü Hak eşyayı muhit²⁷⁰ etmiş.

vr. 10a

Bâ tahtında dahı hâsıl olan noktada mevcuddur, asıl budur. Delil âdemdir ve sıfat âdem sıfatıdır ve zât-ı kadîmdir. Ezelidir ve ebedidir, Tanrı'dır. Her mekânlar anındır ve her gönül anındır ve sıfat ve hem âlem anındır. Hem şekiller ve hem varlık anındır²⁷¹.

Beyt:

Bir bâzâr kurdı ezelden her metâi koydı

Ol kendi aldı kendi satdı kendi bâzâr eyledi.

Ve insan-ı kâmil benim mürşidim demek ile olmaz. Zât-ı Hak tâ ki el virmeyince. Zira âdemde hakikât mevcuddur ve mânâları belli ki erlik'dir. Zira Hak sâde bir şey ile bilinmez

²⁵⁷ Yâre çare yok: Bu biçarenin kendince derdi ziyâde oldu B

²⁵⁸ Sonra.

²⁵⁹ Peygamberân: Enbiya O

²⁶⁰ İsmi bilmek için: sahibini istemek bâbında ve bilmek bâbında O

²⁶¹ Çokmu çok.

²⁶² Gayret.

²⁶³ Vâkıf.

²⁶⁴ Asıl ile ilgili olmayan.

²⁶⁵ siva: şöyle B H

²⁶⁶ Bir'i lâm B H

²⁶⁷ hayra: habere B H

²⁶⁸ Dedikodu.

²⁶⁹ İz.

²⁷⁰ Kuşatmak.

²⁷¹ Ve melekler ve her varlık anındır B

ve bulunmaz. Her bir şey ve her bir eşya-ı ve her bir dolu işler ile bilmeyüb²⁷² ve isbât eylemek gerek. Meselâ Hak celle ve âlâ gencverdir²⁷³ ve hazinedârı âdemdir. Mü'minin kalbi²⁷⁴ Beytullah'dır. "Mü'minin kalbi Allah'ın arşı ve hazinesi"dir²⁷⁵. Ve Cemâlullah'dır ve bâkisin kalbi Hakkı inkâr ider.

Gel imdi Kaygusız Abdal berü küfr ü imân dedikleri nasıl şeydir:

vr. 10b

Küfür gizlemek, imân bir şeyi ikrar²⁷⁶ eylemek. Bu meydân bî-hakikat meydanıdır. Burada Hak cümleye yeğdir²⁷⁷. Eger Hak dilemez ise bir şey vücuda gelmez. Burada fil-cümle insanlar birdir. Lâkin bilen ehliyle bilmeyen arasında fark vardır.

İmdi bilmeyen kendüsinden bilen dahı kendüsinden degildir. Meselâ bir tıflı mektebe virirler, "elif" diyu okur, "elif" bilür, ne didigin bilmez bu gibidir. Bir Allah'dadır. Hak Teâlâ buyurur: *أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ* "İyi bilin ki, Allah'ın dostlarına korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir"²⁷⁸ Öyle olunca hiçbir şeyden faide okumam²⁷⁹ ve bir şeyden havf eylemem. Ancak Allah'ü Azimü's-şân ki bâlâda zikir olundu. Ol Tengri'dan gayri meyl viremem²⁸⁰ zira bu mânâda dahı bir tengri bir değildir, çok Tengriler vardır. Resulu'llah Aleyhi's-selâm buyururki:

vr. 11a

"Bir kişinin maksudu ne ise ma'bûdu dahı odur"²⁸¹ bir gönül, maksudun ma'bûdu, bir kişinin maksûdı ne ise mâ'bûdı dahı oldur demek olur. Zira özin bir mürşide iriştir, gözün aç özin bak-gör heman kulmısın, sultan mısın, geda mısın²⁸², şah mısın? Âdem süratinde olub hayvan gezme. Âdemin sureti ve fi'li mutlakdır, yâni hakikat olmuştur. Kendüsün²⁸³ bir mürşide vir. Zira yolın sarpa²⁸⁴ olur ve uğradırsın²⁸⁵. Var ise nasibin alursın anı bulursın ve olursın. Kavlühû Tealâ: *قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ* "...De ki; Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?.." ²⁸⁶.

²⁷² bilmeyüb: bilip B

²⁷³ Gencverdir: gencidir B, gencinedir O

²⁷⁴ Mü'minin kalbi: kalb-i mü'min O

²⁷⁵ Bu hazinenin genci âdemin veçhinde yazılıdır. Bu hattı okuyan hazineden haberdardır O

²⁷⁶ ikrar: aşikâr B H

²⁷⁷ Bir.

²⁷⁸ Yunus 10/ 62.

²⁷⁹ okumam: ummam B H

²⁸⁰ viremem: eyleme B H

²⁸¹ Kelâm-ı Kibâr.

²⁸² Dilenci.

²⁸³ Kendisün: Kendi özine B

²⁸⁴ Sarpa: heba H

²⁸⁵ uğradırsın: uğradığın yerde H B

²⁸⁶ Zümer 39/9.

Pes âdem kendüni bilmek mücerred²⁸⁷ Hakk'ı bilmek gibidir. Yine Resûl Aleyhî's-selâm buyurur: “*Nefsini bilen Rabbini bilir*”²⁸⁸. Ve bu mânâyı dahı beyân ideyim. Vecden²⁸⁹ bir kişi bu bahr-i deryada gavvâs²⁹⁰ oldu ve her cihetden âzâd oldu. Elbette ol devleti bulur. Ve kendünün gölgesi gibidir ve ol dem²⁹¹ bildiği öz bahr-i muhîtdir²⁹² ve burada güfte gû çokdur ve göz akl imân olur. Ve burada kişiye kavî hidayet gerekdir²⁹³. Ve girü bu âlemin sıfatına on sekiz bin âlem kimdirler. Ve ol on sekiz bin âlem insana müteallikdir²⁹⁴. Bunlar birbirine mahlûtdur²⁹⁵. Ve birbirinden cümlesinin dengi vardır. Hak Celle ve Âlâ dahı cümlesine muhîtdir. Gök ve yer bir kubbedir. Ay ve gün ıdırâklarındır²⁹⁶. Ve yıldızlar kandilleridir. Hak, âlemi ve âdemi hem-şüfret halkeylemiştir, yedi eşyanın hakikâti²⁹⁷ içre zuhura gelüb ve yine mahv olur. Âdem ki yedi kat gök üzre halk olmuştur:

Evvel İlikdir,

İkinci Kemükdir,

Üçüncü Sinirdir,

vr. 12a

Dördüncü Damardır,

Beşinci Kandır,

Altıncı Etdir,

Yedinci Deridir.

Ve âlem dahı yedi şerefdır²⁹⁸. Oturup üzerine kurulmuştır. Enbiyâ ve evliyâ bunda heman budur layık olan ki bu eserleri²⁹⁹ görüb şükür ve tâ'at oluna çün (çünkü) *وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطًا* “...Allah her şeyi kuşatır...”³⁰⁰ dir. Gel gör aferîden³⁰¹ ayrı bir dilimizde bir fi'limizde³⁰² fikr olunmaya. Ulu³⁰³ mü'min ve muvahhid³⁰⁴ olur. Sıfat hakdır. Sıfat rencide olur ise zât ve sıfat hak terâzüsidir. “*Akl Allah'ın terâzüsidir*”. (Kelâm-ı Kibar)

²⁸⁷ Yalnız.

²⁸⁸ el-Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, C.II, s.361, Hadis no:2532.

²⁸⁹ Vecden: çünkü H

²⁹⁰ Dalgıç.

²⁹¹ dem: âdem H B

²⁹² Okyanus

²⁹³ Allah'ım kolaylaştır zorlaştırma O

²⁹⁴ Bağlı.

²⁹⁵ Karışık.

²⁹⁶ Mum.

²⁹⁷ hakikâti: hasiyyeti O

²⁹⁸ Hikmetin Allah'tan gayri kimse bilmez O

²⁹⁹ eserleri: esrarı B H

³⁰⁰ Nisâ 4 /126.

³⁰¹ Aferîden: Allah'tan B H

³⁰² fi'limizde: fikrimizde B

³⁰³ Ulu: ol şahsı B H

³⁰⁴ Allah'ın birliğine inanan.

İmdi gerek biz dahı kangı³⁰⁵ fikir ederiz. Nitekim Muhammed Aleyhisselâm buyurur: “*Allahım, mevcudâtın mâhiyetini bize olduğu gibi göster*”. Yâni eşya-yı hakikât benem kim taleb etmek her şeye gerek olur. Zira yer ve gök mahsûlidir ve eşyanın cesedi ve tılsımıdır³⁰⁶.

vr. 12b

Ve âlem-i zât-ı hak anların ruhıdır. Ve ruh-u hakikat başına mahvolur. Zira ruh yele tâbidir. Dil ile birbirine meşerigdir³⁰⁷. Ve et dahı suya tâbidir. Ve kemik toprağa tâbidir. Ve ruh kendi yel ile ataşe tâbidir. Ve her âdem ki kuvvet bulur³⁰⁸. Âlem (?)³⁰⁹ cesedi kavî olur. Anâsır-ı erbaa³¹⁰ kuvvetidir. Ve andan hâsıl olur. Ve ateş ulvidir. Ve âb³¹¹ ile Hâk suflîdir. Ve bâde³¹² dahı oldur ki ulvîdir. Ve ruh kan gibidir ateşdir. Et su olur, kemik olur³¹³. “Her şey aslına döner”. Bu mânâyı beyân ideyim. On sekiz bin âlemi Allah bilür. Padişahlar iki kısımdır.

Biri sâhib-i tasarruf kutb-ı zâhirî

Ve biri sâhib-i tasarruf kutb-ı bâtinîdir³¹⁴.

Ve biri kutbu’l-aktâb ve sâniyen üçlerdir. Andan kutb-ı âlem’dir.

vr. 13a

Velîlerin padişahıdır. Ve sağında olan mürîd’dir. Ve sol yanında olan halîfedir. Ve ba’dehû yediler³¹⁵ ve üçyüzler ve binbirlerdir. Ve bunların cümle bin üçyüz elli³¹⁶ neferdir. Bunlar dünyanın çâr³¹⁷ köşesini köşesini devr idüb anlar hüküm iderler. Gice ve gündüz yigirmi dört saat kutb-ı âlem dâima bu on sekiz bin âleme nazar eyler. Her ne hayr ve şer, faide ve zarar ve zuhûr eyler ise, sağ yanında olan mürîd ve sol yanında olan halifeye emr eyler. Ve ol kutbu’l-aktâbın bu on sekiz bin âlemler ve bu yedi derya-yı ve bu cemi semâvât ve arzının yanında bir fâfûrî³¹⁸ tabak gibidir. Her ne ki olur anın emriyle olur³¹⁹. Zira Hak iki âlemi anın feyzine teslim idüb, Kutbu’l-âlem nazarıdır.

³⁰⁵ Hangi.

³⁰⁶ Esrarlı bir kuvvet taşıdığına inanılan şey.

³⁰⁷ Yollar.

³⁰⁸ Her âdemki mevt olur, rûh âlem-i ervâha gider. Cesedi yere def olur ki O

³⁰⁹ (?): Ervâh-ı vücudu H B

³¹⁰ Ateş, hava, su, toprak.

³¹¹ Su.

³¹² Yel.

³¹³ kemik olur: kemik toprak olur H B

³¹⁴ Zâhirde olan padişahlar, vezirler, ağalar gibidir. Zâhiren bu memlekette hüküm ederler ve bunlardan altın, gümüş vesair zahirelerdir. İsteyup rica eylesen vermeye kâdirlerdir. Verirler amma bâtından haberleri yoktur. Zira ki nasibleri bu kadar O

³¹⁵ Ve dahî kırklar O

³¹⁶ bin üç yüz elli: bin üç yüz B

³¹⁷ Dört.

³¹⁸ Çini.

³¹⁹ Onlar dahî üç yüzlere haber verirler ve emrine giderler. Kutb-u’l Aktâbın bu on sekiz bin âlemler, yedi derya ve yerin göğün hepsi onun yanında fâfûrî tabak gibidir B H

vr. 13b

Ve her biri perverdigârın³²⁰ emri üzredir. Şarkdan garba hükmederler. Her ne ki olur ise bilürler. Ve mededlerine ve emr-i hak ne ise emr üzre iderler. Her ne kim olur ise budur ve bunların hakîkât hallerini Hak'dan gayri kimse bilmez. Allâmu'l-Guyûb³²¹ dır. Sûreti sûretâ âdemdir. Hakkın hazinesi bunlardır. Yerde ve gökte her ne var ise âdemdir. İşte yerin ve göğün halîfesi âdemdir. Hak Teâlâ Hazret-i Davud'a emr eylediği: يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ “*Yâ Dâvud (Bismi'llâhir-Râhmâni'r-Rahîm) Biz seni yeryüzünde halife yaptık...*”³²² Bu mânâyı beyân ideyim. Hak ile mektumdur³²³. Zira zâhirde ve bâtında, yerde ve gökde makbûlül'l vücûd âdemden şirin³²⁴ nesne yoktur.

vr. 14a

Yerde ve gökde olan kabiliyyet bir eşyada yâr olmadı. Ve hem olmaz. Ve anın için cemî eşya üzerine mâlikdir. Cümleye hükm eyler. Âlem Âdemde sankim bir deryadır ki nihâyeti yoktur ve kenarı bulunmaz ve kenarına bir şey irişmez. Ve yine ol seyr-ü her-bâd³²⁵ anunla kâimdir. Ve her âdem kabiliyetten ve korkudan özi büküldi. Zira gözi kördür bilmez hayvandır, münafıktır ve mel'undur³²⁶. Bu âyet-i kerime mütetavvıkınca³²⁷ kavluhû Teâlâ: أُولَٰئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ “*İşte onlar hayvanlar gibidir, hatta daha da şaşkındırlar...*”³²⁸ Bunları dahı beyân idelim. Ve bu suretleri ve bu âlemde nice suretler dahı hayvandır. Bel-hüm edal'dir. İllâ ki anâsır libâsını bırakınca dutar (düşer) ahvali anda ma'lûm olunmaya.

vr. 14b

Bu mahalde gerçi söz ve âlihi'nnâsi kârı. Kavlı-i (as.) : “*İnsanlara akılları nisbetinde konuşunuz*” dahı böyledir, mânâ virir, böyle beyan ider. Ve söz dahı çok olur. “Ârife işaret kâfidir” Ve dahı kavlı-i (as.) “*İlim bir noktadır. Onu cahiller çoğaltmıştır*”³²⁹ Zira âlem bir noktadır ki çoğı câhil içündür. Ve ol noktadır ki Besmele altında vâki olmuştur. Mâlum ola gerekdür ki her şey âdemde imiş ve âdemden taleb eylemek gerekdir. Kavluhû Teâlâ: وَلَقَدْ كَرَّمْنَا “*Biz, hakîkaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık...*”³³⁰ ve sâlike irer. Teslimiyyet mürşid-i kâmil'e kuvvet ve tâlibe aşk, zâhide cennet ve cahile takvâ ve âkîle sabır, yigide selâmet, mü'mine rahmet, âşıka vird ve yâre cefâ ve derde devâ.

³²⁰ Rızıklandırıcı, Allah.

³²¹ Görünmeyen şeyleri bilen.

³²² Sâd 38/26.

³²³ Gizli.

³²⁴ şirin: eşref B H

³²⁵ seyr-ü her-bâd: seyr-i diyâr H B

³²⁶ Kovulmuş.

³²⁷ Uyarınca.

³²⁸ Â'raf 7/179.

³²⁹ Kelâm-ı Kibâr, Hz. Ali'ye isnâd edilen bir söz.

³³⁰ İsrâ 17/70.

vr. 15a

Ve güle hoş renk, bülbüle feryâd, bu cümle takdir-i ezeli takdir olub herkese recü'l-taksîm olunmuşdur. Zira Hak kendi zatıyla dâim kâimdir. Zira bu kârhaneyi bünyâd eyledi. Umur ve husus kendü üzerine idi. Tâ âdem gelince umur-u insâniyyeti tefviz³³¹ eyledi. Lâkin burada hayli ehl-i şeriat saklanur. Nitekim Resulul'llah Aleyhî's-selâm buyurur: “*Hakikat reddedilse dahi acıdır*” (Kelâm-ı Kibâr). Hak münkire acıdır. Hak âdem buyurur. Bu âlemler insan-ı kâmil olan eli altındadır. Ve âdem anlara her dem nazar olmuştur. Burada kelâmın çokdur ki söyler:

Nazm:

Ge beru ey merd-i kâmil³³² gezme âlem serseri

Evliyâ bir can gülidir bülbül isen gel beri

Yohsa var git nisbet itme nevbaharı³³³ zehr-i mâr³³⁴

vr. 15b

Vücûd bir gemi akl dümeni fikr küreği

Kulak yelkeni kullan gemiyi göreyim seni

Va'llâhü a'lâmü bi's-sâvâb temmetü Vücûd-nâme-i KAYGUSUZ ABDAL Kuddise Sırruhü'l-azîz.

³³¹ Her şeyi Allah'tan beklemek.

³³² Özü sözü doğru insan.

³³³ İlkbahar.

³³⁴ Yılan zehri.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VÜCÛD-NÂME’NİN TASAVVUF TERİMLERİ YÖNÜNDEN TAHLİLİ

3.1. Vücûd-Nâme’nin Tasavvuf Terimleri Yönünden Tahlili

Bütün ilim ve sanatların kendilerine özel kullandıkları kelimeler ve kavramlar vardır. Her ilmin mensupları kullandıkları kavram ve terimlerle kendilerine ait manaların muhataplarınca rahat anlaşılmasını sağlarlar. İlim ve sanat akımlarında yer alan kavramlar, tarihi seyri içinde tasavvuf ilminde de var olmuştur. İslâmi ilimlerin kaynağını Kur’an ve Sünnet teşkil ettiği gibi tasavvuf ilminde kullanılan kavramlar da Kur’an ve Sünnet merkezlidir³³⁵.

Tasavvuf hayatında kullanılan kavramlar, çalışarak veya fikir üreterek anlaşılabilir kavramlar değildir. Bu kavramlar Yüce Allah’ın sûfilerin kalplerine yerleştirdiği, ruhlarına lütfettiği sırlar olduğundan, bu alanda ifade edilen kavramlar, diğer ilimlerde ve alanlarda kullanılan kavramlardan farklıdır³³⁶.

Tasavvuf, insanın rûhî kemâle ermesini te’min eden bir araç olarak düşünülmelidir. Bu kemâlin gerçekleşmesini sağlayan fikir, tarz, hareket v.s. de önemlidir³³⁷. Kâmil insan olmanın pratikteki okulu olan İslâm Tasavvuf geleneğinde, nefsin terbiye edilmesi önemli bir alan oluşturmaktadır. Bir bütün olarak İslâm için “insan terbiye mektebi” de denilebilir. Çünkü İslâm’ın öğretileri, nefsi terbiye etmek, onu kontrol altında tutup, kötü ahlaktan arındırarak, güzel huylar yerleştirmek temeline dayanır³³⁸.

Kaygusuz Abdal bütün eserlerinde tasavvufî terimler kullanmış ve kendine has yorumu ile izah etmiştir. Bu bölümde, Vücûd-nâme adlı eserinde kullandığı tasavvuf terimlerini, tasavvuf klasiklerinde yer alan yorumlarla karşılaştırarak açıklayacağız.

3.1.1. İnsan

İnsan, gözbebeği demektir. “Unutmak” anlamındaki kelimeden türediği kaydedilir. Toplayıcı (câmi') varlık olan insan, cismanî olmayan mevcuttur.³³⁹

Arapça “ins” kelimesinden türediği de ifade edilir. “Beşer insan topluluğu” manasına gelen ins, daha ziyade insan türünü ifade etmekte olup bu türün bay ve bayan her ferdine

³³⁵ Hasan Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1997, s. 153.

³³⁶ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimler Sözlüğü*, Marifet Yay. , İstanbul, 1991, (Önsöz kısmı), s. 5.

³³⁷ Muhammed İkbal, *Gülşen-i Râz*, trc. : A. Nihat Tarlan, İstanbul, 1955, s. 7.

³³⁸ Ahmet Ögke, “Mevlânâ’nın Mesnevî’sinde Ayna Metaforu”, *Mevlânâ Araştırma ve Uygulama Merkezi, Mevlânâ Araştırmaları Dergisi*, yıl 2007, sayı 1, s. 98.

³³⁹ Cebecioğlu, “İnsan”, *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü*, s. 243.

insî/enesî yahut insan denmektedir. Bu kelime “üns” mastarı ile de bağlantılıdır. “Alışmak, uyum sağlamak” anlamına gelen üns, Türkçe’de ünsiyet olarak da kullanılmaktadır³⁴⁰.

Kur’ân’da bu kavram altmış beş yerde “insan”, on sekiz yerde “ins”, bir yerde “insî” ve iki yüz otuz yerde “nâs” şeklinde çoğul olarak geçmektedir. Hz. Âdem topraktan yaratılmış, Allah Teâlâ kendi ruhundan üflemiş, ona isimleri öğretmiş ve meleklerden insana secde etmesini istemiştir. İlk insanın zaafının sonucu cennet’ten çıkarılışı, yeryüzüne “halife” olarak görevlendirilmesi onun diğer varlıklardan farklı kılan en önemli özelliğidir³⁴¹.

Kur’ân’da insanın oluşum aşamaları ifade edilerek, kendisini tanımlayıp yaratıcısını unutarak inkâr etme durumu karşısında “önemsiz bir su”dan yaratıldığı³⁴², anılmaya değer bir varlık seviyesine Allah tarafından çıkarıldığı hatırlatılır³⁴³. İnsan, tohumun ağaca dönüşümü gibi “nutfe, alaka, mudga” aşamasından başlayarak iskelet, kas sistemi dâhil mükemmel bir organizmaya nasıl dönüştüğünü düşünmeli, Rabbini tanıyıp nihâi dönüşün O’na olacağı bilincinde olmalıdır.

Kur’ân’daki ifadelerle bakarak insanın maddi ve ruhî hayatını dokuz evreye ayırmak mümkündür. Çamurdan süzülmüş hulâsa (sulâle) ilk aşama olup aynı durumda mâden, bitki ve hayvan oluşumlarının da temelini teşkil eden fiziksel ve kimyasal süreçleri belirtir. Rahimde karar kılan nutfe aşaması döllenme, alaka aşaması da rahimde tutulmasıdır. Mudga denilen dördüncü aşama çeşitli organların belli belirsiz oluşmaya başladığı devredir. Beşinci aşamada kemik, altıncı aşamada kas sistemi oluşur. Yedinci aşamada insan oluşumu tamamlanmış olur. Sekizinci evre ölüm, dokuzuncu evre öldükten sonra diriliş merhalesidir³⁴⁴.

Muhaddislerce zayıf olduğu ifade edilen fakat, Tasavvuf’ta keşif sahiplerince sahih kabul edilen şu kudsi hadis insan meselesine açıklık getirmektedir. “Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi muhabbet ettim; halkı bilinmem için yarattım³⁴⁵.” Bu kudsi hadise göre Allah’u Teâlâ kendisinin gizli olan kemâlatının bilinmesini muhabbet etti ve insanları yarattı. Mesela; kendisinde mimarlık, ressamlık gibi sıfatları olan kimsede bu özellikler gizli bir hazinedir. Bu kabiliyetlerini müşahade etmek istediği zaman, kendinde olduğunu bildiği özellikleri

³⁴⁰ İlhan Kutluer, “İnsan”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 22, s. 320.

³⁴¹ Kutluer, “İnsan”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 22, s. 321.

³⁴² el-Mürselât 77/ 20. “Biz sizi dayanıksız bir sudan yaratmadık mı?”

³⁴³ el-İnsân 76/21. “Üzerinde yeşil ipekten ince ve kalın elbiseler vardır, gümüş bilezikler takınmışlardır. Rableri onlara tertemiz bir içki içirir.”

³⁴⁴ Kutluer, “İnsan”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 22, s. 322.

³⁴⁵ el- Aclûnî, *Keşfu’l-hafâ*, II/132.

görebileceği bir ortama sunar. Yani resim yapar, bina ortaya koyar. İnsanın yaratılışı da bu amaçla olmuştur³⁴⁶.

İnsan, çeşitli güç ve yeteneklerle donatılmış, diğer varlıkların ona hizmet için görevlendirilmesiyle şereflenmiş bir varlıktır. İnsanın tutkularının ve aklının olması, meleklerin ve hayvanların varlık durumlarından daha seçkin duruma getirmektedir. Bu özellikleriyle bir taraftan en güzel yaratılmış olmakla beraber, ahlaki ve manevi düşüş tehlikesiyle de karşı karşıya gelmektedir. Emaneti insan yüklenerek, mükellefiyet kavramını üzerinde barındırmaktadır. Kur'ân, insanın oluşumundaki evrelerden bahsettiği gibi, yaratılış gayesinden de bahseder. Allah insana sorumluluk fikrini yerleştirerek, imtihana tabi tutacağını bilincini hatırlatır. Böylece insan yeryüzünde kul olmanın gerekliliğini yerine getirmenin çabasını vermektedir. İlâhi otoriteye karşı saygıda kusur etmez. Kendisini meleklerden üstün tutan Allah'a minnettarlığını göstermeye çalışır³⁴⁷.

“Tasavvuf” literatüründe insan, zühd ahlaki kapsamında niyet ve gayret kelimeleri üzerinde yoğunlaşmış, “insan-ı kâmil” kavramı üzerinde merkezileşmiştir. Kâmil insan ilâhi tecellilere mazhar olma yetkisine sahip, âlemin var oluş gayesidir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö.638/1240) tarafından tasavvuf edebiyatında insan-ı kâmil kavramı yerleştirilmiştir³⁴⁸.

İnsan-ı kâmil, arapça “olgun insan” anlamına gelmektedir. Kâmil insandan maksat, Hz. Muhammed (as.) ve O'nun manevi mirasına sahip olanlardır. İnsan-ı kâmil makamına ulaşan Hakk'a vasıl olmuştur. İnsan-ı kâmil'i seven Hakk'ı sever. “Eğer Allah'ı seviyorsanız Bana uyunuz ki Allah'da sizi sevsin” âyetinde de ifade edildiği gibi, ona itaat, Hakk'a itaat; ona isyan, Hakk'a isyan gibidir. Onu kabul etmek, Hakk'ı kabul etmektir. İnsan-ı kâmil denince akla ilk gelen Hakikat-ı Muhammediye (as.)'dır. Daha sonra diğer enbiya, gavs, kutup ve derecelerine göre evliyâ, ebrar ve mukarrebûn gelir³⁴⁹.

Cürcânî'ye göre, insan-ı kâmil kevni, külli, cüz'i, ilâhî âlemlerin tümünü biraraya getirir. O, ilâhi, kevni kitapların tümünü toplayan, ruhu ve aklı bakımından “Ümmü'l-Kitâb” ismi verilen akli bir kitaptır³⁵⁰.

Mutasavvıflar hilkatte insana yüklenen ruh ve nefis üzerinde durmuş, insan bu iki yönünden hangisini seçerse ona göre derece kazanacağını ifade etmişlerdir.

³⁴⁶ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1997, ss. 233-234

³⁴⁷ Ramazan Muslu, “Tasavvufta İnsan”, Ed. Kadir Özköse, *Tasavvuf El Kitabı*, Grafiker Yay. , Ankara, 2012, ss. 316-317.

³⁴⁸ Muslu, “Tasavvufta İnsan”, *Tasavvuf El Kitabı*, s. 319.

³⁴⁹ Ahmet Avni Konuk, *Füsûsu'l Hikem Tercüme ve Şerhi*, Haz. Mustafa Tahralı, Selçuk Eraydın, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yay. , İstanbul, 2005, s. 68. ; Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Fihî Mâ Fih*, trc. A. Avni Konuk, Haz. Selçuk Eraydın, İz Yay. , İstanbul, 2009, s. 1.

³⁵⁰ Cebecioğlu, “İnsan-ı Kâmil”, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 243.

İnsanın manevi yapısını tanımak için Kur'an'da geçen insan ile ilgili ayetleri iyi kavramak gerekir. “Biz insanı en güzel biçimde yarattık”³⁵¹, “İnsanoğluna güzel mizaç ve kabiliyetler ikram ettik”³⁵², “Doğrusu insan hırslı ve huysuz yaratılmıştır”³⁵³.

Kaygusuz Abdal, Vücûd-nâme adlı eserin başında insanın ana rahmine düşüşünü, nasıl vücuda geldiğini, ruh ile dirilişini ve dünyaya gelişini birer cümle ile ifade etmektedir. İnsanın zâhirinde ve bâtınındaki özellikleri, kaç nefis taşıdığını, anâsır-ı erbaa' nın neye tabi olduğunu beyân edeceğini belirtir. Âdemin yaratılış kademelerinden bahseden Mü'minûn sûresi 12-14. âyetleri zikrederek eserine giriş yapmaktadır.

“And olsun ki biz insanı, çamurdan (süzülmüş, çıkarılmış) bir özden yarattık. Sonra onu sağlam bir karargâhta bir nutfeye haline getirdik. Sonra o nutfeyi alaka (aşılannmış yumurta) yaptık. Peşinden, alakayı, bir parçacık et haline soktuk; bu bir parçacık eti kemiklere (iskelete) çevirdik; bu kemikleri etle kapladık. Sonra onu başka bir yaratılışla insan haline getirdik. Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah pek yücedir”.

Kaygusuz, öncelikle insanın zâhirini farklı bir bakış açısıyla tanıtır. Ana rahmine düşen nutfeyi, farklı gezegenlerin terbiyesinden geçirir. Evvela Zuhâl (saturn) terbiye eder, kan olur. İkinci Meriç terbiye eder, et olur. Üçüncü Zühre (Venüs) terbiye eder, kemik olur. Dördüncü Şems terbiye eder, ruh olur. Beşinci Utarid (Merkür) terbiye eder, hareket hâsıl olur. Altıncı Kamer (Ay) terbiye eder, vücuda gelir. Yedinci Müşteri (Jübiter) terbiye eder dünyaya gelir³⁵⁴. Aşamalı olarak terbiyeden geçen nutfeye, dünyaya gelişle gezegenlerin terbiyesi biter.

Gökte on iki burcun olduğunu, dokuzunun felekte (semâ) bulunduğunu, bu burçların her birinin insan vücudunda bir organı temsil ettiğini ifade eder. “Anları dahi beyân idelim” cümlesiyle organlarla burçları karşılaştırır.

Evvelâ baş; burç-ı hamel (koç) dur. Alın; serâtân (yengeç) dur. Kollar; sevr (boğa), ellerin ki Cevza (ikizler) ve göğüs; esed (aslan) dir. Göbek; mizan (terazi), but; gavs (yay) dir. Kasık; sünbüle (başak), zeker (erkeklik organı); akrebdur. Dizler; cedi (oğlak), baldurlar; delve (kova), taban; hudtur (balık)³⁵⁵.

Burç, güneşin bir yılda takip ettiği düşünölen yörüngenin içlerinden geçtiği belli senbollerle gösterilen on iki takım yıldızdan her biridir. Kur'ân'da dört yerde çoğul şekilde geçmekte, bir sûrenin de ismini oluşturmaktadır. Tefsirinde kozmolojik terimlere yer vermesiyle tanınan Fahreddin er-Râzî, burçları gezegenlerin katettikleri merhaleler sistemi

³⁵¹ Tîn 95/4

³⁵² İsrâ 17/70

³⁵³ Meâric 79/19

³⁵⁴ Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, nu: 6817, vr. 3b.

³⁵⁵ Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 3b-4a.

olarak anlar ve onları gökteki yüksek saraylara benzetir. Elmalılı Muhammed Hamdi ise burçların gökteki belirgin kanunlarını, şehrin planındaki yüksek binalara, bir ülkenin haritasındaki önemli şehirlerin farkedirliğine kıyas ederek açıklar. Elmalılı, burçlar konusunu çok eski tarihlere götürerek Hz. İdrîs Peygamber’e dayandırır³⁵⁶.

Bîrûnî’nin astrolojinin ilkelerini tartıştığı Kitâbü’t-Tefhim’inde burçlar feleğini merkezi bir kavram olarak kullanmıştır. İnsan-âlem münasebetlerini bir bütün olarak düşünmüş, metafizik âlemle fizik âlemini birleştirerek bir kuşak olarak ele almıştır. Varlığın zaman, mekân ve sayı nisbetinde belirlenmesi şeklinde yorumlanan bu tasavvur, göklerin yeryüzünde gerçekleştirdiği tesir hakkındaki eski inanışla birleştirilmiş, böylece burçlar, yön ve zaman ölçümlerinden tabii hadiselerin oluşumuna, olayların tahminine kadar uzanan birçok açıklamanın semâvî ilkesi durumuna getirilmiştir. Her organa karşılık bir burcun bulunması ve burçların dört unsur ile ilgili özellikleri geleneksel İslâm tıbbında bir bilgi disiplini olarak önem kazanmıştır. Muhyiddin İbn Arabî tarafından burçlara sembolik anlamlar yüklenerek alan genişlemiştir. İbnu’l-Arabî’nin oluşturmuş olduğu kozmolojik şema, âlemi vahdet içinde düşünebilmek için yoğunlaşma aracı görünümündedir. Bu şemada burçların varlık mertebeleri, ilâhi isimlerin fizik ve metafizik âlemdeki “taayyün” lerine karşılık olacak şekilde sıralanır. İlâhi nefes ile özleştirilen ilk maddeden arşa kadar uzanan âlem, bu nefesin harflere dönüşmesiyle ortaya çıkan nesneleri belli bir sayı ve harf senbolizmi içinde barındırırken burçların kuşatıcı özelliği ile çevrelenir. İslâm kültür tarihinde burçlar hakkındaki çalışmaların nasıl sistemleştirilip geliştiğini ve Osmanlı Türkçesi’ndeki zengin literatüre nasıl yansıdığını görmek için İbrahim Hakkı Hazretleri’nin “Mârifetnâme” sini incelemek yeterli olacaktır³⁵⁷.

İbnu’l-Arabî “Saatlerin Hazinesi” adlı eserinde, yedi feleğin kâinattaki hükmünü, semavî burçların adlarını, Ay menzillerinin konumlarını, yedi kevkebin koku ve dumanlarını ve bunların birçok faydalar içerdiğini zikretmektedir³⁵⁸.

Kaygusuz, âdemin bâtınındaki kevâkib-i seyyâre’ye (güneş, ay ve beş gezegen) benzeyen yerleri tarif etmiştir. Şems (Güneş) akciğer, Kamer (Ay) karaciğer, Müşteri (Jüpiter) yürek, Mirrih (Merih) öd-börektir. Zühre (Venüs) dalak, Zühal (Satürn) damak ve Utarid (Merkür) deridir³⁵⁹.

İnsandaki burun, ağız, kulak, göz, el, ayak organlarının zâhiri manadaki işlevlerini ele alır. Bu organların yaşamı devam ettirmek için âdeme sağladığı faydaları ifade eder. Burunla

³⁵⁶ İlhan Kutluer, “Burç”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 6, s. 422.

³⁵⁷ Kutluer, “Burç”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 6, s. 423.

³⁵⁸ Muhyiddin İbnu’l-Arabî, *Saatlerin Hazinesi*” (İlâhi Saatlerin Verdiği Haberler), trc. : Selahaddin Alpay, Sümer Kitabevi, İstanbul 1978, s. 12.

³⁵⁹ Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 4a.

nefes alıp vererek bedenini rahatladığını, ağız ile konuşma ihtiyacını sağladığımızı, el ile de her işi yaptığımızı belirtir. Kulak her sedâyı işitir, gözler her nesneyi görür, ayak her yere gider³⁶⁰.

Âdemin bâtınındaki hususiyetlerden olan hayâl, akıl, fikir, hıfz, vehm, zabt kavramlarının isimlerini zikreder.

Kaygusuz'a göre insan, dünyada dört aşamadan geçer. Bu dört aşamayı dört mevsimle benzeştirir. Oğlanlık dönemi olarak belirttiği dönem bahara, yiğitlik, gençlik dönemi yaz mevsimine, kırgınlık, olgunluk dönemi sonbahar mevsimine ve pirlük dönemi olarak isimlendirdiği yaşlılık zamanını da kış mevsimine benzetir. Kaygusuz, insanın hayatını farklı bir bakış tarzıyla değerlendirmiş, doğayla âdemin bir bütünlük ifade ettiği konusunda bizlere fikir vermiştir³⁶¹.

Müellif, insanın dört duyu organını dört büyük meleklerle karşılaştırır. Âdemdeki kulak Mikail meleğini, gözün Azrail meleğini, burnun İsrail meleğini, ağız da Cebrail meleğini temsil eder³⁶².

İnsan bedenindeki organların görevleri vardır ve bu görevler ana karnında verilir. İnsanoğlu dünyaya gelirken bu özellikleriyle birlikte gelir. Anadan doğarken kendisine verilmiş kuvvetle ve kudretle doğar.

Öncelikle kudret, kuvvet eline gelir, suya tâbidir. İkinci oğlanlık olarak ifade edilen çocukluk zamanıdır ki, kuvvet ayağına gelir ve toprağa tâbidir. Üçüncü dönem civanlıktır ki yani gençlik dönemi, kuvvet beynine gelir ve ateşe tâbidir. Son evre olan pirlük dönemi, yaşlılık döneminde de kuvvet diline gelir ve yel'e tâbidir³⁶³.

İnsanda yer alan uzuvların özelliklerine göre onların manevi anlamda çağrışım yaptıkları alanlar vardır. Baş devleti temsil eder. Alın hidayet nurunun, kaş kudret âleminin, göz vahdet nurunun, kulak nübüvvet sesinin, burun cennet yolunun, ağız kelime-i şehadet'in ifade edildiği yerdir. Gönül muhabbet mekânıdır. Göğüs hikmet-i kur'an'dır. El kudreti, ayak kuvveti, cemâl hikmetullah'ı çağrıştırır³⁶⁴.

Âdemdeki organları tanıtırken farklı bir bakış tarzı önümüze koymuş, belirlemiş olduğu organları Arab harfleriyle isimlendirmiştir. Şöyle ki: Baş nokta-ı bâ'dır ve arşı temsil eder. Kaşların biri fe, biri kâf'tır. Gözlerin biri ayn, diğeri de gayn'dır. Kulakların birini zâl diye ifade etmiş, diğerini belirtmemiştir. Çenesi cim, gerdanı ta-sin-mim'dir. Burnu elif, dudağı te'dir. Üst dudağı be'dir. Sağ kolu, ha-mim-ayn-sin-kaf, elif-lâm-mim-sâd, elif-lâm-

³⁶⁰ Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 4a.

³⁶¹ Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 5a.

³⁶² Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 5a.

³⁶³ Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 5b.

³⁶⁴ Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 6b.

ye-sin'dir. Sol kolu, kef-he-ye-ayn-sâd, ha-elif-hı'dır. Sağ bilek parmakları ismu'llah'dır. Sol bilek parmakları yâ-sin'dir. Sağ yanı sâd, sol yanı dad, sağ memesi vav, sol memesi he'dir. İman yeri mim, sağ bacağı ta-sin'dir. Can yeri kef, gönül yeri nun'dur, mizan'dır. Açık bacağı, lâm elif ikisi birdir. İki kumbarlık, biri yuvarlak te akreb'dir. İki ayağı biri tâ, biri de zâ'dır³⁶⁵.

Harfler; şekilleri, noktaları ya da noktasız oluşları, çıkış yerleri, sedası, sayısal değerleri ve taşıdıkları dini-tasavvufi anlamlar bakımından “ilm-i huruf” adı verilen bir ilmin alanı olmuş ve eserler ortaya konmuştur³⁶⁶.

Muhyiddin ibn Arabi (ö. 638/1240) bu konuda müstakil eserler vermiştir. İbn Arabî kendisine keşif yoluyla öğretilen bilgiyle harfleri yorumladığını ifade eder.³⁶⁷

İbn Arabî varlık mertebelerini harflerin sembolik ve sayısal düzeni arasındaki tekabül esasına dayandırmaktadır Bu tekabüller şematik olarak felek sistemleri, varlık türleri, dört unsur ve onların harf senbolizmindeki karşılıkları şeklinde düzenlenmiştir. Âlem ilâhi isimlerin zuhuru veya bu zuhurun meydana geldiği mazhardır. İlâhi isimleri meydana getiren harfler kozmolojik şifreli ve çözüldüklerinde kozmik düzeni kavramak mümkündür³⁶⁸.

Nitekim o, her ilim erbabının kendine özgü harf ilminde ıstılahları olduğunu söyler. Bu alanda olmayan kişinin ıstılahları anlama konusunda kendi başına kavramayacağı, bu terimlerin ne anlama geldiğini ancak bir üstat veya bilen tarafından öğretildiği takdirde bilinebileceğini ifade eder. Fakat istisna olarak, tasavvuf yolunun hemen başındaki birine kalbinin temizliği sebebiyle Allah tarafından bu sırâ vâkıf olabileceğini belirtir³⁶⁹.

Taşköprüzâde hurûf konusunda, özellikle bazı sûrelerin başlangıcında yer alan ve “hurûf-ı mukattaa” diye bilinen harflerin yalnız ehlinin bileceği, birtakım ruhani tesirlere sahip olduğunu belirtir. Harflerin sayılarla olan irtibatını da değinerek hurûf ilminin aritmetiğin bir dalı da sayılabileceğini ifade eder³⁷⁰.

Bazı Şii müellifler hurûf ilminin Hz. Âdem'den başlayarak Hz. Muhammd'e (as.) kadar bütün peygamberler ve Hz. Muhammed'den (as.) sonra Hz. Ali, Hz. Hüseyin, Câfer es-Sâdık ve Ali er-Rızâ olmak üzere bütün imamlar tarafından kullanıldığını ileri sürmüşlerdir. Sünnî İslâm'da ise başlangıçta hurûfî bir anlayış yok iken, bâtinî yorumlardan hoşlanan mutasavvıfların halk nezninde saygı görmesi hurûfî temayüllerin yayılmasına neden teşkil

³⁶⁵ Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 6b-7a.

³⁶⁶ Muhiddin ibn Arabi, *Harflerin İlmi*, çev. : Mahmut Kanık, Asa Kitabevi, Bursa, 2000, s. 11.

³⁶⁷ Muhiddin ibn Arabi, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, çev. : Ekrem Demirci, Litera Yay, İstanbul, 2009, c. I, s. 137.

³⁶⁸ Mehmet Emin Bozhüyük, “Huruf”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 8, s. 399.

³⁶⁹ Tahir Uluç, “İbn Ârabi’de Mistik Sembolizm”, *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, yıl: 7(2006), sayı:16, s. 154.

³⁷⁰ Bozhüyük, “Huruf”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 8, s. 399.

etmiştir. Mutasavvıfların bu konudaki kaynağının Şia olduğuna, Ma'rûf-i Kerhî'nin bu yöntemi İmam Ali er-Rızâ'dan öğrendiğini söylemesi bir delil teşkil eder³⁷¹.

Hurûfiliği bir sistem şekline sokan ise Fazlullah-ı Hurûfî olmuştur. Bütün dini hükümleri Arapça'daki yirmi sekiz harf ve Farsça'daki dört harfi de katarak otuz iki harf üzerinde uygulayarak bu hükümlerin insan yüzünde temsil edildiğini ifade eder. Hurûf-ı Mukattaa'nın müfessirlerce ileri sürüldüğü gibi müteşabih olmadığını, muhkem olduğunu ve bu harflerin insan yüzündeki hatlarla ilişkili olduğunu savunur.

Hurûfîlik Anadolu'ya Fazlullah-ı Hurûfî'nin damadı Ali el-A'la tarafından yayılmıştır. Bir müddet Hacı Bektâş-ı Velî tekkesinde kalmış, kimliğini gizleyerek, Bektaşî gibi görünmüş, zamanla kendi fikirlerini buradaki dervişlere Hacı Bektâşî Velî'nin düşüncesi gibi sunmaya çalışmıştır. Anadolu'da ve Balkanlarda çevre edindikleri, Kalenderiler'in arasına sızdıkları da bilinmektedir³⁷².

Kaygusuz'un bu eserindeki harfler konusu tartışmalara neden olmuş, bu eseri Kaygusuz'a ait olup olmadığı konusu ortaya atılmıştır. A. Güzel ise bu eserin Kaygusuz'a ait bir tercüme olduğunu savunmaktadır³⁷³.

Kalenderî olan Kaygusuz Abdal'ın, XV. yüzyılda Anadolu üzerinden Rumeli'ye geçen Hurûfiliğin Anadolu'da etkilediği ilk isimlerden biri olduğunu ifade eden Ahmet Yaşar Ocak'ın söylemine karşılık, Fatih Usluer Hurûfîlik adlı çalışmasında Vücûd-nâme adlı eserde Âdem'in vücudundaki organların harflerle ifadesi tipik Hurufî anlayışı olmadığını ileri sürmektedir³⁷⁴. Ferudun Hakan Özkan, Vücûd-nâme'deki ifadelerin İbn Arabî'de rastlanan bir harf yorumlaması olduğunu, Kaygusuz'un Hurûfîlik müntesibi olmadığını ama Hurûfî felsefesinden etkilendiğini, Kaygusuz'a ait olduğu ifade edilen "Elifnâme" metni üzerindeki incelemeler sonucunda ortaya çıktığını ileri sürmektedir³⁷⁵.

Kaygusuz'un eserde harflerin sırrına dair teşbihten başka bir açıklama yapmadığı için, bizim yorumlamamız da mümkün olmamıştır. Kendisi de bunu " Mürşid-i Kâmile müracaat oluna ki bu sırra vakıf oluna" ifadesiyle belirtmiştir.

14. asırda yaşamış olan Kaygusuz'un tıp ilmine de vâkıf olduğunu eserinde görmekteyiz. İnsan vücudundaki üç yüz altmış damardan, yedi yüz yetmiş sinirden, dört yüz kırk kemikten bahseder. Âlemi de âdemi de çok iyi bilir. "Âlemde her ne ki vardır, aynıyla

³⁷¹ Bozhüyük, "Huruf", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 8, s. 400.

³⁷² Hüsameddin Aksu, "Hurûfîlik", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 18, s. 411.

³⁷³ Zeynep Oktay, *Kaygusuz Abdal'ın Mesnevi-i Baba Kaygusuz'u Tenkitli metin ve İnceleme*, (Yüksek Lisans Tezi), Boğaziçi Üniversitesi SBE. , 2010, s. 26.

³⁷⁴ Ferudun Hakan Özkan, "Kaygusuz Abdal'ın Elifnâmesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektâş-i Veli Araştırma Dergisi*, 2002, s.189.

³⁷⁵ Özkan, *Kaygusuz Abdal'ın Elifnâmesi*, s. 193.

âdemde vardır ve mevcuttur ki evvela âdemde olan âlemde yokdur” der. Yerin ve göğün hazinesi âdemdedir. Âdem aynı zamanda yerin ve göğün halîfesidir³⁷⁶.

Kaygusuz’da, Yaraticının âdemi yaratırken yedi katman hâlinde meydana getirdiğini görüyoruz:

“Âdem ki yedi kat gök üzre halk olmuştur. Evvel ki ilikdir, ikinci kemikdir, üçüncü sinirdir, dördüncü damardır, beşinci kandır, altıncı ettir, yedinci deridir³⁷⁷.” Sözleriyle katmanları saymıştır.

Eserde “anâsır-ı erbaa” kelimeside geçmektedir. Anâsır-ı erbaa “dört unsur” demek olup, toprak, su, ateş ve hava kavramlarını içine almaktadır. Tasavvufî düşünceyi felsefî boyutlara ulaştıran İbnü’l-Arabî, unsurların feleklerin hareketi sonucu ortaya çıktığını, Allah’ın dört unsuru dört günde yarattığını, bunlardan ateşin en ulvî yerde bulunduğunu, ama Hz. Âdem’in oluşumundaki çamurda yer alan suyun daha ulvî olduğunu ifade eder. Gazzâlî bu dört unsurun âraz olduğunu, âraz oldukları içinde değişime maruz kaldıklarını “Tehâfütü’l-felâsife” de (s. 66-67) zikreder³⁷⁸.

Kaygusuz Anâsır-ı erbaa’nın âlemdeki ve âdemdeki etkisinden ve değişiminden bahseder. “Ve âlem zât-ı hak anların ruhidir. Ve ruh-u hakikat başına mahvolur. Zira ruh yele tâbidir. Dil ile birbirine meşerigdir. Ve et dahı suya tâbidir. Ve kemik toprağa tâbidir. Ve ruh kendi yel ile ateşe tâbidir. Ve her âdem ki kuvvet bulur. Âlem (?)³⁷⁹ cesedi kavî olur. Anâsır-ı erbaa kuvvetidir. Ve andan hâsıl olur. Ve ateş ulvidir. Ve âb ile Hâk suflîdir. Ve bâde dahı oldur ki ulvîdir. Ve ruh kan gibidir ateşdir. Et su olur, kemik olur. “Her şey aslına döner”³⁸⁰.

İnsan bedenini oluşturan ruh, et, kemik, kan gibi unsurların anâsır-ı erbaadaki karşılıklarını ifade eder. Anâsır-ı erbaadan oluşan insanın tekrar anâsır-ı erbaaya dönüşümlerini kısa cümlelerle açıklayarak tasavvuftaki “devir” kavramına çağrışım yapmaktadır.

Devir, varlıkların Hakk’tan gelişimi ve O’na dönüşünü açıklayan tasavvufî düşüncedir³⁸¹. Madde olarak âleme gelen bir nesne, önce cansız, sonra bitki, sonra hayvan, sonra insan şekillerinde tecelli eder ve sonunda insan-ı kâmil şekline dönüşür, Hakk’a ulaşır. Buna bir’den çok’a çok’un bir’e dönmesi denir. Devir bazen tenâsüh olarak anlaşılmıştır ki, bu doğru bir anlayış değildir. Tenâsüh, ölümden sonra ruhun başka bedene girmesi veya

³⁷⁶ Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 7b.

³⁷⁷ Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 11b-12a.

³⁷⁸ H. Bekir Karlığa, “Anâsır-ı erbaa”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 03, s. 150.

³⁷⁹ (?): *Ervâh-ı vücudu H B*

³⁸⁰ Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 12b.

³⁸¹ Süleyman Uludağ, “Devir”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 09, s. 231.

hayvan, bitki ve cansızlar âlemine gönderilmesidir. Tasavvuftaki devir ise Allah'ın bilgi ve iradesinden insana kadar gelen yaratma manasındaki maddi bir oluşumu ifade eder³⁸².

Hak Teâlâ Hazretleri “Davûd” peygambere hitaben “Ey Davûd! Seni şüphesiz yeryüzüne hükümrân (halife) kıldık”³⁸³ ayetini ifade eden Kaygusuz, yerde ve gökte makbul olan tek varlığın insan olduğunu, âdemden şirin bir nesnenin olmadığını belirtir³⁸⁴.

3.1.2. Âlem

Âlem, kâinat, güneş sistemi ve etrafında dönen gezegenler topluluğu, cihan, dünya, bütün varlıklar, mahlukât, insanlar, cemiyet, çevre anlamlarına gelmektedir. Tasavvufta, Allah'tan başka her şeye âlem denir. Âlem kelimesi bilmek kelimesinin mastarından türemiştir. Âlem'e, âlem isminin verilmesinin nedeni, onunla Allah'ın isimler ve sıfatlar yönünden bilinmesidir³⁸⁵.

Âlem, yaratıcının kendisiyle bilindiği şeye bir işarettir. Âlem, mümkün olduğundan dolayı, Allah'ın varlığına delil teşkil eder. Kur'ân'da yetmiş üç yerde “âlemler” ve “Âlemlerin Rabbi” tabiri geçmektedir. Kur'ân besmeleden sonra “Hamd, âlemlerin Rabbedir” âyetiyle başlar³⁸⁶.

Gazzâlî, üç varlık âleminin varlığını kabul eder. Manevî varlıkların bulunduğu saha “Melekût Âlemi”, madde ve cisimler sahası “Mülk Âlemi” ve ikisi arasında kalan sahaya ise “Ceberût Âlemi” isimlerini kullanır³⁸⁷.

İbnü'l-Arabî vahdet-i vücûd düşüncesine göre âlemi, Allah'ın sureti, Allah'a da âlemin ruhu nazarıyla bakmıştır. Arabî'ye göre yalnız Allah vardır, âlem ise o varlığın tecellîlerinden ibarettir. İnsana küçük âlem, Kainâta da büyük âlem ifadesini kullanmıştır³⁸⁸.

İbnü'l-Arabî vücudun mertebelere göre açılımını tecellîyatın gidişatına uygun olarak bazen ikili, bazen üçlü, bazen beşli, bazen de yedili tasnife göre açıklar³⁸⁹. Arabî'yi takip eden sûfîler, onun eserlerine dayanarak vücudun taayyün ve tenezzülünün daha iyi anlaşılması için itibari olarak mertebeler şeklinde ele almışlar ve her mertebeye bir âlem adını vermişlerdir. Bunlar içinde ahadiyyet, lâ taayyün, taayyün-i evvel, taayyünü sâni, ruhlar âlemi, misal âlemi,

³⁸² Cebecioğlu, “Devir”, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 129.

³⁸³ Sâd 38/26.

³⁸⁴ Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 13b.

³⁸⁵ Cebecioğlu, “Âlem”, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 41.

³⁸⁶ Mukâtil b. Süleyman, *Kur'an Terimler Sözlüğü*, çev. : M. Beşir Eryarsoy, İşaret Yay. , İstanbul, 2003, s. 276.

³⁸⁷ Gazzali, Ebu Hamid Muhammed, *İhyâ-i Ulûm'id-Din*, çev. : Ahmet Serdaroğlu, Bedir Yay. , İstanbul, 2002, IV/420.

³⁸⁸ Uludağ, “Âlem”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 02, s. 360.

³⁸⁹ M. Erol Kılıç, “İbnü'l-Arabî, Muhyiddin”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 20, s. 501.

şehadet âlemi, insan-ı kâmil olarak yedili tasnifi ve lâhût, ceberût, melekût ve nâsût şeklinde dörtlül tasnifler vardır³⁹⁰.

Kaygusuz Abdal Vücûd-nâme adlı eserinde âlemin dörtlül tasnifi kullanarak, dört ruhla eşleştirmiştir. Âlem-i Nâsut, ruh-ı hayvanîdir. Âlem-i Melekût, ruh-ı sultanî'dir. Âlem-i Ceberût, ruh-ı kudsi'dir. Âlem-i Lâhût, vahid'dir³⁹¹.

Âlem-i Nâsut, maddi gözle gördüğümüz âlemdir. Bu âlemde ruh karanlıktadır. Nûrânî âleme girmesi, seyr-i süluk ile başlar. Sâlik'in en çetin devresidir. Kaygusuz bu âlemi “daire-i hayvanat” olarak isimlendirmiştir.

Âlem-i Melekût; güneş ışınlarının bittiği yerden başlar, melekût nuru ile birbirine karışır. Nur âlemi'dir. Kutsal ruhlar ve kutsal melekler ülkesidir. Kaygusuz âlem-i melekût'a “daire-i kalp” ismi vermiştir.

Âlem-i Ceberût, güç ve kuvvet demektir. Bu âlemin bir adı da Makam-ı Mahmud'dur. Allah'ın biricik sevgilisi olan ruh-ı âzam'ın makamıdır. Kaygusuz bu âlemi “daire-i aşk”, “makam-ı Cebrail” olarak belirtir.

Son olarak âlem-i Lâhût, âlem-i Hakikat ve Tevhid adı da verilir. Allah, bu âlemin özüdür. En kutsal ve en yüce makam Lâhût'tur. Gerçeklerin gerçeği olan Hakikat âlemidir. Bu mertebede ne isim, ne resim ve ne de sıfatlanan vardır. Allah tam kemâl halindedir³⁹². Bu âlemi Kaygusuz âlem-i uluhiyyet olarak değerlendirmiştir. İsmullah ve resmu sıfat tabirlerini kullanmıştır.

Kaygusuz onsekiz bin âlemden bahseder. “İmdi onsekiz bin âlem ki dirler cümlesi Zât-ı Hakk'la sıfat vâki olmuşdur. Anları dahı beyân idelim:

Altı bini nebâtî'dir yerlerden biter,

Altı bin hayvânî'dir zemîn ruhdan birbirinden hâsıl olur.

Ve altı bin insan'dur ki insana müteallikdir. Birbirinden ayrı ve gayrı değildir.

Ve âdem her ne ki var olmuş cümlesinin güzîdesidir ve âyînesidir ve dahı, âdem bir şehr-i azîm'dür ki nice bin âlemler anda mahvolur³⁹³.”

Âlemdeki varlıklar, felsefecilere göre dört kategoriye ayrılır. Bunlar; cansız varlıklar, bitkiler, hayvanlar ve insanlardır. Varlık kategorilerinin hepsinin varlığı yekdiğerine bağlıdır. Örneğin, yeryüzü insan ve diğer varlık türlerine ev sahipliği yapmakta, bitkiler ise insan ve hayvan neslinin hayatlarını devam ettirebilmesi için gerekli gıdaları sağlamaktadır. Hayvanlarda insanlara nice faydalar temin etmektedir. Kaygusuz onsekiz bin âlemi yaratılmış

³⁹⁰ Nihat Azamat, “ Melekût”, TDV. İslâm Ansiklopedisi, c. 29, s. 47.

³⁹¹ Kaygusuz Abdal, Vücûd-nâme, vr. 5b.

³⁹² www.varlıktan veriler.com>dört-makam (05.05. 2018).

³⁹³ Kaygusuz Abdal, Vücûd-nâme, vr. 6a.

varlıklara eşit bir şekilde paylaştırarak her birinin varlığının devamını birbirleriyle bağlantılı olduğunu ifade etmiştir. Yaratılmış olan bu âlemlerin içinde ikramın sahibi, hizmetlerin sunulacağı mercii “âdem” görmüştür.

Âlemlerin sayısı konusunda Kur’ân’da herhangi bir ifade yoktur. Âlemler için çeşitli sayılar verilerek yapılan yorumlar vardır. Onsekiz bin âlemden söz edip dünyanın bir âlem olduğunu, dünyanın dışında âlemlerin sayısının kırk bin olduğu gibi. Âlemlerin sayısını gerçek sayı değerinde değilde kesretten kinâye olarak görünmektedir³⁹⁴.

3.1.3. Dört Kapı

Dört kapı sırasıyla şerîat, tarîkat, hakîkat ve mârifettir.

Sözlükte “bir yöne doğru açılarak uzayıp gitmek, açık olmak; açık hale getirmek” manalarındaki şer’ kökünden türeyen şerîat ve şîr’at kelimeleri “insanların veya hayvanların su içtiği, açıktan olan ve kesilmeyen akarsu; bu suya giden yollar” anlamlarına gelmektedir³⁹⁵. Istılahta ise; dinin zâhiri (dış şekil) yönüne ait kaideleri veya dinin hukuk kurallarını ifade eder³⁹⁶.

Şerîat ve din birbirini anlatan iki kavramdır. Klasik kaynaklarda din kavramından daha çok şerîat kavramı vurgulanmıştır. Şerîat kavramıyla Allah tarafından insanlar için din olarak öngörülen hükümler bütünü kastedilmektedir³⁹⁷.

Hücvirî’ye(ö.465/1072) göre şerîat ve hakîkat, ehlullâhın ibadetleridir³⁹⁸.

Kuşeyrî’de, hakîkat temin etmeyen şerîat, şerîate mukayyed olmayan hakîkat makbul görülmemiştir³⁹⁹.

Feridüddin Attar ise, ibadeti şerîat, ubudiyyeti tarîkat, abdiyyeti ise hakîkat olarak ifade etmiştir. Yani kulun lehinde ve aleyhinde olanları bilip, bu istikamette hareket etmesi şerîat, onu istemesi tarîkat, o hâli bizatihi görmesi hakîkat’tır⁴⁰⁰.

Şerîat, insanın hedefine ulaşmaktaki yolculuğunda temel esasları görüp, kabul etmek, iman etmektir.

Sözlükte “gidilecek yol, izlenecek usûl, hal ve gidiş” manasındaki tarîkat, terim olarak “Allah’a ulaşmak isteyenlere mahsus âdet, hal ve davranış” demektir⁴⁰¹.

³⁹⁴ Ahmet Yüksel, “*Kelâmi Açıdan Âlemin Yaratılışı*”, (Yüksek Lisans Tezi), Necmeddin Erbakan Üniversitesi SBE. , Konya, 2013, s. 8.

³⁹⁵ Talip Türcan, “Şerîat”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 38, s. 571

³⁹⁶ Cebecioğlu, “Şerîat”, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 474.

³⁹⁷ Türcan, “Şerîat”, c. 38, s. 572.

³⁹⁸ Hücvirî, *Keşfü'l-Mahcûb*, Terc. : Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2010, s. 440

³⁹⁹ Abdülkerim Kuşeyrî, *Risaletü'l Kuşeyrî*, Ter. : Süleyman Uludağ, Dergâh Yay. , İstanbul, 2012,s. 44.

⁴⁰⁰ Feridüddin Attar, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, Ter. : Süleyman Uludağ, İst. , 1984, s. 666.

⁴⁰¹ Reşat Öngören, “Tarîkat”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 40, s. 95.

Tarîkat, şeyh denilen bir öğretmen gözetiminde, isteklinin (mürîd veya tâlib), Allah’a ulaşma, yani ihsan bilincine sahip olma konusunda takip ettiği usule ve metoda da denir. Cürcânî, tarîkatî, makamlarda yükselip menzilleri kat ederek Allah’a ulaşan sâliklere mahsus gidiş şeklinde tanımlar⁴⁰².

Sûfiler, dinin zâhiri kısmı olan şerîat kurallarına uymadan tarîkat ile hakîkate ulaşamayacağını ifade ederler. İmâm-ı Rabbânî şerîatın tahakkuku için tarîkatın yardımcı ve tamamlayıcı bir unsur teşkil ettiğini belirtir⁴⁰³.

Hakîkat kelimesi sözlükte “ gerçek, doğru olmak, bir şeyi gerçekleştirmek” manalara gelen hakk kökünden türemiştir. Râgıb el- İsfahânî, hakîkat kelimesine “var olan şey, doğru inanç, gösterişten uzak maksadına uygun olarak söylenen söz, ebedî olması hasebiyle gerçek kabul edilen ahiret” anlamlarını yükler⁴⁰⁴.

Tasavvuf’ta hakîkat kelimesi “zâhirin ardındaki örtülü ve gizli mâna, dini yaşantının en yüksek seviyelere ulaşarak ilâhî sırlara âşina olunması” gibi anlamlara gelir⁴⁰⁵.

Hücvirî, şerîat kulun fiili, hakîkat ise şanı yüce olan Allah’ın kula mâlik olması, onu muhafaza ve himaye etmesi olduğunu belirtir⁴⁰⁶.

Kuşeyrî, şerîatın Allah’a ibadet etmek olduğunu, hakîkat ise O’nu müşahade etmek olduğunu ifade eder. Şerîat, emredileni ifâ etmektir, hakikat Allah’ın kazasını, kaderini, gizli açık her şeyi görmektir⁴⁰⁷.

Cüneyd’e ; “Hakîkat nedir?” diye sormuşlar. Demiş ki: “O’nu hatırlamak, sonra şunu bunu terketmektir” cevabını vermiştir⁴⁰⁸.

Mârifet “bilmek, tanımak, ikrar etmek” anlamlarına gelir. Tasavvuf terimi olarak “Allah ve O’nun sıfatlarını, fiillerini, isimlerini ve tecellîlerini manevi tecrübe yoluyla bilme” manasında kullanılır. Sûfiler, sülûk ile öğrenilen bu ilmin aklî istidlâl ve kıyaslarla veya belli yazıları okumakla elde edilen bilgilerden daha üstün olduğunu belirtirler. Böyle bir bilgi ile Allah’ı tanımaya “mârifetullah”, bu şekilde Allah’ı tanıyan kişiye de “ehl-i mârifet, ârif” demişlerdir⁴⁰⁹.

⁴⁰² Cebecioğlu, “Tarîkat”, *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü*, s. 474.

⁴⁰³ Öngören, “Tarîkat”, c. 40, s. 96.

⁴⁰⁴ Mustafa Çağrı, “Hakîkat”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 15, s. 177.

⁴⁰⁵ Mehmet Demirci, “Hakîkat”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 15, s. 178.

⁴⁰⁶ Hücvirî, *Keşfu’l-Mahcûb*, Terc. : Süleyman Uludağ, s. 440.

⁴⁰⁷ Kuşeyrî, *Risaletü’l Kuşeyri*, Ter. : Süleyman Uludağ, s. 176.

⁴⁰⁸ Ebu Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma’*, Haz. : H. Kâmil Yılmaz, Erkam Yay. , İstanbul, 2012, s. 249.

⁴⁰⁹ Uludağ, “Mârifet”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 28, S. 54.

Ebû Said Harraz’a “Mârifet nedir?” diye sorulur. Şöyle cevap verir: “Mârifet iki türdür: Biri Hakk vergisidir, diğeri kulun gayreti ile kazanılır. Ahmed b. Atâ’da mârifeti Hakk’ı tanımak ve hakikati bilmek olarak ikiye ayırmıştır⁴¹⁰.

Müminlerin emiri Hz. Ali’ye mârifetten sorulunca: “Allah’ı Allah ile tanıdım. Allah’tan başkasını da Allah’ın nuruyla tanıdım” demiştir⁴¹¹.

Kuşeyrî mârifeti şöyle açıklar: Ulamâ lisanında mârifet ilim manasına gelir. Onlara göre her ilim bir mârifettir, her mârifette bir ilimdir. Allah hakkında âlim olan herkes ârifdir. Her ârif de âlimdir⁴¹². Şiblî’ye mârifet sorulduğu zaman: Mârifetin evveli Allah Taâlâ’dır, ahirinin ise nihayeti yoktur” der⁴¹³.

Mutasavvıfların tariflerine göre mârifet hakkında kanaat sahibi olmak mümkünse de konunun özünü kavramak sülûke ve manevi tecrübeye bağlıdır. Tanınan ama kelimelerle ifade edilemeyen bir bilgidir. Mârifet kavramına tariflerin yetersiz kalması sûfîlerin Hak’la ilgili bilinmezliklerin arttığını görmeleri onları “Mârifet Hakk’ın bilinmeyeceğini bilmektir” noktasına getirmiştir⁴¹⁴.

Mârifete ulaşma yolunu dört kapı kırk makam anlayışı üzerine kuran Bektaşî tarikatının inancı, Hz. Ali’nin bu yöndeki bir sözüne dayanmaktadır. Ahmed Yesevî’nin Fakr-nâme adlı risâlesinde kaydettiğine göre; “Hz. Ali (r.a.) rivâyet kılurlar kim, dervişlik makâmı kırk turur. Eğer bilip amel kılsa, dervişliği pâk turur ve eğer bilmeseyse ve örgenmese, dervişlik makâmı anga harâm turur ve câhil turur. Ol kırk makâmın onı makâm-ı şerîatte turur ve onı makâm-ı tarîkatde ve onı makâm-ı mârifetde turur ve onı makâm-ı hakîkatde turur.” Böylece ilk Türk sûfîlerinden Ahmed Yesevî (ö. 562/1166) tarîkat erkânını ve irşad metodunu “kırk makam” esâsına göre düzenlemiş ve bu kırk makam için şerîat, tarîkat, hakîkat ve mârifettenoluşan “dört kapı” tespit etmiştir. Yesevî yolunun önemli tâkipçilerinden Hacı Bektâş-ı Velî (ö. 738/1337) de bu dört kapı, kırk makam esâsının şerhi niteliğindeki Makâlât’ında bazı farklılıklarla aynı anlayışı devam ettirmiştir. Ona göre “şerîat bir ağaçtır; tarîkat onun dalları, mârifet yaprakları, hakîkat de meyveleridir. Ağaç mevcut olmazsa, dalları ve meyveleri de var olmaz. Bu sûretle anlaşılır ki şerîat asıl, diğerleri teferruattır. Varlığı, ancak aslın varlığı sâyesinde olur; asıl olmayınca teferruat da olmaz. Bu, kulun belirtilen merhalelerin hiçbirinde şerîatten hâriç olmayacağına işârettir. Şerîatin sınırından dışarı çıktığı halde kendini hâlâ doğru yolda sanırsa ziyâna uğrayıp helâk olan mülhidlerden olur. Hem sapık ve hem de saptırıcı bir kişi olur; kazananlardan, Allâh’a ulaşanlardan olmaz da, şeytanın

⁴¹⁰ Ebu Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lûma’*, Haz. : H. Kâmil Yılmaz, s. 33.

⁴¹¹ Hücvirî, *Keşfu’l-Mahcûb*, Terc. Süleyman Uludağ, s. 333.

⁴¹² Kuşeyrî, *Risaletü’l Kuşeyrî*, Ter. : Süleyman Uludağ, s. 398.

⁴¹³ Kuşeyrî, *Risaletü’l Kuşeyrî*, Ter. : Süleyman Uludağ, s. 399.

⁴¹⁴ Uludağ, “Mârifet”, c. 28, s. 55.

tebasından olur ki bu apaçık bir hüsrandır. Budört mertebe, kırk makam ihtivâ eder. Kul Allâhü Teâlâ'ya ancak bu makamları geçerse ulaşabilir. Bunların onu şerîatte, onu tarîkatte, onu mârifette ve onu da hakîkattedir.⁴¹⁵ Makâlât'ta dört kapı kırk makam aşamaları şu şekilde ifade edilmektedir:

Şerîatın ilk makamı, iman getirmektir.

İkinci makam, ilim öğrenmektir.

Üçüncü makam, zekâttır, oruçtur. Gücü yetince hacca gitmektir.

Dördüncü makam, helâl kazanmaktır ve faizi haram bilmektir.

Beşinci makam, nikâh yapmaktır.

Altıncı makam, hayız ve nifas halinde cinsel ilişkiyi haram bilmektir.

Yedinci makam, sünnet-i cemaattir.

Sekizinci makam, şefkattir.

Dokuzuncu makam, temiz giymek, temiz yemektir.

Onuncu makam, iyiliği emretmek ve yaramaz işlerden sakınmaktır.

Tarîkatın makamlarını beyân eder.

İlk makam, el alıp tövbe etmektir.

İkinci makam, mürid olmaktır.

Üçüncü makam, saçları tıraş etmek ve tarikata uygun elbise giymektir.

Dördüncü makam, cihad aşkıyla yanmaktır.

Beşinci makam, hizmet eylemektir.

Altıncı makam, korkudur.

Yedinci makam, ümitle yaşamaktır.

Sekizinci makam, hırka, zenbil, makas, seccâde, tesbih taşımaktır.

Dokuzuncu makam, nasihat sahibi ve muhabbet sahibi olmaktır.

Onuncu makam, aşktır, şevktir, fakirliktir.

Mârifet makamlarını açıklar

Birinci makam, edeptir.

İkinci makam, korkudur.

Üçüncü makam, aşırı istekleri sınırlamaktır.

Dördüncü makam, sabırdır.

Beşinci makam, utanmaktır.

Altıncı makam, cömertliktir.

⁴¹⁵ Ahmet Ögke, "Türk Tasavvuf Düşüncesinde Şerîat, Tarîkat, Hakikat, Mârifet Kavramları ve Marmaravî'de "Dört Kapı-Kırk Makam" Anlayışının İzleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2001, cilt: VII, sayı: 18, s. 63-74

Yedinci makam, ilimdir.

Sekizinci makam, miskinliktir.

Dokuzuncu makam, marifettir.

Onuncu makam, kendini bilmektir.

Hakikat makamlarını açıklar

Birinci makam, toprak olmaktır.

İkinci makam, yetmiş iki milleti ayıplamamaktır.

Üçüncü makam, elinden geleni men etmemektir.

Dördüncü makam, dünya içinde yaratılmış herşeye güven vermektir.

Beşinci makam, mülkün mutlak sahibi Allah'ın huzurunda eğilip itibar bulmaktır.

Altıncı makam, sohbetir ve hakikat sırlarını söylemektir.

Yedinci makam, manevi yolculuktur.

Sekizinci makam, sırdır.

Dokuzuncu makam, Allah'a yakarıştır.

Onuncu makam, Hakk'ı halkla görmek (müşâhede) ve Allah'a ulaşmaktır⁴¹⁶.

Kaygusuz Abdal'ın incelediğimiz eserinde şerîat, tarîkat, hakikat ve mârifet kelimelerine benzetmeler yaparak, yorumlama yapmayı bizlere bırakmıştır. Şerîat kara kışa, tarîkat yaz mevsimine, mârifet sonbahar mevsimine, hakikat de bahar mevsimine benzetilmiştir. Şerîat anadan doğmak, hakikat cihandan gitmek gibidir⁴¹⁷. Kaygusuz, tarîkat'ın meyvesinin “fenâ”, hakikât'ın meyvesinin “bakâ”, mârifet'in meyvesinin de “vefâ” olduğunu bir cümle ile ifade eder⁴¹⁸.

Allah'ı tanımayan ve emirlerinden habersiz olan insan, Yaratanını bilip çizdiği yolda yürüme kararını verince, sorumlulukları artmakta, üzerine aldığı yükümlülüğü yerine getirmek konusunda zorlanabilmektedir. Yerine getireceğimiz görevlerimizin şuurunu anlaşılmadığından, ibadetlerin tadı fark edilmemektedir. Lezzeti hissedilmeyen yemeği yemek insanı mutlu etmiyorsa, âlemlerin vermek istediği hikmeti anlayamamakta insan hayatının lezzetini yok eder. Şerîatın kara kışa benzetilmesini bu şekilde yorumlayabiliriz.

Tarîkat, yaratılış gayesinin anlaşılıp, hayatını doğru okunmaya başladığı alandır. Kulluğun lezzetinin anlaşıldığı, Yaratıcıyla tanışmaya başlanıldığı evredir. Göze aydınlık gelmiş, âlemleri tanımak kolaylaşmıştır. Şerîat'te ekilen ürünler olgunlaşmaya başlar. Yaz mevsimine çağrışım yapmaktadır.

⁴¹⁶ Hacı Bektâş-ı Veli, *Makâlât*, Haz. : Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş, Ali Öztürk, TDV. Yay. , Ankara, 2013, ss. 68-81.

⁴¹⁷ Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 5a.

⁴¹⁸ Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 5b.

Mârifet, hayatı doğru okumayı başardıktan sonra doğru yorumlama mertebesidir. Hislerin doyuma ulaştığı basamaktır. Sahibinle başbaşa kaldığın, kendini aradan çıkartıp, Yaratanın ile bir olduğun aşamadır. Kaygusuz, “Nefsini bilen, Rabbini bilir”⁴¹⁹ hadisini ifade ederek ma’rifet makamına da atıf yapmaktadır. Hasat zamanıdır ma’rifet makamı. Mârifet kavramı için Kaygusuz, mevsim olarak sonbahar kelimesini kullanmıştır.

Hakikat, dünya oyununu görüp, gerçeğe karşı karşıya gelmektir. Asıl bilgiye ulaşp, mâsivadan uzaklaşmaktır. Pınarın özüne varıp, kana kana içmek için hazırlık yapmaktır. Hikmet pınarından sulanmamış ölü organların canlanması, yeşermesidir. Âdemin yeşermesi, filizlenip, dalların oluşmasıdır. Kaygusuz’un, bahar mevsiminden kastı da budur olsa gerek.

3.1.4.Meratib-i Nefs

Nefs, arapça bir kelime olup çok sayıda mânaları ihtiva eder: Ruh, akıl, insanın bedeni, ceset, azamet, izzet, görüş, kötü göz, bir şeyin cevheri, hamiyet, işkence, ukûbet, arzu, murad. Tasavvufî olarak Kâşânî’nin (ö. 587/1191) ifâde ettiği gibi, kendisinde iradî hareket, his ve hayat kuvveti bulunan latîf buharlı bir cevherdir. Kötülüğü emreden mânasında anlaşıldığı gibi, Allah tarafından insana üflenen ve ruh-i Rahmânî, ilâhî ben mânasında da kullanılmıştır⁴²⁰. Sözlükte bir şeyin kendi varlığı anlamına gelmekte olan nefis kan, can anlamında da kullanılır⁴²¹.

Bir bedende bir veya birden fazla nefis bulunup bulunmadığı tartışma konusu olmuştur. Çoğunluk bir bedende bir nefsin bulunduğu görüşünü benimsemiştir. Bu görüşe göre kötülüğü emretme, yapılan kötülüğü kınama ve huzûra erme gibi farklı sıfatlar nefsin değişik sıfatlarıdır. Bedende cemâdî (maddi), nebâtî, hayvânî ve insanî olmak üzere dört nefsin var olduğunu benimseyenler de vardır. Cemâdî nefis, maddeyi bir arada tutar. Nebâtî nefis, üremeyi ve beslenmeyi sağlar. His ve hareket etme hayvânî nefsidir. İnsanî nefis bunlardan farklıdır. İnsanı insan yapan ve diğer varlıklardan farklı kılan “rabbânî latife” denilen nefsidir. İnsanî nefis ile bedendeki hayvânî nefis arasında sürekli bir mücadele vardır. Hayvânî nefis galib gelirse nefsin kirlenmesi, insanî nefis galib gelirse nefsin arınması gerçekleşir⁴²². Peygamberimiz Bedir Gazvesi dönüşü “En küçük cihattan en büyük cihada dönmüş bulunmaktayız” diye buyurunca “Ya Rasulallah en büyük cihad nedir?” diye sormuşlar, O’da (as.) “Dikkat edin o nefis mücâhededir” diye cevaplamıştır⁴²³. Peygamberimiz nefis

⁴¹⁹ el-Aclûnî, *Keşfu’l-Hafa*, c. II, s. 361, Hadis nu: 2532.

⁴²⁰ Cebecioğlu, “Nefs”, *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü*, s. 363.

⁴²¹ İbn Manzûr, *Lisânu’l Arab*, Beyrut 1994, c. VI, s. 234.

⁴²² Uludağ, “Nefs”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 32, s. 527.

⁴²³ Aclûnî, *Keşfu’l-Hafa*, c. 1, ss. 424-425, no: 1362.

mücâhededesini gazâdan üstün tutmuştur. Çünkü onun meşakkati gazânın meşakkatinden daha çoktur. Hevâ ve hevesine muhalefet etmek büyük bir iştir⁴²⁴.

Ruh ve nefis kavramları sufilerin bir kısmı tarafından aynı kabul edilirken, bir kısmı da farklı manalar ifade ettiğini söylemişlerdir. Nefsle ilgili derinlemesine bilgiye sahip, ahlâki inceliklerin sınıflandırmasını yapmış olan Gazâlî'nin (ö. 450/ 1058) ahlâk ilmi, daha çok nefis ile ilgilidir⁴²⁵. Gazâlî'ye göre kalp, ruh, nefis ve aklın birçok farklı anlamları vardır. Ama bu dört kavram Rabbânî ve ilâhî latifeyi ifade etme noktasında eş anlamlıdır. Allah'ın Âdem'e üflediği ruh, itminana ererek Allah'a ulaşan nefis ile aynıdır. İnsanı insan yapan akıl da nefis ile aynı manaya gelmektedir⁴²⁶. Kuşeyrî, nefsin insan bedenine tevdi edilen ve kötü huyların mahalli olan bir sır olduğunu, ruh da yine insan bedenine tevdi edilen güzel huyların mahalli bir manevi cevher olarak ifade etmektedir⁴²⁷.

Nefs ve ruh arasındaki ayırım zât, mâhiyet ve hakikat yönünden değil sıfat ve özellikler yönündendir. Yani nefis ve ruhun aynı olduğu genel bir görüş olmakla birlikte, nefsin kötü huy ve özelliklerin, ruhun da güzel ve övülmüş vasıfların yeri olduğu kabul edilmektedir. Bu anlayışla ruha terbiye edilmiş nefis, nefse de terbiye edilmemiş ruh demek mümkün olmaktadır⁴²⁸. Kalbin sekîneti ölçüsün de, nefis de kirlerinden temizlenerek ruhun saflığını kazanmaya başlar⁴²⁹. Sûfîler insan-ı kâmil olma yolunda nefsi derecelere ayırırken, her bir dereceye de sülûkde bir makam vermişlerdir⁴³⁰.

Nefsin, kötü sıfatlardan kurtulup ruhun ilâhî sıfatlarıyla boyanabilmesi için yedi mertebede yol alması gerekir. Tasavvuf ehli buna “Atvâr-ı Seb'a” ismini vermişler ve bu konuda eserler kaleme almışlardır⁴³¹.

Nefsin mertebelerini Kur'an âyetlerini delil sayarak ilk tasnif eden Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909) olduğu rivayet edilir. Şöyleki; nefis-i emmâre (nefs-i câhile), nefis-i âkile (nefs-i raziye) nefis-i hâssa (nefs-i ârife), nefis-i şâkire (nefs-i merhume) ve nefis-i mutmainne (nefs-i vâcibe). İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) ise Fusûsu'l-Hikem adlı eserinde, yedi nefis mertebesinden bahseder. Bunlar “emmâre”, “levvâme”, “mülhime”, “râzıyye”, “merzıyye” ve “hakîkiyye”dir⁴³².

⁴²⁴ Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, Terc. Süleyman Uludağ, s. 263.

⁴²⁵ Mehmet Ali Aynî, *İslam Düşüncesinin Zirvesi Gazzâlî*, Haz. : M.Erol Kılıç, İnsan Yay. İstanbul, 2013, s. 14.

⁴²⁶ Uludağ, “Nefs”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 32, s. 527.

⁴²⁷ Kuşeyrî, *Risaletü'l-Kuşeyri*, Ter. : Süleyman Uludağ, s. 181.

⁴²⁸ Ahmet Ögke, *Kur'an'da Nefs Kavramı*, İnsan Yay. , İstanbul, 1997, s. 66.

⁴²⁹ Şihâbuddîn Sühreverdî, *Avârifü'l- Meârif Gerçek Tasavvuf*, Ter. : Dilaver Selvi, Semerkant Yay. , Ankara, 1999, s. 587.

⁴³⁰ Süleyman Ateş, *İşari Tefsir Okulu*, AÜ İlahiyat Fakültesi Yay. , Ankara, 1974, s. 281.

⁴³¹ Ögke, *Kur'an'da Nefs Kavramı*, s. 85.

⁴³² Muslu, *Tasavvufia İnsan, Tasavvuf El Kitabı*, s. 343.

Bu mertebelerden ilki “nefs-i emmâre”dir. Emreci nefis anlamına gelir⁴³³. Kâşânî, bu nefsin, bedeni tabiata meyleden, lezzet ve şehvetleri körükleyen, kalbi sûflî tarafa çeken nefis olduğunu söyler⁴³⁴. Nefs-i Emmâreye Kur’ân’da delil olan âyet şudur: “Ben nefsimi temize çıkarmam; çünkü nefis, Rabbinin merhameti olmadıkça kötülüğü emreder”⁴³⁵.

Tasavvuf ıstılahında, nefsin en aşağı mertebesi kabul edilen nefis-i emmâre, kötü huyların ve erdem dışı davranışların meydana gelmesinin, iyi davranışlardan uzaklaşmanın nedeni olarak görülmüştür. Dünyanın maddi arzularına meyledip, manevi yaşamdan uzaklaştırarak çirkin davranışların ortaya çıktığı evredir. Kişi kendini kontrol altına alırsa, bu nefsin yanlışlıklarına düşmez, kendini doğruya yönlendirebilir⁴³⁶. Hevâlarına düşkün olan nefis, güç kuvvetin kendinden olduğunu zanneder. Nefs-i emmâre’nin emri altına girdiği için ilâhi emre karşı duyarsızlaşır. Allah’la iletişim kurmayı bırakarak, nefsin isteklerine yenik düşer⁴³⁷.

İkinci mertebe “nefs-i levvâme”dir. Kınayıcı nefis anlamına gelir⁴³⁸. Bu aşama nefsin biraz olsun terbiye edilmiş durumudur⁴³⁹. Nefs “Kendini kınayan nefse yemin ederim ki”⁴⁴⁰ hitabına mazhar olmuş, kendisinden kaynaklanan kötülükleri farkederek, kendini kınama eğilimine girmiştir. Levvâme ve emmâre mertebeleri arasında ince bir sınır vardır. Kişi her iki tarafa da meyletmeye hazırdır. Mürîd nefsinin kınarken içinde gizli bir kibir yer alırsa, orada halâ az da olsa nefis-i emmârenin belirtilerinin olduğu varsayılır. Bundan dolayı mürîdin bu hassas çizgiye dikkat etmesi gerekir⁴⁴¹.

Üçüncü mertebe “nefs-i mülheme” dir. İlham ve keşfe nail olan nefis. Nefs artık sevabını ve günahını Allah’ın yardımı ile bilmekte, bundan dolayı Allah’tan gayri her şeyden uzaklaşmaktadır. Rûhlar âlemine yaklaşan bu nefis, aşk halindedir. İlmi sever, cömerttir, kanaatkârdır⁴⁴².

“Nefse ve ona birtakım kabiliyetler verip deiyilik ve kötülüklerini ilham edene yemin ederim ki”⁴⁴³ ayetinden nefis-i mülhime anlaşılmaktadır⁴⁴⁴. Bu mertebede kişinefsin arzu

⁴³³ Cebecioğlu, “Nefs-i Emmâre”, *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü*, s. 364.

⁴³⁴ Abdürrezzak Kâşânî, *İstılâtü’s-sûfiyye Tasavvuf Sözlüğü*, İz Yay. çev. : Ekrem Demirli, İstanbul, 2004, s. 558.

⁴³⁵ Yusuf 12/53.

⁴³⁶ Hücvirî, *Keşfu’l-Mahcûb*, Terc. : Süleyman Uludağ, s.263; Haris el- Muhâsibi, *er-Riâye*, çev. : Şahin Filiz-Hülya Küçük, İnsan Yay. , İstanbul, 1998, s. 423.

⁴³⁷ İmam-ı Rabbanî, *Mektûbat-ı İmam-ı Rabbanî*, trc. : Kasım Yahya, Merve Yay. , İstanbul, 1999, s. 489.

⁴³⁸ Cebecioğlu, “nefs-i levvâme”, *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü*, s. 365; Kâşânî, *İstılâtü’s-sûfiyye Tasavvuf Sözlüğü*, s. 558.

⁴³⁹ Mehmet Zahid Kotku, *Nefis Terbiyesi*, Server İletişim, İstanbul, 2013, s. 257.

⁴⁴⁰ Kıyâme 75/2.

⁴⁴¹ Osman Nûri Topbaş, *İmândan İhsâna Tasavvuf*, Erkam Yay. , İstanbul, 2012, s. 136.

⁴⁴² Cebecioğlu, “nefs-i mülheme”, *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü*, s. 366.

⁴⁴³ Şems 91/7-8.

⁴⁴⁴ Ateş, *İşari Tefsir Okulu*, s. 281.

ettikleri şeyleri bırakarak, istemediklerini yapmak suretiyle nefis terbiyesinde ilerleme kateder. Kişi bu mertebede de dikkatli olmalıdır. Çünkü şeytan nefsi ile birlikte mürîdi yoldan çıkarmaya çalışır⁴⁴⁵.

Dördüncü mertebe “nefs-i mutmainne”, doyuma, huzura, rahata kavuşan nefis. Nefs, kötü sıfatlardan uzaklaşmış, iyi ahlâk ile donanmıştır. İbadetlere devam ile kudsiyet âlemine yönelmiştir⁴⁴⁶. Nefs günah kirlerinden kalbini temizlemiş, kalp nurlanmış, ibadetlerin vermiş olduğu hazla, dünya lezzetlerinden uzaklaşmıştır⁴⁴⁷. “Ey huzur içinde (mutmain) olan nefis! Kendisi senden ve sen de kendisinden hoşnut ve râzı olarak Rabbine dön!”⁴⁴⁸ âyet-i kerime’de mutmain olan nefsin mutluluğu ifade edilmektedir. Bu makama yükselen mürîd, Muhammedî ahlâk ile sıfatlanmıştır. Mürîd ne kadar konuşursa konuşsun insanlara sikkınlık vermez. Çünkü konuşması Allah’ın kendisine verdiği feyiz ve hikmetledir. Bu makamdaki kişi “baş olma” ve “mal sevgisi” konusunda imtihandan geçer. Sâlikin iltifat etmemesi, gerekli titizliği göstermesi gerekir⁴⁴⁹.

Razı olan, hoşnut kalan nefis anlamına gelen “ nefis-i râziye” beşinci mertebede yer almaktadır. Bu durumdaki nefis, kendi iradesinden vazgeçip, Hakk’ın iradesine tâbi olur ve hiç birşeyden şikâyetçi olmaz. Nefs olgunluk makamında, beşeri özelliklerinden kurtulup fenâ’ya ulaşmıştır⁴⁵⁰. Nefs “Sen O’ndan, O’da senden râzı olarak Rabbine dön”⁴⁵¹ hitâbına muhatab olur ve bu âyetin nefis-i râziyeye karşılık geldiği anlaşılmaktadır⁴⁵². Allah’ın (cc) kendisi için çizdiği yolda teslimiyet gösteren mürîtte tam bir rıza hâli söz konusudur⁴⁵³.

Altıncı makam “ nefis-i merzıyye” dir. Hoşnut olunan nefis, kendinden razı olunan nefis. Beşeri istekleri terketmiş, güzel ahlâk sahibi olmuştur. Mürîd, bu mertebede nefis muhasebesini en iyi şekilde yapar, sevdiğini Allah için sever, düşünceli ve merhametlidir. Bu kişiler Allah’ın izin verdiği kadarıyla bazı gayb sırlarına vâkıf olurlar”⁴⁵⁴.

Seyr ü sülûkun en son aşamasını oluşturan “nefs-i kâmile”, olgun nefis anlamına gelmektedir. Sâlik bütün olgunluk özelliklerini üzerinde toplamış, irşâd durumuna gelmiş

⁴⁴⁵ Topbaş, *İmândan İhsâna Tasavvuf*, s. 140.

⁴⁴⁶ Cebecioğlu, “nefs-i mutmainne”, *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü*, s. 365.

⁴⁴⁷ Kâşânî, *İstîlâtü’s-sûfiyye Tasavvuf Sözlüğü*, s. 558.

⁴⁴⁸ Fecr 89/27.

⁴⁴⁹ Muslu, “Nefs-i Mutmainne”, *Tasavvuf El Kitabı*, ss. 354-356.

⁴⁵⁰ Cebecioğlu, “ nefis-i râziye”, *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü*, s. 366.

⁴⁵¹ Fecr 89/28.

⁴⁵² Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, 1979, c. 8, s. 5818.

⁴⁵³ Topbaş, *İmândan İhsâna Tasavvuf*, s. 144; M. Esad Coşan, *Tasavvufa Giriş ve İslâm’da Nefs Terbiyesi*, Furkan Yay. , Konya, 1991, s. 119.

⁴⁵⁴ Cebecioğlu, “ nefis-i merzıyye”, *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü*, s. 365.

konumdadır⁴⁵⁵. İrşâd makamı durumuna gelmiş olması demek, bu makama ulaşanlara irşâd görevinin verilmesidir⁴⁵⁶.

Nefs-i Kâmile, “nefs-i safiye”, “nefs-i zekiye” isimleriyle ifade edilen bu nefis, mertebelerin en şerefliisidir. Allah’ın ahlâkının mazharı, sırların kaynağı, lehine ve aleyhine olanların bilindiği makamdır. Bu mertebede Allah ile bir olup, âlemi vahdette kesret, kesrette vahdet olmaktır. Sâlik’in bütün davranışları güzeldir. Nefesi ilim ve hikmettir. Hiçbir kınayıcının kınamasına aldırılmaz. Öfkesi Allah için, muradı Allah’ın muradıdır⁴⁵⁷.

Bazı mutasavvıflar, nefs-i emmâre ile beşinci, altıncı ve yedinci mertebeleri makam olarak değerlendirmezler. Onlar, fıtrat olarak temiz olan nefsi esas almışlar, nefsin ikinci makamını birinci makam olarak kabul etmişlerdir. Mutmainne makamına ulaşan nefis kemâle ermiş, irşad için yeterli kıvama gelmiştir⁴⁵⁸.

Kaygusuz Vücûd-nâme adlı eserinde nefis kavramına, “Âdemde ruhları beyân idelim” diye başlar. “Evvelki Ruh-ı Nebâtîdir, suya tâbidir. İkincisi ruh, hayvanîdir, yemeğe tâbidir, yemek kuvvettir ki türâba (toprak) tâbidir. Üçüncüsü ruh-ı insanîdir ki, ışka tâbidir. Işk safaya ve ateşe tâbidir. Dördüncüsü ruh melekedir ki, kudret-i Hakk’a tâbidir⁴⁵⁹.” Kaygusuz’da ruh dört çeşittir ve her ruhun tâbi oldukları kavramların özelliklerine göre isimlendirmiştir. Herhangi bir açıklama yapmamıştır.

Âdemdeki nefisleri de dört aşamada değerlendirmiştir. Her bir nefsi bir melek ile zikrederek, farklı bir bakış tarzı ortaya koymuştur. Birinci nefis, nefs-i emmâredir, ateşe tâbidir ve Azrâil meleğine benzer. İkincisi nefs-i levvâmedir, suya tâbidir ve Mikâil meleğine benzer. Üçüncü nefsi farklı bir isimle belirtmiştir. Nefs-i hânîkâ olarak ifade ettiği nefis hakkında bir bilgiye rastlanılmamıştır. Ama hânîk kelimesi; boğan, boğucu anlamlarına gelmektedir. Hacı Bektâş 667 nüshası ile Osman Ergin Bölümü nüshalarında “nefs-i hânîkâ” yerine “nefs-i mutmainne” tabiri geçmektedir. Nefs-i hânîkâ, yele tâbidir ve İsrâfil meleğine benzemektedir. Dördüncü Nefs-i mülhîmedir, toprağa tâbidir ve Cebrâil meleğine benzer⁴⁶⁰. Kaygusuz’da nefsin dörtlü tasnifini görmekteyiz.

⁴⁵⁵ Cebecioğlu, “nefs-i kâmile”, *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü*, s. 365.

⁴⁵⁶ Topbaş, *İmândan İhsâna Tasavvuf*, 147.

⁴⁵⁷ Muslu, “Nefs-i Kâmile”, *Tasavvuf El Kitabı*, s. 361.

⁴⁵⁸ Muslu, “Nefs-i Kâmile”, *Tasavvuf El Kitabı*, s. 356.

⁴⁵⁹ Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 4b.

⁴⁶⁰ Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 4b.

3.1.5. Vahdet-i Vücûd

Varlığın birliği. Allah'tan başka varlık olmadığının şuuru ve idrakı içinde olmak⁴⁶¹. Vahdet-i vücûd kelimesini oluşturan terimlerden “ vahdet (birlik) ”, bazı metinlerde ahadiyyet ve vahdâniyyetle birlikte zikredilerek “ahadiyyetü'l-vücûd” şeklinde yer alır. Bulmak, bilmek anlamındaki v-c-d kökünden türemiş olan “ vücûd”, terim olarak “varlık” manasında da kullanılır⁴⁶². Kâşânî, “Vahdet-i vücûd varlığın zorunlu ve mümkün diye bölünmeden ele alınmasıdır” der⁴⁶³.

Vahdet-i Vücûd düşüncesinin temelini oluşturan görüşler, Hz. Ali'den (k.v.) başlayarak Bâyezîd-i Bistâmî (ö. 234/848 veya 261/874), Hallâc-ı Mansûr (ö. 305/917), Sühreverdî-i Maktûl (ö. 632/1234) ve Gazzâlî (ö. 505/1111) gibi zâhidlerde dillenemeye başlamıştır⁴⁶⁴. Günümüzde yapılan incelemelerde bunlardan da önce Allah'ın varlığını, birliğini dil, varlık felsefesi ve din açısından inceleyen ilk düşünürün Hakîm Tirmizi (ö. 85/898) olduğu ifade edilmektedir⁴⁶⁵.

Bu görüşün sistemleşmesi ve en mükemmel şeklini alması Muhyiddin İbnü'l-Arabî'de (ö. 638/1240) olmuştur. İbnü'l-Arabî, eserlerinde vahdet-i vücûd terimini kullanmasa da o mânayı çağrıştıracak şekilde “Vücûdun hepsi birdir”, “Orada ancak Allah vardır” gibi ifadeleri kullanmaktadır. Öğretinin “vahdet-i vücûd” olarak isimlendirilmesi ve doktriner hâle getirilmesi İbn Arabî takipçileri ve öğrencileri tarafından gerçekleştirilmiştir⁴⁶⁶. M. Erol Kılıç İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücûd tabirini sadece “ Bana senin vücûdunun vahdetini şühûd ettir” anlamındaki bir duasında kullandığını, buradaki vahdet-i vücûd ifadesinin de terim anlamında yer aldığını ifade eder⁴⁶⁷. Bazı araştırmalarda terimin ilk defa Sadreddin Konevî (ö. 637/1274) tarafından kullanıldığı ileri sürülmüştür. İbn Arabî'ye göre “Varlık birdir, o da Hakk'ın varlığıdır”. Vahdet-i vücûd'un en önemli dayanağını bu cümle teşkil eder⁴⁶⁸.

İbnü'l-Arabî bir tek hakikatten bahseder ve insan bu hakikati iki açıdan görebilir. Ya bu hakikati kâinattaki görünen her şeyin zatı olarak görür ve buna Hakk ismini verir veya bu zat'ın tezahürleri olan zâhiri formlar olarak görür ve ona da halk ismini verir. Aslında âlemde bize görünen çokluk, varlığa nisbet edilen tekliğin aynıdır. Kendi başına varlığı olmayan âlemdeki çokluk, Allah'ın sıfatları ve bunların tecellîlerinden başka bir şey değildir. Bundan

⁴⁶¹ Cebecioğlu, “ Vahdet-i Vücûd”, *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü*, s. 512.

⁴⁶² Ekrem Demirli, “Vahdet-i Vücûd”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 42, s. 431.

⁴⁶³ Kâşânî, *İstîlâtü's-sûfiyye Tasavvuf Sözlüğü*, s. 577.

⁴⁶⁴ Ögke, “Vahdet-i Vücûd”, *Tasavvuf El Kitabı*, ss. 472-473

⁴⁶⁵ Mehmet Bayraktar, “İbn Arabî'de Varlığın Birliği'nin Onto- Linguistik Analizi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı XXV, Ankara, 1981, s. 361.

⁴⁶⁶ Konuk, *Füsûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, Haz. : Mustafa Tahralı, Selçuk Eraydın, s. 47.

⁴⁶⁷ M. Erol Kılıç, “İbnü'l-Arabî, Muhyiddin”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 20, s. 506.

⁴⁶⁸ Demirli, “Vahdet-i Vücûd”, c. 42, s. 431.

dolayı âlemdeki çokluk aslî değil izâfîdir⁴⁶⁹. Var kabul edilen âlem, Hakk'ın isim ve sıfatlarının vücûd aynasında varlık bulmasından ibarettir.

Vahdet-i vücûd'ta âlemdeki her şey, Allah'ın kudretini göstermesi açısından insana O'nu bulduran birer işaret olarak ele alınmaktadır. Yani eserden müessire bakılarak, müessire ulaşınca eser unutulmaktadır. Vahdet-i vücûd ehli fânî olan âlem ile değil bâkî olan müessir ile ilgilenmekte ve âlemde O'ndan başka hiçbir şey görmemektedir⁴⁷⁰.

18. Yüzyıl Osmanlı kelamcı ve mantıkçısı İsmâil Gelenbevî'nin (ö. 1206/1791) vahdet-i vücûd savunmasına dair müstakil risalesinden bir örnek nakletmek istiyorum. “ Biz, bir sopanın başına her yönden, onu örtüp kapatacak şekilde birçok ipler astığımız, bağladığımız ve sopayı yere diktiğimiz zaman, bütün iplerin sopa gibi dikilmiş olduğu görülür. Hâlbuki gerçekte dikilen sopadan başkası değildir. İplerin dikilmesi hayali bir vehimdir. Çünkü ipler, sopanın dikilmesi sebebiyle dikilmiştir, sopanın dikilmesine muğayir dikilmeler (her biri için tek tek dikilme) sebebiyle değil...Bu taktirde hakîkî dikilme bir tektir. Dikilenler ise, dikilme kendileri üzerine yayıldığından ve onlarda zuhur ettiğinden dolayı çoktur. İplerden her birinin sopaya bağlantısı devam ettiği müddetçe, o iple, o sopanın dikilmesi zâhir olur, bağlantı kesildiği zaman zâil olur ve vehmedilen dikilme o ipte kalmaz.

Sopanın dik durması ve dikilmesi, hakîkî vücûd (varlık) yerine; iplerin dikilmesini mümkinat için vehmedilmiş hayal edilen mevcûdat yerine; o iplerin kendilerini de mazharlar olan (zahir kendilerinde vuku bulan) heykeller ve ayan-ı sabite yerine koyduğumuzda vahdet-i vücûd görüşü tasavvur edilmiş olur.”

Gelenbevî'deki vahdet-i vücûd anlayışı, varlığı mutlak varlıkla aynı derecede var olarak görmemekte, Vâcib olan vücûddan başka müstakil bir vücûd olmadığını, mümkinâtın Vâcib olan Vücûd'la mevcûd olduğunu açıklamaktadır. Mevcûdda görünen zâhiri vücûd, Vâcib olan Vücûddur, müstakil vücûd zannedilen iplerdeki dikilmeler ve aynalardaki suretler gibi hayal edilmiş düşüncelerdir⁴⁷¹.

Vahdet-i vücûd anlayışına karşı en önemli eleştiri tevhid anlayışını “sâlikin varlıkta birliği, gördüklerinde yalnız Allah'ı görmesi” anlamındaki “vahdet-i şühûd” anlayışını ileri süren İmâm-ı Rabbânî'den (ö. 1034/1624) gelmiştir⁴⁷².

⁴⁶⁹ M. Mustafa Çakmaklı oğlu, *İbn Arabî'de Marifetin İfadesi*, İnsan Yay. , İstanbul, 2007, ss. 445-446.

⁴⁷⁰ Erdal Kurt, *Muhyiddin İbn Arabî ile İmam Rabbânî'nin Varlık Anlayışlarının Karşılaştırılması*, (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi SBE. , Kayseri, 2013, s. 60.

⁴⁷¹ Rifat Okudan, “18.Yüzyıl Osmanlı Kelamcı ve Mantıkçısı İsmâil Gelenbevî'nin Varlık Nazariyesi”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2009, sayı 23, s. 264.

⁴⁷² Demirli, “Vahdet-i Vücûd”, c. 42, s. 434.

Vahdet-i şühûd “görmenin birliği” demektir. Kulun cem’ ve vecd hâlinde, masivanın yok olması ile her yerde bir’i görmesi. Kul her yerde Allah’ın tecellilerini görür, müşâhede eder ve müşâhededinde birliğe ulaşır⁴⁷³.

İmâm Rabbânî’nin eserleri incelendiği zaman, vahdet-i vücûdu yanlış veya geçersiz bularak reddettiği anlayışından ziyade, vahdet-i vücûdu varlık konusunda nihaî açıklama görmeyerek, sadece belirli bir makamın bilgisi olarak anladığı ortaya çıkmaktadır⁴⁷⁴. İmâm Rabbânî Ahmed Sirhindî vahdet-i şühûd makamının iyi anlaşılması için örnekler vermiştir. Güneş ve yıldızlar örneği bunlardan biridir. Gündüz güneş doğunca yıldızlar görünmez. Bu esnada bir kimsenin “ Gökyüzünde yıldız yok, sadece Güneş var”(ya da yıldızlar hayâl, Güneş’ten farklı değil) demesi ve bunu kabul etmesi, vahdet-i vücûd ehlinin durumuna örnektir ve ilme’l-yakîn mertebesindedir. “ Gökyüzünde Güneş’ten başka bir şey göremiyorum, ama bu yıldızların olmadığı anlamına gelmez, Güneş’in yoğun ışığı nedeniyle, görünmez hâle gelmişlerdir” diye düşünen kişi vahdet-i şühûd hâline örnektir, ayn’e’l-yakîn mertebesindedir. Eğer bu kişi Güneş ile yıldızları ayrı ayrı görebiliyorsa diğer ikisinden daha üstün mertebe olan hakka’l-yakîn mertebesindedir⁴⁷⁵.

Kaygusuz Abdal’ın Bektaşî tarikatı tarihinde, vahdet-i vücûd düşüncesini eserlerinde işleyen ilk isim olsa gerektir. İncelediğimiz Vücûd-nâme adlı eserinde ve mesnevî tarzında kaleme aldığı Dilgüşâ’da devir görüşünü ve vahdet-i vücûdu anlatmaktadır⁴⁷⁶.

Müellifimizin Vücûd-nâme adlı eserinde, vahdet-i vücûd anlayışını yoğun bir şekilde işlediğini görmektedir. Hadis-i Şerifler ve Ayet-i Kerim’elerle konuyu kendi bakış tarzıyla yorumlayarak ele almıştır. Resûlu’llah (as.) “Mü’min Mü’minin aynasıdır”⁴⁷⁷ hadisindeki mü’min ifadesini Allah ile özleştirmiştir. “Âdemin bir diğer adı da mü’min ve mü’mine’dir” açıklamasıyla âdemi Allah’ın yansımasıdır, aynasıdır düşüncesini ifade etmiştir. Bu konunun ehline sorularak daha iyi anlaşılacağını belirtmiştir⁴⁷⁸.

Zât-ı Hakk’ın sıfatlarına değinerek, âdemin özelliklerindeki benzerliklerden ve âdemin zayıf taraflarından söz etmiştir. Allah’ın Bâkî sıfatını, âyet-i kerim’eyi “... O’ndan başka her şey yok olacak, hüküm O’nundur...”⁴⁷⁹ ifade ederek açıklamıştır⁴⁸⁰.

⁴⁷³ Cebecioğlu, “Vahdet-i Şühûd”, *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü*, s. 512.

⁴⁷⁴ Kurt, *Muhyiddin İbn Arabî ile İmam Rabbânî’nin Varlık Anlayışlarının Karşılaştırılması*, (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi SBE., Kayseri, 2013, s. 93.

⁴⁷⁵ Necdet Tosun, “İmâm-ı Rabbânî’ye Göre Vahdet-i Vücûd ve Vahdet-i Şühûd”, *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2009, sayı 23, s. 187-188.

⁴⁷⁶ Salih Çift, “Bektâşî Geleneğinde Vahdet-i Vücûd ve İbnü’l-Arabî”, *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2009, sayı 23, s. 260.

⁴⁷⁷ Muhammed bin Abdullah es-Sehâvi, *el-Mekâsıdu’l Hasene*, Kahire 1956, s.439, Hadis nu:1228

⁴⁷⁸ Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 7b.

⁴⁷⁹ Kasas 28/ 88.

⁴⁸⁰ Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 7b.

“...ve Âdem’e bütün isimleri öğretti, sonra önce onları meleklere arzedip...”⁴⁸¹ âyetindeki ifadeye göre Hak Teâlâ âdeme isimleri bildirdi. Cem-i eşyanın hakikati âlem-i âdemdir. Âdem’in hakikati Hakk’tır. Âdem Hakk’ın isimlerinin tecellî ettiği mekândır. İnsan bizzat Allah’ın tezahür ettiği cisim oldu. Cümle eşyanın gözdesi oldu. Önce Hz. Muhammed Mustafa’da Hakkın hakikati zuhur etti. Burada Kaygusuz, Hz. Ali’den de söz eder. Peygamberimizle birlikte Hz. Ali’de de isimlerin zuhur ettiği âdem olarak zikreder. Sâlik mürşidin yardımıyla tevhîd makamını Hakka’l- Yakîn görür⁴⁸².

Yakîn müşâhede manasına gelir. Üç türlü yakın vardır.

- a. İlme’l-Yakîn: Şüpheye yer vermeyen kesin bilgi.
- b. Ayne’l-Yakîn: Gözle görerek elde edilen kesin bilgi.
- c. Hakka’l-Yakîn: Bir şey hakkında yaşayarak elde edilen kesin bilgi. Ku’ân’daki yakîn ifadelerinden ilme’l-yakîn şerîat, ayne’l-yakîn tarîkat, hakka’l-yakîn hakîkat ve mârifet olarak belirtilmiştir⁴⁸³.

Kaygusuz, hiç bir şey yok iken Hakk’ın var olduğunu, O’nun Bâkî ve Kaim sıfatlarını bir örnekle ifade eder. “Bu âlem olmazdan evvel on sekiz bin âlem içinde Hak celle ve âlâ kamış içinde şeker kil içinde ab gibi vâki olmuştur”⁴⁸⁴ ifadesiyle kamış içide şekerin, kil içinde suyun gizli kalmasını belirterek, ezelden Allah’tan başka hiçbir varlığın olmadığına açıklık getirmiştir. Allah’ın aradan çekilmesiyle on sekiz bin âlem diye ifade edilen hiçbir şeyin kalmayacağını, mahvolacağını belirtir. Allah’tan başka hiçbir şey görünmemek gerektir. Allah bu kârhâneyi yani varlıklar âlemini yarattı her şeyi yerli yerince koydu ve her şey kendi işini yapmaktadır.

Âdem (as.) bu kârhâneyi görür, yaratılmış bu âleme hayran kalır. Âdem’den (as.) sonra gelen “yüz yirmi dört bin “ peygamber bu kârhânenin sahibini tanıtır. Çok gayret gösterirler ama istenen hedefe ulaşamaz. Taki Hatemü’n-Nebiyyin Muhammed’e (as.) kadar. Peygamberimizin, verilmiş olan görevi tamamladığını Kaygusuz şu ifadesiyle açıklar: “Taki Hatmü’n-Nebiyyin Muhammed geldi ve bu kârhânenin aslını ve ferini beyân ve mûcizi kelim ile siva (başka, gayri) ile işaret buyurdu ki bu kârhâne sahibinin ismi üç harf ile dir. Biri ayn ve biri ye’dir ve anın ne evvelinin evveli var ve ne âhîrinin âhîri var⁴⁸⁵.” Burada Allah Teâlâ’yı iki harf kullanarak tarif etmiştir. B ve H nüshalarında üçüncü harf olarak “lâm” harfi geçmektedir. Allah’ın ezeli ve ebedi bir Rab olduğunu da belirtir.

⁴⁸¹ Bakara 2/31.

⁴⁸² Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 8a.

⁴⁸³ Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 222.

⁴⁸⁴ Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 8b.

⁴⁸⁵ Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 9b.

Kaygusuz “Külliyen ve ahiren eşya ve mahlukât ins ve cin cümleye peygamber oldu ve cümle mahlukât ve mevcudat bu hayra rızası oldukta anın kulluğun emrini işlemek kabul eylediler”⁴⁸⁶ ifadesiyle ruhlar yaratıldığında verdikleri sözü Rabbim şöyle buyurur: “Rabbim, Âdemoğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini almış ve “Ben sizin Rabbiniz değil miyim? diye onları kendilerine şahit tutmuştur. “Evet, (buna) şahidiz” dediler. Kıyamet günü “Biz bundan habersizdik” demeyesiniz”⁴⁸⁷.

Vahdet-i Şühûd kavramının da eserde yer aldığını görüyoruz. “İmdi her kim her şeyi görür Hakk’dan ayrı nice görür. Çünkü Hak eşyayı muhit etmiş. Yabanda (aramanın aslı yoktur. Yabanda arayanlar bulmadılar) dahi hâsıl olan noktada mevcuddur, asıl budur”⁴⁸⁸.

Birtek olan zât, kendi kendine tecellî ederek “kün” emri ile dünyayı yaratmış, kendisi de “sır” olmuştur. Yerler, gökler, hayvanlar, bitkiler, hayır, şer kısacası herşeyi yaratmış, böylece “kesret” meydana gelmiştir. Ama bu kesret zâhiridir. Yaratılmış olan herşeyin aslı Allah’tır. Yeryüzündeki bütün yaratılmışlar, aslında onun vücûdudur. Âdem Tanrı’dır. Her mekân, her gönül, her varlık O’nundur. Kaygusuz vahdet-i vücûd anlayışını bir beyit ile anlaşılır kılar.

Bir bazar kurdı ezelden her meta’ı koydu

Ol kendi aldı kendi sattı kendi pazar eyledi⁴⁸⁹

Bir bazar ki, biz ona dünya deriz. İçine âdem için gerekli olan her şey koyulmuştur. Âdeme bu mekânı kullanma hakkı verilmiştir. Bazar, âdem, içindeki meta’lar ve bu meta’larla yapılan işlemlerin çıkış yeri Allah’tır, âdem dâhil her şey Allah’ın farklı şekillerdeki tezahürüdür.

“Mü’minin kalbi beytullahdır.” Mü’minin kalbi arşullahdır, hazinetullahdır ve cemâlullahdır. Mü’minin kalbinde Allah’ın hazinesi saklıdır. İnanan yani Allah’ın varlığını kabul eden ve idrak eden insanın kalbi Allah’ın beytullahıdır, hazinetullahıdır⁴⁹⁰.

Her şey insan kalbi olarak ifade edilen gönülde başlar burada biter. Aşkın mekânı gönüldür. Mü’minin gönlü Kâbe’ye benzer. Kâbe dokunulmaz, mübarektir. Allah’ın evi’dir. Bu sebeple gönül de kudsiyeti itibarıyla Kâbe’ye benzetilmektedir⁴⁹¹.

Âdemin sahibi Allah’tır, lakin sahibini bilen ile bilmeyen bir değildir. “Sahibini bilmek de âdemin kendisinden değildir” der Kaygusuz. Bir örnekle konuya açıklık getirir. “Mesela bir tıf’lı mektebe verirler. “Elif” diye okur “Elif” bilir, ne dediğini bilmez...”

⁴⁸⁶ Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 9b.

⁴⁸⁷ A’raf 7/172.

⁴⁸⁸ Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 9b.

⁴⁸⁹ Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 10a.

⁴⁹⁰ Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 10a.

⁴⁹¹ Abdurrahman Güzel, “Ahmed Yesevî, Hacı Bektaşî Veli, Yunus Emre ve Kaygusuz Abdal’da Dört Kapı Kırk Makam”, *Türk Kültür ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, 2007, sayı 41, s. 79.

Bilmenin de Allah'tan olduğunu ifade ederek âdemin iradesini sınırlandırmıştır. Kaygusuz, iman eden kişinin Allah'ın dilemesiyle iman ettiğini, Allah'ı bilmenin Rabbini istemesiyle mümkün olduğunu belirtir. “De ki; Hiç bilenle bilmeyenler bir olur mu...”⁴⁹² âyet-i kerimeyi ifade ederek, Allah'ı bilen, O'nu tanıyan ile bilmeyenin bir olmayacağına delil getirir⁴⁹³.

Vahdet-i Vücûd anlayışındaki Hakk'ı bilmenin yolunun kendini bilmekten geçtiği fikrini Peygamberimiz'in (s.a.v.) “Kim kendini bilirse Rabbini tanır”⁴⁹⁴ hadis-i şerifiyle açıklık getirir⁴⁹⁵.

Tefekkür eden insan, kendisinin iki damla su iken, akıl almaz organlarla ve güzel ahlâkla donatılmış vücudun yaratıcısının olduğunu idrak edebilir. Âdem, kendisinde yer alan organların faaliyetleri, his dünyasındaki farklılıklara bakarak yaratıcısına hayranlıkla bağlanır. Allah'ın bilinmesi gönül âlemi ile olur. “Nefsini bilen Allah'ı bilir”. Çünkü insan rûhu ayna, gönül görünen yeridir. Kişi kalbini aşk nuruyla doldurursa, birlik âlemine girer, Hakk'ı bulur⁴⁹⁶.

“...Allah her şeyi kuşatır...”⁴⁹⁷ âyet-i kerimesini zikrederek bütün âlemleri idare edenin Allah (c.c.)olduğu, her nereye bakılırsa bakılsın eseri yapanın görülebileceğini belirtir. “Akıl Allah'ın terazisidir” kelâm-ı kibâr ifadesiyle akıl ile hayrı ve şerri bilme gücüne sahip olduğumuzu ortaya koyar. Kaygusuz, Allah'ın dilemesiyle bilebileceğimizi ama akıl nimetiyle de Rabbimin dilemesini seçme özgürlüğüne sahip olduğumuzu ifade eder⁴⁹⁸.

Âdem öyle güzide özelliklerle yaratılmıştır ki küçük âlemdir. Cem-i eşyanın üzerine mâlikdir. Özelliklerini arayıp bulan “eşref-i mahlukât” olur ama kendi âlemini keşfetmeyen, bakan ama görmeyen “bel hüm edal” olur⁴⁹⁹. Kaygusuz, kendini bilmenin yollarının çok olduğunu ama bunu kavrayabilecek nâsın az olduğunu belirtir. “İnsanlara akılları nispetinde konuşunuz” sözünü ifade eder. “Ârif'e işaret kâfidir” (Ârife tarif gerekmez) cümlesini kullanarak Hz. Ali'nin “ilim bir noktadır, onu cahiller çoğaltmıştır” ifadesiyle de ârif olmanın özelliğine değinir⁵⁰⁰.

Yaratılış sırrını açan bu söz, ilim şehrinin kapısı Hz. Ali'den çıkmıştır. Bu sözün en önemli özelliği vahdet-i vücûd'a yaptığı vurgudur. Varlığın var olmasının sebebi ilmin (Allah'ın) bir nokta olduğudur. Bu noktanın kapsam alanı o kadar geniştir ki, bütün

⁴⁹² Zümer 39/ 9.

⁴⁹³ Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 10b.

⁴⁹⁴ el-Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, Haleb, C.II, s. 361, Hadis nu: 2532.

⁴⁹⁵ Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 11a.

⁴⁹⁶ Güzel, “Ahmed Yesevî, Hacı Bektaşî Veli, Yunus Emre ve Kaygusuz Abdal'da Dört Kapı Kırk Makam”, s. 94.

⁴⁹⁷ Nisa 4/126.

⁴⁹⁸ Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 12a.

⁴⁹⁹ Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 14a.

⁵⁰⁰ Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 14b.

yaratılmışı kapsar. Allah tüm ilmini kainâta ve insana yerleştirmiştir. Yeryüzüne halife olarak gönderilmiş olan insan, Allah'ın ilminin tecelli ettiği yerdir. Hz. Ali'nin sözünü ettiği "nokta", Allah'ın sadece kendini bildiği, bir teklik durumudur. Varlık âlemi tekliğin kendini tezâhür etmesinden meydana gelmiştir. Noktayı çoğaltan cahiller ise tek olan noktayı değil, noktadan ortaya çıkan varlıkları görür. İnsan-ı kâmil, Hz. Ali gibi noktanın sırrını çözebilen, ölmeden önce ölen insandır⁵⁰¹. Her şey âdemde mevcuttur fakat âdemin mevcut olan hazinesini bulmayı istemesi ve bu hazineye ulaşmanın yollarını keşfetmesi gerekmektedir.

3.1.6. Ricâlü'l-Gayb

"Bilinmeyen Hak dostları, ricâlullah, gayb adamları, gayb erenleri" manalarına gelen ricâlü'l-gayb, her asırda bulunan, gözle idrak edilemeyen ve herkesin bilemediği hükümet-i ilâhiyyenin vekilleri olan yüce kişiler olarak kabul edilir. Üçler, yediler, kırklar, abdallar, üç yüzler, ismi verilen bazı evliya vardır ki bunlar gâiptirler, gözle görünmezler, kısa zamanda uzun mesafeler kat ederler⁵⁰².

Etkili dualarıyla, ümmet-i Muhammed'in (as.) yardımına koşarlar. Aslında yardım ve koruma Allah'tandır ama Allah'ın yardımını celbetmek için vesilelere yönelmek tevhide ters değildir. Muhyiddin İbn Arabî'nin ifade ettiği gibi, kalpleri semavî, hâlleri rûhanî olduğu için bunların halleri herkes tarafından kolaylıkla anlaşılamaz⁵⁰³. "Rabbinin ordularını O'ndan başka kimse bilemez"⁵⁰⁴ ayetinin ifade ettiği, Cenâb-ı Hakk'tan başka hiç kimse tarafından yeryüzündeki velilerin kimler olduğunun bilinemiyeceği anlayışı, velâyet sırrının oturduğu temeli ortaya koymaktadır⁵⁰⁵.

Allah (cc.) dünya düzenini sağlamak için bazı insanlara sorumluluklar tâktir ettiği gibi âlemdeki mânevî ve rûhanî düzenin korunması, iyiliklerin temini, kötülüklerin giderilmesi için bazı kulları görevlendirmiştir. Bunlar birbirlerini tanırırlar ve aralarında bir hiyerarşi vardır⁵⁰⁶.

Ricâlü'l-gayb anlayışının ortaya çıkışında Hakîm-i Tirmizi'nin (ö. 285/898) velâyet ile ilgili görüşlerinin önemli yeri vardır. Ricâlü'l-gayb kavramını kullanmasa da bu anlayışın oluşmasına zemin hazırlayacak görüşler ileri sürmüştür. O'na göre Peygamberimiz'in vefatından sonra kırk sıddık ortaya çıkar. Ehl-i beyt'ten olan bu kişilerle yeryüzü ayakta

⁵⁰¹ Pakize Aytaç, "Alevi-Bektaşî Felsefesinde Yer Alan Ana Metaforlar Üzerine Bir Değerlendirme", *Türk Kültür Ve Hacı Bektaş Veli Dergisi*, 2008, ss. 135-136.

⁵⁰² Uludağ, "Ricâlü'l-gayb", *Tasavvuf Terimler Sözlüğü*, s. 139.

⁵⁰³ Cebecioğlu, "Ricâl'i-İlahiyye", *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü*, s. 400.

⁵⁰⁴ Müddessir, 74/31.

⁵⁰⁵ Ahmet Ögke, "Bir Tasavvuf Terimi Olarak Ricâlü'l-Gayb İbn Arabî'nin Görüşleri", *Tasavvuf İlmî ve Araştırma Dergisi*, yıl: 2, sayı: 5, Ocak 2001, s. 162.

⁵⁰⁶ Uludağ, "Ricâlü'l-gayb", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 35, s. 81.

durur. Onlardan biri öldüğünde onun yerine bir başkası geçer⁵⁰⁷. Ricâlü'l-gayb anlayışını sistematik hâle getiren İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) , Hakîm-i Tirmizi'yi takip ederek ricâlü'l-gayb ve velâyet anlayışını tasavvufî görüşlerin merkezine koymuştur. Süleyman Uludağ, ricâlü'l-gayb telakkisinin ilk defa Muhammed Ali el-Kettânî'de (ö. 322/934) rastlandığını belirtmektedir⁵⁰⁸.

Ricâlü'l-Gayb inancı islâm dünyasında tartışılan konulardan bir tanesidir. Ricâlü'l-gayb olduğu ifade edilen bazı kişilere, Allah'ı ortak gösterir gibi olağan üstü yetkiler atfetmenin İslam inancıyla bağdaşmayacağını söyleyen kişiler vardır. Bu düşüncüyü savunanların yanında, Allah'ın bazı seçkin kullarına bir takım esrarlar bahşederek, olağanüstü haller zuhur edebileceği, bu seçkin kimseleri de çoğu kimsenin bilemeyeceği fikrinde olanlarda vardır. İbn Haldun (ö. 808/1406), kutub ve ebdâl telakkisinin ilk defa Irak sûfilerinde görüldüğünü, bundan dolayı ricâlü'l-gayb ile ilgili kavramların ortaya çıkmasında Şia'nın ve Râfızîliğin etkili olabileceğini ifade eder. Ehl-i Sünnet ulaması bu kavramı kullanmakta bir sakınca görmemişlerdir⁵⁰⁹.

Ricâlü'l-gayb ile ilgili kavramlar tasavvuf geleneğinde yer aldığı mâna ile Kur'ân'da yer almasa da, bir takım hadislerde abdâl, bûdelâ, v.b. kavramlar bulunmakta ve bunların sayıları, nitelikleri ve yaşadıkları yerler hakkında bilgi vermektedir. Enes b. Malik'ten: Rasûlullah (as.) şöyle buyurur: “Abdâl/ bûdelâ kırk kişidir. Yirmi kişisi Şam'da, on sekizi Irak'tadır. Her ne kadar onlardan biri ölürse bir başkası onun yerine geçer. Allah'ın emri gelince hepsi de vefat ederler. O vakit kıyamette kopar.”⁵¹⁰

Hücvirî (ö. 465/10729), Keşfu'l-Mahcûb'unda konuyla ilgili bilgilerde, Yüce Allah'ın dergâhında bulunan ve ehl-i hâl ve akdi (bir işin yapılmasına veya yapılmamasına karar veren heyet) teşkil eden velilerden bir grubun sayısının üç yüz olduğunu ve bunlara ahyâr (hayırlılar) adı verildiğini ifade eder. Diğer kırk tanesine ebdâl (bûdela) adı verilir. Sayıları yedi olan veliler topluluğuna ebrar (iyiler), dört tanesine evtâd (direkler), üç tanesine nûkabâ (murakıplar, denetçiler) ve bir tanesine de kutub ve gavs adları verilmiştir. Bunlar birbirlerini tanırırlar. Yapacakları işler hususunda birbirlerinin iznine ihtiyaç duyarlar⁵¹¹.

Ricâlü'l-gaybın sayıları ve hiyerarşisi konusunda mutasavvıfların farklılıkları söz konusudur. Ancak bütün sıralamalarda en başta kutub (gavs) bulunmaktadır⁵¹².

⁵⁰⁷ Ahmet Atlı, *Tasavvufta Ricâlü'l-gayb*, (Doktora Tezi) , Ankara Üniversitesi SBE. , Ankara, 2001, s. 9.

⁵⁰⁸ Uludağ, “Ricâlü'l-gayb”, c. 35, s. 82.

⁵⁰⁹ Ögke, “*Ricâlü'l-Gayb*”, *Tasavvuf El Kitabı*, s.449.

⁵¹⁰ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, c. 1, s.27.

⁵¹¹ Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, çev. : Süleyman Uludağ, s. 276.

⁵¹² Atlı, *Tasavvufta Ricâlü'l-gayb*, s. 23.

Sözlükte, değirmenin etrafında döndüğü mil, eksen anlamlarına gelen kutub, manevî derecesi büyük veli bir kuldur ve âlemin ruhu olarak ifade edilir⁵¹³. Veliler zümresinin başkanı, dünyanın ve âlemin manevî yöneticisi sayılan en üstün velidir. Kutub Allah'ın iradesi çerçevesinde tasarruf sahibidir. Kendisinden yardım istendiği için “Gavs” da denir. Mâna âlemindeki ismi Abdullah olan Kutbu'l-aktâbın biri solunda biri sağında olmak üzere iki imam vardır. Kutub vefat edince yerine solundaki imam geçer⁵¹⁴.

Kaygusuz, eserinde iki padişahı bahseder:

Biri sahib tasarruf kutb-u zâhirî ve

Biri sahib tasarruf kutb-u bâtinî'dir⁵¹⁵.

Kutb-u Aktab 'tan ve üçlerden söz eder. Kutb-u aktab ki velilerin padişahıdır. Sağında müridi, solunda halifesi vardır. Yediler ve üç yüzler bu dünyanın dört köşesini devr edip, hüküm ederler. On sekiz bin âleme nazar edüp hayır ve şer ne zuhur edecekse kut-u aktab müridine ve halifesine emr eder. Yer ve gök arasındaki her şey çini bir tabak gibidir. Her iki âlem onların emrine Hak Teâla tarafından verilmiştir. Şarktan garba hüküm ederler. Hüküm ise emr-i Hak ne ise onun üzredir. Bunların hakikat hallerini Hak'dan gayri kimse bilmez. Görünemeyen şeyleri bilen “Allâmü'l-Gûyub'dur”. Bunlar Hakk'ın hazinesidir⁵¹⁶.

Kaygusuz Abdal, kutbu değirmen taşının miline benzetir, âlemde kutbun etrafında dönmektedir. Her yerin bir kutbu vardır. Asıl kutub, Kutbu'l-Aktaptır (kutubların kutbu). Kendisinden yardım isteyen manen yardım elini uzattığı için “gavs” adıyla da anılır. Bu zat Hakikat-ı Muhammediyye'nin varisidir. Kutb'un sağ yanındaki imama imam-ı yemin, sol yanındaki imama da imam-ı yesar denilir. Sağdaki kutb'un hükümlerine, soldaki de hakikâtime mazhardır. Kutub ve bu iki imamla beraber “üçler” adı verilmiştir.

Ayrıca yeryüzünün dört tarafını idare eden “dört direk” (evtâd-ı erbaa) denen erler vardır. Bu toplulukta kadınlarda yer alır. “Nücebâ” diye anılan bir rivayette sekiz, diğer bir rivayette kırk kişiden bahsedilen bir grup daha vardır. On kişiden oluşan “nükebâ”, başka bir rivayette üç yüz kişiden oluştuğu ifade edilen bir topluluk da yer alır⁵¹⁷.

Abdal, karşılık, halef, şerefli, cömert anlamlarına gelmektedir. Bedel kelimesinin çoğuludur. Tasavvufta ise, veliler arasında, insanların işlerinde tasarruf hakkına sahip kişilerdir. Kötü huylardan, iyi huylara tebdil ettiklerinden veya bir anda birçok yerde görünebildiklerinden yahut kutbun ölümü üzerine sol yanındaki kutub erenlerinden biri, onun

⁵¹³ Cebecioğlu, “Kutub”, *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü*, s. 295.

⁵¹⁴ Süleyman Ateş, “Kutub”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 26, s. 498.

⁵¹⁵ Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 12b.

⁵¹⁶ Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 13a-13b.

⁵¹⁷ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yay. , İstanbul, 1997, s. 121.

yerine evtâddan biri, evtâdın yerine de abdâldan biri geçtiğinden dolayı “abdâl” ismi verilmiştir⁵¹⁸.

Abdal telakkisi ilk defa ortaya çıktığı sıralarda, âbid ve zâhidlerle birlikte muhaddis ve fakihler içinde kullanılmakta idi. Tasavvufî kaynaklarda abdalların saç, sakal birbirine karışmış, solgun yüzlü, işsiz güçsüz, çocuksuz, yeryüzünde hiçbir maddi varlığı olmayan kişiler olarak tarif edilir. Fudayl b. İyâz’ın “Bize göre ermiş kişi, çok oruç ve çok namaz ile değil, ancak gönül zenginliği, kalp temizliği ve insanların iyiliğine çalışmakla ermiştir” sözü, sonraları abdâlın en çok ifade edilen tanımı olmuştur. Ricâlu’l-gayb ve özellikle abdal konusu İbnü’l-Arabî “Fütûhâtü’l-Mekkiyye”sinde etraflı bir şekilde ele almıştır. İbnü’l-Arabî’ye göre, Allah yedi iklimi yedi abdâl vasıtasıyla korur. Yedi semanın ruhaniyeti bunlara bağlıdır ve her abdal gücünü her bir semadaki Peygamberden alır. İbnü’l-Arabî’nin ve ilk devir mutasavvıfların abdal anlayışı ile XIV yüzyıldan sonra baş gösteren ve XX. yüzyılın başına kadar devam eden heterodoks abdalların hayat tarzından farklıdır⁵¹⁹.

XIV. asırdan itibaren Türk dervişlerinin arasında “abdal” lakabının kullanıldığını görüyoruz. Abdal lakabı verilen bu dervişlerin Türkler arasında yayılması sonucu Anadolu’nun farklı yerlerinde abdâl ismini taşıyan kişilere rastlanmıştır⁵²⁰.

Anadolu abdallarından Kaygusuz’un, Anadolu abdallarının velisi Abdal Mûsâ hakkında yazdığı, Bektâşiler arasında okunan manzumelerde Rum abdallarından bahsetmektedir. Abdallar sırtlarında elbiseleriyle, çıplak denilecek şekilde, yalın ayak, başı açık gezerlerdi. Bellerinde yünden örünmüş kuşak, ona asılı çakmak ve esrar torbası, omuzlarında Ebu Mûslim nacağı, ellerinde Baba Şuca’ çomağı vardı. Vücutlarında Zülfikâr resmi veya Hz. Ali’nin ismini, pazularına yılan şekillerini dövme yaparlardı. Ellerinde def, kudûm, boynuz, gibi musiki âletleri bulunurdu. Zikir esnasında veya yürürken bunları çalarlardı. Abdallar Hz. Âdem’in sünnetine uyarak çıplak gezerler, sakal ve bıyıklarını, hatta kaşlarını traş ederlerdi. Şekil itibarıyla Kalenderîye benzediği, Mevlevî, Bektaşî ve Halvetî tarikâtlerine bağlı olduğu söylenir⁵²¹.

Abdal kelimesini alevi zümrelere has kılanlar olduğu gibi, sadece o tarikatlere izafe edilmesini doğru kabul etmeyenlerde vardır. Zira eserimizin müellifi olan Kaygusuz Abdal’ın Kalenderîlik’le başlayan tasavvuf yolculuğu Bektaşî anlayışında erimiştir.

⁵¹⁸ Cebecioğlu, “Abdal”, *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü*, s. 13.

⁵¹⁹ Uludağ, “Abdal”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 01, ss. 59-60.

⁵²⁰ M. F. Köprülü, *Türk Halk Edebiyatı Ansk.*, Burhaneddin Basımevi, İstanbul, 1936, s. 23.

⁵²¹ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 122.

3.1.7. Şeyh-Mürşid

Şeyh, önder, kabile başkanı, yaşlı adam anlamlarına gelmektedir. Tasavvuf sistemindeki lider şeyhdir⁵²². Mürşid, doğru yolu gösteren, uyaran, irşad eden kişiye denir. Gerçek mürşid Hz. Muhammed (as.)’dir. Diğer mürşidler, onun manevî mirasına hak kazanmış kişilerdir. Cürcânî, mürşidi, doğru yola ileten, sapıklıktan önce hak yolu gösteren kişi olarak tanımlar⁵²³.

İlk âbid ve zâhidlerin şeyh olarak ifade edildiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Ebû Nasr es-Serrâc (ö. 378/988), Muhammed b. Hüseyin es- Sülemî (ö. 412/1021) gibi sûfi müellifler tarafından IV. (X.) yüzyılın ortalarından itibaren kullanıldığı görülmektedir⁵²⁴.

Tasavvuf literatüründe önemli kavramlardan biri de “sülûk” tur. “Sülûk” Allah’a giden yol olarak tasavvuf disiplininde yerini alır. Bu yola giren “sâlik” bir takım kurallara ve şartlara uyması gerekir. Sâlikin (mürîdin) kendisine kılavuzluk edecek bir şeyhinin olması, mürîde bir dizi kurallarla önder olması, istenen hedefe daha hızlı ve kolay şekilde ulaşmaya etkindir⁵²⁵.

Şeyh ve Mürşid, ruh ile meşgul olur. Terbiye edicidir, kendisine intisap eden mürîdinin özelliklerini bilir, kabiliyetlerini göz önünde bulundurarak herkesin gücüne göre yol gösterir. Bu çalışmada örnek, Peygamber (s.a.v.) Efendimizdir⁵²⁶.

Şeyh, kitab ve sünneti iyi bilen bir âlim olmalıdır. Ama her âlim şeyh olmayabilir. Şeyh olan kişi kemâl sıfatlarla bezenmiş, makam sevgisinden geçmiş, az yeme, az uyuma, az konuşma, halvet, riyâzet, mücâhede, namaz, oruç gibi ibadetlerle nefsini arıtmış, Allah ve Rasûlünün ahlakıyla ahlaklanmış bir kişi olması gerekir. Ayrıca Peygamberimiz (s.a.v.) ulaşan kesintisiz bir silsileye sahip olmalıdır.

Mürşid, tasavvufta genellikle şeyh kavramıyla eşanlamlı olarak kullanıla gelmiştir. Mürşid düşmanla savaşan askerin kumandan tarafından çizilmiş olan stratejiyi takip etmesi gibi, nefsi düşmanıyla uğraşan mürîdin mücadele yolu da mürşid tarafından tayin edilir. Şeyh ve mürşidler, mürîdlerin mertebelerine göre “seyahat, sohbet ve halvet” yollarından biriyle irşad ederler. Her şeyh bir mürşiddir. Mürşid (şeyh) bir insan-ı kâmil’dir. Hakka vuslat ve Hakkın rızasına ermek, bir mürşid-i kâmil’e el ve gönül vermek ile olur⁵²⁷.

⁵²² Cebecioğlu, “Şeyh”, *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü*, s. 462.

⁵²³ Cebecioğlu, “Mürşid”, *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü*, s. 350.

⁵²⁴ Reşat Öngören, “Şeyh”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 39, s. 50.

⁵²⁵ Azîzüddin Nesefî, “İnsan-ı Kâmil”, *Tasavvufta İnsan Meseleleri*, trc. Mehmet Kanar, Dergâh Yay. , İstanbul 1990, s. 52.

⁵²⁶ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, ss. 116-118.

⁵²⁷ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, ss. 184-185.

Tasavvufî tecrübe yaşamada temel şartlardan biri şeyhe tam bir teslimiyettir. Kuşeyrî, “kalben bile olsa şeyhine muhalefet etmemek mürîd için şarttır”⁵²⁸ ifadesini kullanır. Şeyhe bağlanma, “uhrevî işlerle alakalı olarak nefsi ile kendi arasında şeyhini hakem kabul etme”⁵²⁹ olarak nitelenmektedir. Serrac, el- Lûma’da şeyhlerin müridlerine olan ilgisini gösteren örnekler vermiştir⁵³⁰.

Kaygusuz eserinde, Şehr-i Azim olan âdemden bahsederken on iki kapı ifadesini kullanır. Bu kapılardaki hikmeti bilmek için ehline müracaat etmek gerektiğini söyleyerek mürşide yönlendirme yapmıştır⁵³¹. İnsanın oluşumunu tanıtırken, evreni tanıtırken, âdemin uzuvlarında kullandığı rumuzları anlamlandırmanın yolu mürşid-i kâmil’e danışmakla mümkün olur⁵³². “Tâlib’e bir rehber gerekir, ta ki kendisinin hakikatinden haberdar ola”⁵³³ ifadesiyle de mürşidin özelliklerinden biri olan insanın kendisini tanımasına katkısını dillendirmiştir. Eserde ilk mürşid olarak Hz. Muhammed Mustafa, rehber olarak da Aliyyu’l-Mürteza tabiri geçer.

“Ve insan-ı kâmil benüm mürşidim demek ile olmaz Zat-ı Hak ta ki ol vermeyince zira âdem hakikat mevcuttur ve manaları bellik erlikdir zira Hak sade bir şey ile bilinmez ve bulunmaz”⁵³⁴, ifadesiyle ben mürşidim diyenin mürşid olmayacağı, mürşid olacak kişinin özelliklerinin olması gerektiğini, Allah istemezse bunun da mümkün olmayacağına açıklık getirir.

Tanrı’dan gayri bir şeye meyletmemek gerektir. Tanrı “bir”dir. Ama bizlerin tanrıları çoğalmıştır. Bütün işlerimiz tanrımız olmuştur. Maksudlarımızı mabud yapmamak için özümüzü bir mürşide eriştirmek gerektir. Özine bakıp kulmısın, sultanmısın, görmen gerektir. Mürşidin rehberliğiyle âdem suretinde hayvan gezmezsın, mürşidinden nasibini alır yola koyulursun⁵³⁵.

Ayrıca Kaygusuz, sâlik’in mürşid-i kâmil’e teslimiyeti kuvvet, tâlibe ışk, zâhide cennet, cahile takva, akile sabır, yiğide selamet, mü’mine rahmet, âşık’a vird ve yâre cefa, derde deva olacağını belirtir⁵³⁶.

Allah bu kârhâneyi, umur u husus üzre dünyayı yaratır ve âdemi bu kârhâneye koyar. Kârhânede ve âdemde birçok hazineler gizlidir. Hazineler insan-ı kâmil olan kişinin eli

⁵²⁸ Kuşeyrî, *Risaletü’l Kuşeyri*, Ter. Süleyman Uludağ, s. 418.

⁵²⁹ Sühreverdî, *Avârifü’l- Meârif Gerçek Tasavvuf*, Ter. Dilaver Selvi, s. 121.

⁵³⁰ Tûsî, *el-Lûma’*, Haz. H. Kâmil Yılmaz, s. 235.

⁵³¹ Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 6b.

⁵³² Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 7a.

⁵³³ Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 8a.

⁵³⁴ Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 10a.

⁵³⁵ Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 10b-11a.

⁵³⁶ Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 14b.

altındadır. Her bir sırra vâkıftır. İnsan-ı kâmilleri rehber edinen kişiler de bu puslu havada ve tuzaklarla örülmüş yolda rahat bir şekilde yürüyebilirler.

Eserin sonunda Kaygusuz'un ifade ettiği mısralarla, evliyanın âdeme sağlayacağı kazanımları sergiler.

Gel beru iy merd-i kâmil gezme âlem serseri

Evliya bir can gülidür bülbül isen gel beri

Yohsa var git nisbet itme nevbaharı zehr-i mâr

Vücûd bir gemi akıl dümeni fıkır küreği

Kulak yelkeni kullan gemiyi göreyim seni⁵³⁷

Ey özi sözi doğru insan, ey âdem, boş boş gezme

Eğer bülbül isen evliya güldür, gel beri

Bülbül değilsen de ilkbaharımıza yılanın zehri gibi zehirleme

Vücûd gemisini de, aklını dümen, fikrini kürek, kulağını yelken yaparak en doğru şekilde kullanabilirsiniz.

3.1.8. Fenâ ve Bakâ

Fenâ, sözlükte fâni olmak, yok olmak anlamlarına gelir. Nesnelerin sûfinin gözünden silinmesi. Kul, insan olarak taşıdığı sıfatları terkeder; fenâyâ ererek olgunlaşır. Giden kötü sıfatların yerine, Allah'ta mükemmel olarak bulunan ilâhi sıfatlar alır⁵³⁸.

Bakâ, ilk hâliyle devam edip gitme, sona ermeyiş, bir halde sürekli oluş anlamlarına gelmektedir. Tasavvufta da, kulun Allah'ın her şeyin üstünde olduğunu görmesidir. Kulun kendinde olanı terkedip, Allah'a ait olanla bakâyâ ermesi, tüm hareketlerin Allah'a muhalefet değil muvafakat hâlinde bulunmasıdır⁵³⁹.

Tasavvufî kaynakların ortaklaşa verdiği bilgiye göre, fenâ-bakâ kelimelerini ilk kullanan sûfinin Ebu Sâid el-Harrâz (ö. 277/890) olduğu anlaşılmaktadır. Harrâz'a göre fenâ kulun kulluğunu görmekte fâni olması, bakâ ise ilâhi tecellilere vâkıf olmada bâki olmasıdır. Muhyiddin ibnü'l-Arabî Kitâbu'l-Fenâ adlı eserinde, "Allah'ı O'nu görüyormuş gibi ibadet etme" olarak ifade edilen "ihşan" kavramını fenâ ile aynı anlamda kabul etmiştir.

Tarikatların kurulup gelişmesinden sonra fenâ kavramı insan- Allah ilişkisini aşarak farklı anlamlar kazanmıştır. Fenâ fi's-şeyh, fenâ fi'l-pîr, fenâ fi'r-resûl, fenâ fillâh bu kavramlardandır. Kişi şeyhe intisab edip, onu sevmekle ilk merhaleyi tamamlar. İkinci merhale tarikatın kurucusu olan pîre mürşidinin yardımıyla kendisini tanıtmasıdır. Üçüncü

⁵³⁷ Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 15a-15b.

⁵³⁸ Cebecioğlu, "Fenâ", *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü*, s. 161.

⁵³⁹ Cebecioğlu, "Bakâ", *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü*, s. 65.

merhale de Peygamber (as.) sevgisinde fâni olması söz konusudur. Fenâ fillâh merhalesinde ise kişi yaşadığı manevi sarhoşluk ile huzura kavuşur⁵⁴⁰.

Tasavvufta tevhid anlayışını göz önünde bulundurarak üç türlü fenâ kavramından söz edilir.

- a- Fenâ fi'l-kusûd: Kulun kendi istek ve arzularına göre değil de, Allah'ın istek ve arzularına göre davranması, kendi iradesini Allah'ın iradesinde yok etmesi. (Lâ maksûde illahlâh)
- b- Fenâ fi'ş-şûhud: Allah'tan başka hiç bir şeyi görmeme, aşk ve vecd'in etkisiyle her şeyi Allah'ın tecellisi olarak görme. (Lâ meşhûde illahlâh)
- c- Fenâ fi'l-vücûd: Varlıkta yok olma. Her şeyi hem hak olarak görmek, hem de Hak olarak bilmek. (Lâ mevcûde illahlâh)⁵⁴¹

Kuşeyri, cehlinde fâni olanın, ilminde bâki olacağını; şehvet ve arzudan fâni olanın, Allah'a dönüş ile bâki kalacağını; dünyaya rağbet etmekten fâni olanın, zühd ile bâki olacağını; heva ve hevesinde fâni olanın, Allah Taâlâ'nın iradesi ile bâki olacağını ifade eder⁵⁴².

Hücvirî, fenâ ilminin, dünyanın fâni olduğunu bilmek, bakâ ilmi de ahiretin bâki olduğunu bilmek olarak belirtir. Zira Hakk Taâlâ: "Ahiret daha hayırlı ve daha bâkidir"⁵⁴³ buyurmuştur⁵⁴⁴.

Ebu Said el-Harrâz "Fenâ; Hakk'ta yok olmak, bekâ ise Hakk Taâlâ ile beraber olmaktır" demiştir. Cüneyd el-Bağdâdî ise "Fenâ; kendi hâl ve sıfatlarından uzaklaşıp bütün varlığının Hakk'ın varlığı ile meşgul olmasıdır"⁵⁴⁵ ifadesiyle fenâ ve bakâ kavramlarını yorumlamıştır.

Kaygusuz Abdal, eserinde fenâ ve bakâ kavramlarına da değinmiştir. "...eşya dahi külliyyen hayyi ve mahvi'dir ve zât bâkidur ve gerçek zât ve sıfat görünür. Vücûd vacibdir, "...O'ndan başka her şey yok olacaktır, hüküm O'nundur."⁵⁴⁶ bu âlem kalana mahvidir⁵⁴⁷." İfadesiyle yaratılmış olan her şeyin yok olmaya zorunlu olduğunu (fenâ), kalıcı olanın vacibu'l- vücûd olan Allah (bakâ) olduğunu belirtir. Salik bu makamda eşyanın fâni olduğunu, bâki, kaim ve daim olanın mutlak Hak olduğunu Hakke'l-yakîn görür.

⁵⁴⁰ Mustafa Kara, "Fenâ", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, 12, s. 334.

⁵⁴¹ Kara, "Fenâ", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 12, s. 334.

⁵⁴² Kuşeyrî, *Risaletü'l Kuşeyri*, Ter. : Süleyman Uludağ, s. 162.

⁵⁴³ A'la, 87/17.

⁵⁴⁴ Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, çev. : Süleyman Uludağ, s. 304.

⁵⁴⁵ Sühreverdî, *Avârifü'l- Meârif Gerçek Tasavvuf*, Ter. : Dilaver Selvi, s. 673.

⁵⁴⁶ Kasas 28/ 88.

⁵⁴⁷ Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 7b.

Peygamberimiz'in (s.v.a.) "Allah'tan başkasının tecellî etmemesi icab eder..." sözünü zikrederek, her şeyde Allah'ı görmek, Allah'tan başka hiçbir şeyi görmeme (fenâ fi'ş-şuhûd) durumunu belirtir.

3.1.9. Cem' ve Fark

Cem', sözlükte bir araya gelmek, toplamak, biriktirmek demektir. Tasavvufî bir terim olarak ise öncesiz (kadîm) ile sonradan olan (hâdis) arasındaki ayrılığın ortadan kalkmasıdır⁵⁴⁸. Sâlikin her şeyi Allah'tan bilerek halkı yok, Hâlik'ı var görmesi anlamına da gelir. Tasavvufta bir hâl olup fark veya tefrika ile birlikte kullanılır. Cem', dağınık halde bulunan ilgi ve dikkati tek noktada toplamak olduğuna göre sûfî, ilgisini ve dikkatini Allah'ta yoğunlaştırır, başka hiç birşey görmez ve söylemez. Cem' hâlini kavrayan tevhidin hakîkatine erer. İbnü'l-Arabî "Cem' halkı görmeksizin Hakk'a işarettir" diyerek ahadiyyetin cem' ile birlikte olduğunu belirtir⁵⁴⁹.

Fark, ayırt etmek, başkalık alâmeti, ayırmak, seçilmek anlamlarına gelir⁵⁵⁰. Tasavvuf terimi olarak, Allah ile kul arasında madde perdesinin girmesi veya sâlikin halkın Hakk'ta var olduğunu anlaması manasına gelir. Kişinin madde âleminin tesiri altında Allah'tan ayrı kalmasına "fark-ı evvel", kendisini Hakk'la hissetmesi hâline cem', bu hâle ulaştıktan sonra varlıkların Hakk ile var olduklarını anlaması ve çoklukta birliği, birlikte çokluğu görmesi "fark-ı sani" olarak belirtilmektedir. Fark-ı sani halinde iken kişinin Hakk'ı görmesi varlıkları görmesine, varlıkları görmesi Hakk'ı görmesine engel teşkil etmez⁵⁵¹.

Bazı mutasavvıflara göre insanın yaratılışıyla cem' arasında da bağlantı vardır. Cem' yaratılış sırasında Hakk'ın insanlar daha yaratılmadığı için kendisiyle konuşmasıdır. İnsanlara peygamberler aracılığıyla konuşunca "fark" ortaya çıkmıştır. Bu farklılıktan sonra Allah'ın kulu kendisiyle birleştirmesi "cem'" adını almıştır. Bu açıdan kulun kendisine bakması "fark", Allah'a bakması "cem'"dir⁵⁵².

Hücvirî, "Cem'i izhâr tefrikayı nefyetmektir, birinin varlığı öbürünün yokluğudur, zira bu ikisi yekdiğere zıttır. Çünkü hidayet sultanı ve kudreti, müstevli ve hâkim hâle gelince, kesb ve mücahede velâyeti sakıt olur"⁵⁵³ sözleriyle cem' ile fark'ın bir arada olmayacağını, cem' hâli gelince fark'ın kaybolacağını ifade eder.

⁵⁴⁸ Cebecioğlu, "Cem'", *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü*, s. 96.

⁵⁴⁹ H. Kâmil Yılmaz, "Cem'", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 07, ss. 278-279.

⁵⁵⁰ Cebecioğlu, "Fark", *Tasavvuf Terimler ve Deyimler Sözlüğü*, s. 159.

⁵⁵¹ Uludağ, "Fark", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, c. 12, s. 171.

⁵⁵² Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 217.

⁵⁵³ Hücvirî, *Keşfü'l-Mahcûb*, çev. : Süleyman Uludağ, s. 318.

Serrâc, cem’i olmayan bir tefrikadan bahsetmenin Bâri Taâlâ’yı inkâr etmek olduğunu, tefrikaya yer vermeyen bir cem’ hâminden söz edenin Kadir-i mutlak Allah’ın kudretini reddetmiş olacağını belirtir⁵⁵⁴.

Kuşeyrî fark’ı, kulluk vazifesini yerine getirmek ve beşeri hallere uygun olan hususları ifâ etmek yani kulun iradesi ve kazancı ile ilgili hususlar olarak tarif eder. Cem’ ise, Hakk Teâlâ tarafından kalpte mâna ve marifet vücûda getirmesi, lütuf ve ihsanda bulunması gibi hususlar olarak açıklar. Fatiha’daki “Yalnız sana ibadet ederiz” ibaresi fark hâlini, “Yalnız senden yardım isteriz” ibaresi de cem’ hâlini gösterir⁵⁵⁵.

Vâsîti demiştir ki: “Nefsine nazar ettiğinde tefrika, Rabbine baktığında cem’ etmiş olursun. Kendinden başkasıyla kâim olunca fânî olmuş olursun ki, artık cem’ ve tefrika ortadan kalkar.”⁵⁵⁶

Kaygusuz, insanlar yaratılmadan önce Allah’ın varlığını, insanların yaratılış kademelerini ve dünyaya gönderilen âdemin kendisinde yaratıcısını bulmasını açıklamıştır. Yaratılmış olan varlıklarda “bir” olanı görmeyi, insanın bedenine ve âlemlere bakarak Yaratıcı’ya ulaşmayı hedefler. Bu kârhâne sahibinin on sekiz bin âleme bakarak Hakk’ı müşâhede etmesini ister. İnsan bedeninin oluşumunu açıklayarak “fark” kavramını işlemiş, bu bedendeki özü bulma çabası ve bedeninin kaybolup özün ortaya çıkması “cem” kavramını ele almıştır. Kâinattaki düzeni tartışarak fark’ı, düzeni kuranı bularak cem’i tanıtmıştır. “...imdi her kim görür, Hakk’dan ayrı nice görür. Çünkü Hakk eşyayı muhit etmiş...”⁵⁵⁷,

⁵⁵⁴ Tûsî, *el-Lüma’*, Haz. : H. Kâmil Yılmaz, s. 398.

⁵⁵⁵ Kuşeyrî, *Risaletü'l Kuşeyri*, Ter. : Süleyman Uludağ, s. 158.

⁵⁵⁶ Sühreverdî, *Avârifü'l- Meârif Gerçek Tasavvuf*, Ter. : Dilaver Selvi, s. 679.

⁵⁵⁷ Kaygusuz Abdal, *Vücûd-nâme*, vr. 9b.

SONUÇ

Tasavvuf, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak, ebedi mutluluğa ulaşmak için nefisleri temizleme, ahlakı tasfiye, iç ve dışı tenvir, suret ve sireti tezkiye durumlarını içinde barındıran bir ilimdir. Tasavvuf, kalpte pencereler açarak, kalbin aydınlanmasını sağlamaktır. Kâli hâle çevirme şeklide de ifade edilebilir. İslam dininin ifade ettiği bilgilerin nazariyeden ameliyeye çevrilmesidir. İslam tasavvufu Kur'an ve Sünnet istikametinde gerçekleşir. Kur'an ve Sünnet anlayışının âdemde yer bulmasının yolu, tasavvufta "seyr ü sülûk" olarak ifade edilen manevi eğitim ile olur. Hiçbir şey kendiliğinden olmadığı gibi, Hakk'a yakın olmak isteniyorsa mücadelesiz ve murakebesiz gerçekleşmez. Manevî eğitimin ilk öğretmeni Peygamberimiz(s.a.v.)'dir. Rasûlullah'ın örnek hayatı tasavvufun kabul ettiği bütün özellikleri toplar.

Ebu Hureyre'nin (r.a.), Peygamberimizden iki ilim aldığını açıklayan sözleri zâhirî nübüvvetin yanısıra, bâtinî velâyetinde Müslümanların bazısına intikal ettiğini ortaya koymaktadır. Tasavvuf Tarihinde Zühd Dönemi, Tasavvuf Dönemi, ve Tarikat Dönemi şeklinde kısımlara ayrılan zaman diliminde birçok sûfî yaşamış, insanların gönül evlerini imar etmişlerdir.

XIV. yüzyıl sonu ile XV. yüzyılın birinci yarısında yaşadığı ifade edilen Kaygusuz Abdal (Alâaddin Gaybi) gönül mimarlarından biridir. Kaygusuz'un tarihi hayatı hakkında sağlam bir bilgi mevcut değildir. Doğum tarihinin 1341-42'den geriye gidemeyeceği araştırmalar sonucunda ortaya çıkmaktadır. Menkabevî hayatı ise, dilden dile nakledilen, sonradan yazıya geçirilerek günümüze kadar gelen bilgilerdir. Ayrıca Abdal Mûsâ tekkesinin bugünkü dervişleri de menkabevî hayatını şifahi olarak anlatmaktadır. Menkabevî'ye göre Kaygusuz, Alâiye Beyi'nin oğludur. Asıl ismi Gaybî'dir. İyi bir tahsil görmüş, Arap ve Fars dili eğitimi almıştır. Avcılık, ok atma gibi alanlarda da hünerlidir. Bir av peşinde giderken Elmalı'daki Abdal Mûsâ 'ya ulaşmış ve ona mürit olmuştur. Babası Alâiye Beyi Hüsâmeddin Mahmud, oğlunu almak için Abdal Mûsâ ile girdiği savaşta yenilmiştir. Hüsâmeddin Bey gördüğü kerametler karşısında oğlunu Abdal Mûsâ'ya bırakarak o diyarı terketmiştir. Kırk yıl pirine hizmet eden Kaygusuz, icazet alarak Mısır'a gitmiştir. Mısır Sultanıyla yaşadığı kerametler sonucunda Sultan, Kaygusuz adına Nil kenarında bir kasr inşa ettirmiştir. Kasr'ı l-ayn adlı dergâhta bir süre kalmış, Hacca gitmek için Mekke ve Medine yollarına düşmüştür. Ziyaretini yaptıktan sonra tekrar Anadolu'ya dönerek, şeyhi Abdal Mûsâ ile buluşmuştur. Mezarı hakkında iki görüş mevcuttur. Mısır'da Mukattam dağında bir mağarada Abdullah el-Mağarevî ismindeki mezarın Kaygusuz'a ait olduğu söylenmektedir. Diğer görüş ise,

Elmalı'ya bağlı Tekke Köyü'nde bulunan Abdal Mûsâ Türbesinde gömülü olduğudur. Vefat tarihinin 1444 olduğu ifade edilmektedir.

Kaygusuz'un Rum Abdallarından olduğu ifade edilmektedir. Rum Abdalları belli bir tarikatın ismi değil, Kalenderîler, Haydarîler gibi tarikat mensuplarını ihtiva eden bir topluluğun adıdır. Abdal Mûsâ'nın bir Kalenderî şeyhi olduğunu, müridi Kaygusuz Abdal'ında Kalenderî olacağı belirtilir. Kalenderîler XIV. yüzyıldan sonra Bektaşîliğin içinde erimiş, Kaygusuz'da Bektaşîliğin önemli şahsiyetlerinden biri olmuştur. Alevi-Bektaşî Halk Edebiyatının da kurucusu olduğu ifade edilmektedir.

Kaygusuz bazı şiirlerinde “Alâî (Alâyî)” veya “Sarâyî (saraya mensup)” mahlasını, çoğunlukla da “Kaygusuz Abdal”, “Kaygusuz”, “Kul Kaygusuz” mahlaslarını kullanmıştır. Manzum ve mensur eserlerinin muhtevası tasavvufî hayattır. Kaygusuz seyr ü sülûk yolculuğunu, insanın kendisini bilme yolculuğu olarak görür. Varlıkların birliğini idrak etme olarak da belirtir. Aşkı, yaratılışı, vahdeti, kesreti, insanın yaşadığı hallerle dile getirmiş, zaman zaman kapalı bir üslûp kullanmıştır. Şathiyelerinden dolayı hakkında eksik, yanlış hükümler verilmiş bir mutasavvıftır. Kullandığı terbiyevi sözler, tasavvuf eğitim ve terbiyenin genel esaslarını teşkil eden sözlerdir. Eserlerinde Allah'a ulaşma yollarını Kur'ân-ı Kerim'den ayetler getirerek, Peygamber Efendimizden hadisler zikrederek ve bunların bâtinî yorumunu yaparak izah etmiştir.

Kaygusuz Abdal'ın eserleri; manzum, mensur ve manzum ve mensur karışımı olarak üç bölümde toplanmaktadır. Manzum eserleri, “Divan”, “Gülistan”, “Mesnevi-i Baba Kaygusuz (I, II, III)”, “Gevhernâme”, “Minbernâme”, “Salâtnâme” teşkil eder. Mensur eserleri, “Budalâ-nâme”, “Kitâb-ı Miğlata”, “Vücûd-nâme”, “Risale-i Kaygusuz Abdal” oluşturur. Manzum ve mensur eserleri de, “Dil-gûşa”, “Saray-nâme” den meydana gelmektedir.

Vücûd-nâme adlı mensur eserine Kaygusuz, Mü'minûn sûresi 12-14 ayetlerini zikrederek başlar. İnsanın ana karnındaki oluşum evrelerinde farklı gezegenlerin terbiyesinden geçirmektedir. İnsanın dünyaya gelişinden ölümüne kadar ki aşamalarını mevsimlerle karşılaştırmıştır. İnsan ki bir şehri muazzamdır. Bu şehri tanımak ancak insan-ı kâmil ile mümkündür. Kaygusuz insan-ı kâmil olma yolundaki nefis mertebelerini belirterek, Bektaşîlik de dört kapı olarak ifade edilen, şeriat, tarikat, hakikat ve mârifet konularını da teşbihlerle açıklamıştır.

Müellifin insanın iskelet yapısına da vakıf olduğunu, vermiş olduğu bilgilerden anlamaktayız. Muhiddin ibn Arabî'de ayrıntılı bir şekilde işlenen harflerin temsil gücünü,

Kaygusuz'da da görünmektedir. Âdemi harflerle süslemiş fakat bu harflerdeki sırrı ifade etmemiştir.

Tasavvuf kavramlarından vahdet-i vücûd anlayışının eserde yoğun bir şekilde işlendiği görülmektedir. Âlemler bir olan Allah'ın yansımalarıdır. Âlemler O'na aittir. İnsan kendisini ne kadar tanırsa Yaratıcısını da o nisbette tanır. Kaygusuz'un ifade ettiği hadisler, muhaddislerce sahih kabul edilmese de mutasavvıflar tarafından değer ifade eden hadisler olduğu gibi, hadis kitaplarında yer almayan kelimeler de hadis olarak zikretmiştir. Mutasavvıflar hadislerdeki sened zincirine takılı kalmamışlar, daha çok manasına yoğunlaşmışlardır.

Eserde peygamberlik vazifesini sonlandıran Hz. Muhammed'en (as.) bahsedilmektedir. Hz. Muhammed (as.) mürşid, Hz. Ali ise rehberdir. Muallimsiz bir eğitimin olmayacağını üzerinde durarak, mürşide teslimiyetin ehemmiyetini dillendirmiştir. Tasavvuftaki mürşid anlayışının yansımaları Kaygusuz'da görülmektedir.

Tasavvuf'un ricâlû'l-gayb, fenâ-bakâ, cem'-fakr konularının eserde beytler, ayetler ve hadislerle açıklamaları yer almaktadır. Kitap tam anlamıyla tasavvuf kitabıdır. Kaygusuz seyr ü sülûk yolculuğunu anlatarak, bu yolu benimseyen insanlara rehber olmuştur.

KAYNAKÇA

el-Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafa*, c. II, Haleb, ts.

Ahmed Sırrı Dedebaba, *Ahmediyye Risalesi ve Nefesler*, Haz. Salih Çift, Revak Kitabevi, İstanbul 2013.

Akçay, İ. , *Abdal Musa Tekkesi, VII, Türk Tarih Kongre Bildirileri*, Türk Tarih Kurumu Matbaası, Ankara, 1972.

Aksu, H. , “Hurufilik”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, c. 18.

İbn-i Arabî, M. , *Harflerin İlmi*, çev. Mahmut Kanık, Asa Kitabevi, Bursa, 2000.

_____, *Saatlerin Hazinesi (İlahi Saatlerin Verdiği Haberler)*, trc. Selahaddin Alpay, Sümer Kitabevi, İstanbul, 1978.

_____, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, çev. Ekrem Demirci, Litera Yay. , İstanbul, 2009.

Attar, F. *Tezkiretü'l-Evliya*, Ter. Süleyman Uludağ, Mavi Yay. , İstanbul, 2002.

Ateş, S. , “Kutub”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, c. 26.

_____, *İşâri Tefsir Okulu*, AÜ. İlahiyat Fakültesi Yay. , Ankara, 1974.

Atlı, A. , *Tasavvufta Ricâlu'l-Gayb*, (Doktora Tezi), AÜ. SBE. , Ankara, 2001.

Ayni, M. A. , *İslam Düşüncesinin Zirvesi Gazzâlî*, Haz. M.Erol Kılıç, İnsan Yay. , 2013.

Aytaç, P. , “Alevi Bektaşî Nefesinde Yer Alan Ana Meteforlar Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türk Kültür ve Hacı Bektaş Veli Dergisi*, 2008.

Azamat, N. , “Kaygusuz Abdal”, *İA* , c. 25.

_____, “Melekût”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, c. 29.

Banarlı, N.S. , *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971.

Bayraktar, M. , “İbn Arabî’de Varlığın Birliğinin Onto-Zinguistik Analizi”, *AÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı XXV, Ankara 1981.

Bozhüyük, M. E. , “Huruf”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, c. 8.

Bozkurt, F. , *Alevîliğin Toplumsal Boyutları*, Yön Yay. , İstanbul, 1990.

- Cebecioğlu, E. , *Tasavvuf Terimler ve deyimler Sözlüğü*, Otto Yay. , Ankara, 2014.
- Coşan, M. E. , *Tasavvufa Giriş ve İslam'da Nefs Terbiyesi*, Furkan Yay. , Konya 1991.
- Çağrırcı, M. , “Hakikat”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, c. 15.
- Çakmakoglu, M. M. , *İbn Arabî'de Mârifetin İfadesi*, İnsan Yay. , İstanbul, 2007.
- Çift, S. , “Bektâşi Geleneğinde Vahdet-i Vücûd ve İbnü'l Arabî”, *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, sayı 23, 2009.
- Dağlı, M. Y. , *Kaygusuz Abdal*, İstanbul Maarif Kütüphanesi, İstanbul, 1941.
- _____, *Bektaşî Tomarı ve Nefesleri*, Sebat Matbaası, İstanbul, 1935.
- Demirci, M. , “Hakikat”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, c. 15.
- Demirli, E. , “Vahdet-i Vücûd”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, c. 42.
- Develioğlu, F. , *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 1996.
- Eraydın, S. , *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay. , İstanbul, 1997.
- Ergun, S. N. , *Bektaşî Şairleri ve Nefesleri*, Maarif Kütüphanesi, İstanbul, 1955.
- Erten, S. F. , *Antalya Vilayeti Tarihi II*, İstanbul, 1940.
- Feridüddin Attar, *Tezkiretü'l-Evliya*, Ter. Süleyman Uludağ, Mavi Yay. , İstanbul, 2002.
- Gazzâlî, M. , *İhyâ-i Ulûm'id-Din*, çev. Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yay. , İstanbul, 2002.
- Gökyay, O. Ş. , “Kaygusuz Abdal ve Simâtileri”, *Türk Folklorü Aylık Folklor Dergisi*, sayı XIV, 1980.
- Gölpınarlı, A. , *Alevi Bektaşî Nefesleri*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1992.
- _____, *Kaygusuz Abdal Hatayî Kul Himmet*, Kapı Yay. , İstanbul, 2013.
- _____, “Kaygusuz Abdal”, *Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı*, Aralık, 1968.
- Gündoğdu, C. , “Hacı Bektâş Paradigmasını Tanıma ve Tanımlama Problemleri Üzerine”, *Ekev Akademi Dergisi*, syı 16.
- Güven, A.Z. , *13. VE 15. Yüzyıllar Arasında Halk Şiirinde Gelenek veEğitim*, (Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2010.

- Güzel, A. , “Ahmed Yesevi, Hacı Bektaşî Veli, Yunuz Emre ve Kaygusuz Abdal’da Dört Kapı Kırk Makam”, *Türk Kültür ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, 2007, sayı 41.
- _____, *Kaygusuz Abdal*, Kültür Bakanlığı Yay. ,Ankara, 1981.
- _____, *Kaygusuz Abdal (Alâaddin Gaybi) Bibliyografyası*, Gazi Üniversitesi Yüksekokulu Basımevi, Ankara, 1986.
- _____, *Kaygusuz Abdal’ın Mensur Eserleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. , Ankara, 1983.
- _____, “Kaygusuz Abdal’ın Vücûd-nâmesi Üzerine”, *Türk Kültür Aylık Dergisi*, sayı 197, 1979.
- Hacı Bektâş-i Veli, *Makâlât*, Haz. Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş, Ali Öztürk, TDV. Yay. , Ankara, 2013.
- Hücvirî, Ali b. Osman Cüllâbî, *Keşfu’l-Mahcûb*, çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yay. , İstanbul, 2010.
- İbn-i Hanbel, A. , *Müsned*, Kahire, 1343.
- İkbal, M. , *Gülşen-i Râz*, trc. A. Nihat Tarlan, İstanbul, 1995.
- İmam-ı Rabbânî, *Mektûbat-ı İmam-ı Rabbânî*, trc. Kasım Yahya, Merve Yay. , İstanbul, 1999.
- Kara, M. , “Fenâ”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, c. 12.
- Karaman, H. Ve Heyet, *K. Kerim Açıklamalı Meali*, TDV Yay. ,Ankara, 2012.
- Karlığa, H. B. , “Anâsır-ı erbaa”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, c. 03.
- Kâşânî, A. , *İstîlâtü’s-Sûfîyye Tasavvuf Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli, İz Yay. , İstanbul, 2004.
- Kaygusuz Abdal, *Dil-güşâ*, Haz. Abdurrahman Güzel, TDV. Yay. , Ankara, 2009.
- _____, *Saray-nâme*, Haz. Abdurrahman Güzel, TDV. Yay. , Ankara, 2010.
- _____, *Vücûd-nâme*, İstanbul Üniversitesi Ktp. , nu: 6817, v. 3b-16a.
- Kemaloğlu, A. F. , *Kaygusuz Abdal(Alaeddin Gaybi) Menâkıbnâmesi ve Velâyet-Nâme-Manâkıb-Hünkâr Hacı Bektai Veli’de Mitoloji*, (Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE. , Afyon, 2016.
- Keskin, F. , *Kaygusuz Abdal*, Kartaş Yayınevi, İstanbul, 2006.
- Kılıç, M. E. , “İbnü’l Arabî, Muhyiddin”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, c. 20.

Kocatürk, V. M., *Tekke Şiiri Antoljisi*, Buluş Kitabevi, Ankara, 1968.

_____, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1970.

Konuk, A. A. , *Füsûsu'l Hikem Tercüme ve Şerhi*, Haz. Mustafa Tahralı, Selçuk Eraydın, MÜ. İlahiyat Fakültesi Yay. , İstanbul, 2005.

Korkmaz, E. , *Ansiklopedik Alevilik-Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*, Kaynak Yay. , İstanbul, 2003.

Korkmaz, S. , “Ahmet Yesevî ve Hacı Bektâş-i Veli Arasındaki Bağlar, Fikirleri, Tesirleri ve Türk İslam Edebiyatına Katkıları”,*Erciyes Üniversitesi SBE. Dergisi*, sayı 11, 2001.

Kotku, M. Z. , *Nefis Terbiyesi*, Server İletişim, İstanbul, 2013.

Köprülü, M. F. , “Abdal Musa”,*Türk Kültürü Dergisi*, Şubat, 1973.

_____, *Mısırdaki Bektaşilik*, Türkiye Mecmuası, c. IV, İstanbul, 1939.

_____, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, DİB. Yay. , Ankara, 1966.

_____, *Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi*, Burhaneddin Basımevi, İstanbul 1936.

Kurt, E. , *Muhyiddin İbn Arabî ile İmam Rabbânî'nin Varlık Anlayışlarının Karşılaştırılması*, (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi SBE. , Kayseri, 2013.

Kuşeyri, A. ,*Risaletü'l-Kuşeyri*, Ter. Süleyman Uludağ, Dergâh Yay. , İstanbul, 2012.

Kutluer, İ. , “İnsan”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, c. 22.

_____, “Burç”, *TDV. İslam*, c. 6. *Ansiklopedisi*

İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, 1994.

El-Muhâsibî, H. , *er-Riâye*, çev. Şahin Filiz, Hülya Küçük, İnsan Yay. , İstanbul, 1998.

Nur, R. , *Kaygusuz Abdal, Gaybi Bey, Kâhire Bektaşî Tekyesinde Bir Manuskırı*, Türk Birlik Revüsü, nu:5, 1935.

Ocak, A. Y. , *Osmanlı Araştırmaları II*, Neşir Heyeti: Halil İnancık, Neşat Göyünç, İstanbul, 1981.

_____, *Kalenderiler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.

_____, “Bektâşilik”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, c. 5.

- Oktay, Z. , *Kaygusuz Abdal'ın Mesnevi-i Baba Kaygusuz'u Tenkitli Metin veİnceleme*, (Yüksek Lisans Tezi), Boğaziçi Üniversitesi SBE. , 2010.
- Okudan, R. ,“18. Yüzyıl Osmanlı Kelamcı ve Mantıkçısı İsmail Gelenbevî'nin Varlık Nazariyyesi”,*Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, sayı 23, 2009.
- Ögke, A. , “Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Ayna Metoforu”,*Mevlana Araştırma Dergisi*, 1, 2007.
- _____,“Türk Tasavvuf Düşüncesinde Şerîat, Tarîkat, Hakîkat, Mârifet Kavramları ve Marmaravî'de “Dört Kapı Kırk Makam Anlayışının İzleri”,*Türk Kültür Hacı Bektâş Araştırma Dergisi*, c. VII, sayı 18, 2001.
- _____, *Kur'an'da Nefs Kavramı*, İnsan Yay. , İstanbul, 1997.
- _____, “Bir Tasavvuf Terimi Olarak Ricâlu'l-Gayb İbn Arabî'nin Görüşleri”,*Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, yıl 2, sayı 5, 2001.
- Öngören, R. , “Tarîkat”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, c. 15.
- Özcan, A. , “eş-Şekâiku'n-Numâniyye”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, c. 38.
- Özköse, K. (ed), *Tasavvuf El Kitabı*, Grafiker yay. , Ankara, 2012.
- Özkan, F.H. , “Kaygusuz Abdal'ın Elifnâme'si”,*Türk Kültürü ve Hacı Bektâş-i Veli Araştırma Dergisi*, 2002.
- Rûmî, M. C. , *Fihî Mâ Fih*, trc. A. Avni Konuk, Haz. Selçuk Eraydın, İz Yay. , İstanbul, 2009.
- Salcı, V. L. , *Kaygusuz Abdal Hakkında Etütler I-V*, Türk Folklor Araştırma Dergisi, İstanbul, 1949-50.
- es-Sehâvi, Muhammed bin Abdullah,*el-Makâsıdu'l-Hasene*, Kahire, 1956.
- Sühreverdî, Ş. , *Avârifü'l-Meârif*, trc. Dilaver Selvi, Semarkant Yay. , Ankara, 1999.
- İbn-i Süleyman, M. , *Kur'an Terimler Sözlüğü*, çev. M. Beşir Eryarsay, İşaret Yay. , İstanbul, 2003.
- Sever, M. , *Divan-ı Kaygusuz Abdal*, Helke Yay. Ankara, 2016.
- Tatçı, M. , “Bektâşi Dervîşi Bir Yörük Beyi: Kaygusuz Abdal”,*Keşkül Dergisi*, sayı 22.

- Tekindağ, Ş. , *Teke Eli ve Teke Oğulları*, Tarih Entitüsü Dergisi, Edebiyat Fakültesi Yay. , İstanbul, 1977.
- Topbaş, O. N. , *İmandan İhsana Tasavvuf*, Erkam Yay. , İstanbul, 2012.
- Tosun, N. , “İmam-ı Rabbâni’ye Göre Vahdet-i Vücûd ve Vahdet-i Şühûd”,*Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, sayı 23, 2009.
- Tûsi, Ebu Nasr Serrac, *el-Lüma’*, Haz. H. Kâmil Yılmaz, Erkam Yay. , İstanbul, 2012.
- Türcan, T. , “Şerîat”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, c. 38.
- Uluç, T. , “İbn Ârabi’de Mistik Senbolizm”,*İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2006.
- Uluçay, Ö. , *Kaygusuz Abdal Sultan*, Toplumsal Dönüşüm Yay. , İstanbul, 1994.
- Uludağ, S. , *Tasavvuf Terimler Sözlüğü*, Marifet Yay. , İstanbul, 1991.
- _____, “Âlem”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, c. 02.
- _____, “Abdâl”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, c. 01.
- _____, “Devir”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, c. 09.
- _____, “Fark”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, c. 12.
- _____, “Mârifet”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, c. 28.
- _____, “Nefis”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, c. 32.
- _____, “Ricâlu’l-Gayb”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, c. 35.
- Yazıcı, T. , “Haydariyye”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, c. 17.
- Yazır, E. H. , E. H. , *Hak Dini Kur’an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, 1979.
- Yıldırım, B. E. , *Kaygusuz Baba(Abdal)’n Budalanâme Adlı Eserinin İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi SBE. , Gaziantep, 2011.
- Yılmaz, H. K. , *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1997.
- _____, “Cem”,*TDV. İslam Ansiklopedisi*, c. 07.
- Yüksel, A. , *Kelâmi Açından Âlemin Yaratılışı*, Necmeddin Erbakan Üniversitesi SBE. , (Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2013.
- Yınanç, M. H. , “Alâiye Maddesi”,*İA.* , Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1965.

Yardımcı,M. *Kaygusuz Abdal Yaşadığı Çağ ve Yaşamı*,
www.mehmetyardimci.net/img/files/ademik. (erişim tarihi: 04. 05. 2018).

www. Varlıktan veriler.com<dörtmakam (erişim tarihi: 05. 05. 2018)

وفا

وَأَلْكَ جَمَالَ ابْنِكُمْ عَقْلَ ابْنِكُمْ ذِكْرُ
 دُرِّ بَخْتِ فَهَبْ بَشِي حَبْطَ الْخَبِي وَهَبْ بَشِي
 صَبْطَ الْوَاهِلِ رَحْلَ كَيْبَانَ الْيَمِّ وَأَلْكَ
 رَوْحَ سَابِلِ صَوْبِ نَاعِدِ ابْنِكُمْ رَوْحَ جَوَابِ
 بَمَكْ نَاعِدِ بَمَكْ قَوْبِ بَمَكْ قَوْبِ نَاعِدِ
 اَوْجِي حَمِي نَاعِدِ بَمَكْ غَمَمَةَ نَاعِدِ عَرَشِي
 صَبَا وَاشْتِ نَاعِدِ وَدُرِّ رَوْحِ مَمَكْ زِدْ
 قَدَرِ حَمَمَةَ نَاعِدِ رَوْحِ خَدِ بِي وَافِجِ الْوَسَلِ
 اَمَدِ اَوْلَادِ نَفْسِ كِي بِيَانِ الْيَمِّ وَاَلْكَ نَفْسِي
 اَمَارَهُ دَرَكِ اَنْتَهُ نَاعِدِ عَرِزَتِهِ مُسْتَا بَهْدِ
 اِيْخِي نَاعِدِ دُرِّ صَوْبِ نَاعِدِ وَكَلَامِ الْيَمِّ
 اَوْجِي نَفْسِ حَمَمَةَ دُرِّ كَلَامِ نَاعِدِ رَا اِيْزَا اِيْخِي
 مُسْتَا بَهْدِ وَدُرِّ نَفْسِ مُمَرِّدِ رَا كَلَامِ نَاعِدِ
 كَلَامِ عَجَرِ اَلْكَ مُسْتَا بَهْدِ اَمَدِ وَفِجِ
 اَوَارِ وَكَلَامِ اَلْكَ بِيَانِ وَعِيَانِ اَبَدِ اِيْمِ

اَوَّلِكِ اَوْغْلَانْدَرِكِر اَوْج اِي بَهَارَه سَنَاهِر
 اِيكِي بِيكِيك دَرِكِر اَوْج اِي يَارَه مَسْنَاهِر
 اَوْجِي قَالْنْدَرِكِر اَوْج اِي كَرْدَه مَسْنَاهِر
 دَرِيكِي بَر لَكْدَرِكِر اَوْج اِي قَالَه قِيَسَه مَسْنَاهِر
 وَدَسَت مَلِك اَوَمَه اِي بَوَصْفَه اِي مَوْصُوفَه وَوَجُودَه
 اَوَّلِكِي قَوْلَان مِيحَك اَلله مَسْنَاهِر اِيكِي كُوز
 غَر اَلله مَسْنَاهِر اَوْجِي وَرُون اَمَر اَقَارَه مَسْنَاهِر
 دَرِيكِي دِهَان جَبَر اِلَه مَسْنَاهِر اَوَمَه مَلِك اَلش
 عَرِيَسْدَر وَجَسْدِي قَدَر اَلدَر وَرُوحِي نُور دَر كَدَم
 هَم اِي كِه حَيَات وَرُوح اَلدَلَه قَالَه قِيَسَه مَسْنَاهِر
 كِيَسْمِر وَ يَار طَرِيَق كِه اَلدَر وَرُوح مَعْرِفَت
 كِيَسْمِر وَ يَار حَقِيَقَت كِيَسْمِر وَ اَمَه دَهِي بُولَه
 كِيَسْمِر وَ يَار اَدَان طَوْعِي شَرِيَعَت كِيَسْمِر
 وَجِه اَلدَلَه حَقِيَقَت كِيَسْمِر وَ هَر اَمَه
 اَلدَلَه طَوْعِي اَنَا اَلدَلَه اَوَّلِكِي دَر اَمَه كِيَسْمِر

صوبه

صُوبَه مَالِدَر اِيكِي اَوْغْلَانْدَرِكِر اَوْج اِي بَهَارَه سَنَاهِر
 كِيَسْمِر وَ يَار طَرِيَق كِه اَلدَر وَرُوح مَعْرِفَت
 كِيَسْمِر وَ يَار حَقِيَقَت كِيَسْمِر وَ اَمَه دَهِي بُولَه
 كِيَسْمِر وَ يَار اَدَان طَوْعِي شَرِيَعَت كِيَسْمِر
 وَجِه اَلدَلَه حَقِيَقَت كِيَسْمِر وَ هَر اَمَه
 اَلدَلَه طَوْعِي اَنَا اَلدَلَه اَوَّلِكِي دَر اَمَه كِيَسْمِر
 اَوَّلِكِي قَوْلَان مِيحَك اَلله مَسْنَاهِر اِيكِي كُوز
 غَر اَلله مَسْنَاهِر اَوْجِي وَرُون اَمَر اَقَارَه مَسْنَاهِر
 دَرِيكِي دِهَان جَبَر اِلَه مَسْنَاهِر اَوَمَه مَلِك اَلش
 عَرِيَسْدَر وَجَسْدِي قَدَر اَلدَر وَرُوحِي نُور دَر كَدَم
 هَم اِي كِه حَيَات وَرُوح اَلدَلَه قَالَه قِيَسَه مَسْنَاهِر
 كِيَسْمِر وَ يَار طَرِيَق كِه اَلدَر وَرُوح مَعْرِفَت
 كِيَسْمِر وَ يَار حَقِيَقَت كِيَسْمِر وَ اَمَه دَهِي بُولَه
 كِيَسْمِر وَ يَار اَدَان طَوْعِي شَرِيَعَت كِيَسْمِر
 وَجِه اَلدَلَه حَقِيَقَت كِيَسْمِر وَ هَر اَمَه
 اَلدَلَه طَوْعِي اَنَا اَلدَلَه اَوَّلِكِي دَر اَمَه كِيَسْمِر

[illegible]

90

کافا نور بونوره حکمت حوندل کاف
 هوعقل برنمه ونلک مراد استین اهانده نوبوت
 ابلسن هر شبنامه هفتتاح انسان کمال
 وروی دمک با نهم ناجی دوشند
 نور هدايت فاش عالم قدرد کون
 نور وحدت هر باغ باک سواد بر نوب
 چند راز غن کماله شادند کون
 مری کند کس کسبی و نهمند
 اقدره الله ان لا یغفر له الذنوب الا ان یتوب
 طبع وصل کمال کمال کمال
 او نصیب ادا اصل دمک و جوی
 بکری سکر حروف او بر نوب
 ارمک با نوب عسقل و نطقه یاد و باکی فاش
 بر فادر و بر فادر و باکی کون
 بر علی و بر علی و باکی فاش
 بر علی و بر علی و باکی فاش

وَجَعَلَ سِي جَنْدِرَ وَكَرَّ لَانِي طَسْمِلِد
 وَبَرَنِي **لَدَر** وَدَوْدَانِي تَدَاوُسْت
 طَوْدَانِي دَر صَاغ فَوِي **تَوَسْتِ رَاص**
 الْمِسْرُ صَوْلَ فَوِي **كَهَرَقَمُ** الْغَمْرَان
حَاغ حَاغ بَلَك بَارَقَارِي اَلَيْمُ اللهُ صَوْلُ بَلَك
 بِرْمَا قَلَرِي **جِن** صَاغ يَا لَيْسَ وَصَلُ يَانِي
طِن صَاغ مَحْمَدِي وَادَر وَصَلُ عَمْرِي وَادَر
 اِيْمَانِي رِي **مَبْدَل** وَصَاغ بِخَاغِي طَسْمِلِد
 وَخَالِدِي رِي **كَاف** كَوْنِي رِي
 غَمْلَدِي مَبْدَلَرَن وَفَاغَمُ رَا سَطْرُون
 اَجْبِقْ بَا جَفِي لَامُ الْبَفِ اِيْحَكْسِي رِي
 اِيْحِي فَوِي رَا رِي يُوَا لَقْدَرَتِ عَقْرِي
اِيْحَكْسِي اِيَا غِي رِي **طَرِي**
 مَرْتَبِي **كَانِل** مَرَجَمْتِ اُولُنِي كِي
 يُوَسِيرَ وَاقِفِ اُولُنِي وَدَعِي اَدَمِكْ وَجَوْدِي

اوجبور

اوجبور اَلَيْمُ اللهُ طَرِي وَادَر وَيَدِي يُوَسِيرَتِي
 اِيْحِي سَكْرَتِي وَادَر وَدَرْتِ يُوَسِيرَتِي بَلَك اِيْحِي
 وَادَر عَالَمُ هَمَكِي وَادَر عَيْنِي اَدَمَكِي
 وَادَر وَجَوْدِي اُولَا اَدَمَكِي اُولَا عَالَمُ
 وَادَر وَادَر كَوْنِي يُوَا رِي يُوَا رِي
كَانِل عَالَمُ سَدَقَ دِي وَكَرَّ وَكَرَّ بَلَك
 اَشَاغِي دِي رِي وَادَر بِرْمَا لِي سِرُ دِي يُوَسِيرَتِي
رَسول عليه السلام الْكُونُ مَرَاتِ الْكُونِ
 تَكْرِيكَ اَدِي مَوْجِدَر اَدَمَكِ اَدِي دَعِي مَوْجِدَر
 مَوْجِدَر دَر نَالِي سِي **اُولُسِير**
 حَسْبَتِ سَرِيكَ نَكْ خِيَا وَغَمْلَهِي وَادَر
 اَهْلَهِي مَعْلُومَلَر وَادَر حَقِي صَفَا بِلَد
 فَاَسْنَا دَعِي كَلْبَا جِي وَخَوْدِي رَا نَا بَقِيدَر
 وَكَرَّ رَا نَا وَصَفَاتِ كَرْتِي وَجَوْدِي
 وَاجْدَر كِي كَلْبَا نَا اَلَا اِيْحِي رَا نَا اَلَا اِيْحِي

ودرخی بوقت بیان اید که خلق عالم بوسه و خیر
 اراده طلب جیش بر رختگر کند تا که کند و
 حقیقت خبر را اوله و هر که دارد در دمه در
 قوله عالم **وخلق عالم** لا سبب له من غیره
 یعنی آدم حق تعالی این را بر روی دهنش از
 جمیع اشیا خلق حقیقتی عالم ابدی و ابدی
 حقیقت حقد از ابدی عالم جمله اشیا
 کبریه سبب و علت لا جرم و ظری ذات
 الله اولدی و حقیقت حضرت محمدی در
 اولی صورتان ظهور ابدی و حقیقت
 اول صورتان بیان ابدی زبیری مرشد
 بری و هر یک عالم خلقه دخی بر روی
 خفی و **کاف** خلق ظاهر و خفی و خفی
 اوجین اولدی و ملک بر مقام خراب نشو که
 عین توحید حق ابدی کور و صفت حقد

عبدی

نامور اولور همان حق فالور زیرا اشیا
 فانی و هم نامی اولدی که فانی و اتم مطلق
 خلق و عالم بیجا ابدی و بوعالم اولدی
 اوله اونی سبب بر عالم ابدی حقد و عالم
 فانی ابدی شک و کمال که بی و غیره
 کور ابدی کور رسد بولون سبب عالم ابدی
 برضی فالما از ابدی حق اولور و نیزه
رسول الله خلق و عالم و حقیقت
 بس نه در حق حقیقت که الله یعنی تکریر
 غیر که هیچ برین کور و کمال که
 اندک ابدی همان وجودی وجودی قدیم
 لا یزال که بوجار ظاهر و ابدی و جمله
 و ابدی دخی برین قران ابدی و هر شایع
 کسند که کاردنه مستوف اولدی

وکوارضه کورینور الا کورینور وهر شمع
 خزانة فاشلرد ودر بر لردن استفسار
 ابدلر ایا حق فقه لکه در لمر مقصود شده ودر
 بلز وکوک اولان مخلوق کورینور نظر ابدلر
 جملله اشیا طلب وراغب ومنتی لردن ودر حدان
 نا ادم علیه السلام واما اندک شویاه جبر قالی
 ادم علیه السلام صوری وجود کلای وکوار
 خانه کورینور قالی باقاری کورینور بانی قی
 صرت و سرکردن قالی ودر خیر تاله اجنه
 باشنه طرار خمار کلای بار نیوردی
 یازده جاره قی کتجه دردی زیاده اولدی
 وبعده یوز بیکری درت بیلر بعمدان کلای
 وکند وکله تمکین اولدجه خردیدیلر وکوارخانه
 صا حضاک استین بلك ایچون هر ادرار محمد
 ایلدیلر برینه قناعت وکدی ویراندی موقوف اولدی

تکمیل

تا کیم خام انیند کورینور وکوار
 خانه نیک اصلین ودر بر بیان ودر کالان ایلله
 سوا ایلله اشارت بیوردیلر بوکوارخانه صا حضاک
 انیم اوج حروف ایلله در بری ودر
 واندک نه اولینیک اولی وارونه افریک افری
 وار سوردی کجیلا اولین وکوارخانه اشیا
 وکوارخانه انیس ودر جملله بعمدان کلای
 وکوارخانه وکوارخانه وکوارخانه وکوارخانه
 اولدق اولدق اولدق اولدق اولدق اولدق
 ایلدیلر واندک کجیلا حیات وردی
 حورینور وکوارخانه وکوارخانه وکوارخانه
 برینور اولدی وکوارخانه کتجه دردی
 بوکوارخانه ایلدیلر وکوارخانه وکوارخانه
 جویکی نشان دجی بولدی افری هر کیم
 هرینه کوردر حقدن ابروینک کوردر حق سولر
 حورینور اشیا ی جیض انیس بابنه دخی

در بحر طهور بنی فادر التخی اندر بدی
دریدر وعالم دخی بدی شرف قدر
اوروب اوریه نورسدر ایبا واولا
بنده هال بودر لایفا واکبر کواثر
کوروب شکر و طافا و لاجف
بسم الله الرحمن الرحیم در کل کور
اولین عمری بریده برعهده فکر و الهیه
اولومین و موحید اولور صفات صمدیه
و خدای اولور ایسه ذات و صفات حق
تراز سیدر **مغنی در التوحید**
دستور ایدم کبریا بدی
حق فکر بکر بر نه کیم **محسن**
علیه السلام بیور و تم انا الحق **الظاهر**
صالح یقین اشیاء صفت بنی
طلب اتمک هر شئی کرفت اولور بر کبر
و کورک محصور لیدر و اشیاء کبریه

و

و طیبیدر و عالم ذات حق انوار دوجیدر
و روح حقیقت باشد خوا اولور بر روح اله
تا بعدر دبل اله بر بریه متنازیدر و آن دخی
صوبه تا بعدر و کیمک طریقه تا بعدر
و روح کندی بل اله انشه تا بعدر و هر
اومک کفوت یولور عالم اولور حسی
قوی اولور عنا صبرار صوم بدیر و اند
خصل اولور و انش علو بدیر و اب ایه فاله
سفلیدر و باده دخی اولور کبر علو بدیر
و روح فان کیم استدرت صو اولور و کبر
اولور **کلیشه بر جمع الی اصله**
بوعنای بیان ایه بر اون سکر یک عالمی
الله بیور بادشاه کبریا کبریا بر صمدیه
بصرف قطب ظاهر و بر صمدیه
بصرف قطب باطن و بر صمدیه
و انبیا و جیدر اندر قطب عالمی

وَلَمَّا بَلَغَ أَهْلُهَا أَهْلَهُ وَصَلَتْهُ أُولَا
 مَرِيَّةٌ وَصَوَّلَ يَأْتِيهِ أُولَا خَلِيفَةُ دَر
 وَصَلَتْ يَدَيْهِ وَأَوْصِيَتْهُ بِمَا يَرْثُ وَ
 بَوَلَّغَتْهُ جَمْعًا وَجَمْعًا إِلَى نَفْسِهِ وَ
 دِيْنًا جَارَ كَوْنِهِ دَوْرًا وَدَوْرًا
 حَتَّى حَرَّ أَيْدِيهِ وَجَمْعًا وَجَمْعًا
 جَمْعًا وَدَوْرًا سَأَلَتْ قَطْبَ عَالَمِ
 دَاثًا بَوَلَّغَتْهُ عِلْمًا وَظَهَرَ لَهَا
 حَيْثُ وَصَلَ نَارُكَ وَظَهَرَ لَهَا
 صَاعِقَاتُ أُولَا مَرِيَّةٌ وَجَمْعًا
 خَلِيفَةُ أَمْرًا وَوَلَّغَتْهُ أُولَا
 بَوَلَّغَتْهُ عِلْمًا وَظَهَرَ لَهَا
 وَجَمْعًا سَمْعًا وَرَاضَ إِلَيْكَ يَأْتِيهِ
 فَخْطَرُ عِلْمًا وَظَهَرَ لَهَا
 أَمْرًا أُولَا حَقًّا وَظَهَرَ لَهَا وَظَهَرَ

سليم

سَلَّمَ أَيْدِيَهُ قَطْبَ عَالَمِ وَظَهَرَ
 بَرَّ وَوَلَّغَتْهُ أَمْرًا وَظَهَرَ لَهَا
 عَرَبِيَّةً حَتَّى أَيْدِيَهُ أُولَا بَوَلَّغَتْهُ
 وَوَلَّغَتْهُ أَمْرًا وَظَهَرَ لَهَا
 أَيْدِيَهُ وَوَلَّغَتْهُ أُولَا وَوَلَّغَتْهُ
 حَقِيقَةً خَالِدًا وَظَهَرَ لَهَا
 نَارًا عِلْمًا وَظَهَرَ لَهَا
 حَقِيقَةً خَالِدًا وَظَهَرَ لَهَا
 هَرَبًا وَوَلَّغَتْهُ أَمْرًا وَظَهَرَ لَهَا
 خَلِيفَةُ أَمْرًا وَوَلَّغَتْهُ أُولَا
 أَمْرًا وَوَلَّغَتْهُ أُولَا وَوَلَّغَتْهُ
 بَيَانًا أَيْدِيَهُ حَتَّى أَمْرًا وَظَهَرَ لَهَا
 ظَاهِرًا وَوَلَّغَتْهُ أَمْرًا وَظَهَرَ لَهَا
 مَعْمُورًا وَوَلَّغَتْهُ أَمْرًا وَظَهَرَ لَهَا

وَكُوْلُ خُوشِ رَنْدِ بِلَهْ زِيَادِ نَوْجِهْ
تَقْدِرَا دَهْ لِي قَدَرِ اَوْلَبْ هَرْ كِه رَحْلِ اَيْسَمِ
اَو كَسْتَدِرْ زِيَادِ حِدْ كَدَرِ زَا اَيْلَهْ دَا لِي قُدْرِ
زِيَادِ نَوْ كَرِ خَا نِيَسَا دِ اِيْلِكِ اَمُورِ وَرُطْبِ
كَسْتَدِرْ اَو رِي نِهْ اِيْرِي نَا اَدَمِ كَلِيَهْ
اَمُورِ اِنْسَانِي نِي غُوشِ اِيْرِي لَ اَكُنْ
بُوْرَا دَهْ خِيَالِ اَهْلِي شَرِيْعَتِ صِقْلِ نَوْرِ
نِيَكِي **رَسُوْلِ مَقْدَامِ بُوْرَا اَلْحَقْ**
مَوْلَا كَا نَدَدِ حَقِّ قَنْدِ اَجِيْدِ رَحْمَتِ
بُوْرِي نَوْ عَالَمِ لَزَاتِ اِيْنِ كَا نِيْلِ اَوَّلَانِ اِلَهْ
النَّبِي دِرِ وَا دَمِ اَللّهُ هَرْدَمِ زَقْلِ اَلْمُتَّقِيْنَ
بُوْرَا دَهْ كَلَا يَكِ جَوْ قَرِي كِه سَوِيَكِ **نَظَرِ**
كَلِ وَا يِ مَوْلَا كَا نَدَدِ عَالَمِ سَرْمَرِي
اَوَّلِي اِيْرِي جَانِ كَلِيَرِ بِلَكِ اَيْسَكِ كَلِ بَرِي
يُضَرِ وَا يَكِ نَسَبِ اِيْمِ نَوْرِ اِيْرِي زَهْرِي فَا رِ

و جود

و جود بر كَمِ عَقْلِ دِيْمِ فَا كَمِ
كَوَارِ كِي قُوْلَانِ بِلَا كَمِي قُوْلَانِ
كَمِي كَمِي كَمِي كَمِي كَمِي

وَاللّهُ عَلِي بِالْهَوْبِ نَسَبِ
و جود نَا مَوْلَا كَمِي
قَدَرِ كَمِي نَسَبِ كَمِي
قَدَرِ كَمِي

حَضَرْتِ عَالِ كَرِيْمِ اَللّهُ وَجْهِيْكَ اَوْنِ رِيَكِ
اَوْنِ اَلْهَوْبِ اَلْمَقْبُولِ اَوْنِ رِيَكِ اَوْنِ رِيَكِ
بِيَانِ اِيْرِي لِي **حَسَنَةِ حُسْنِهِ طَاوِي**
عَبْدِ اَلْوَا حِدِ عَمِدِ طَيْبِ غُشِي غُشِي
تَرِ اَبِ اَلْمُتَّقِيْنَ طَاوِي دَرِ حَسَنَةِ
حَسَنِي عَلِي كَلِيَرِ عَمِدِ اَلْوَقْتِ حَسَنَةِ طَاوِي
فَتَحْلِيْلِ عَمِدِ اَللّهُ اَلْمَقْبُولِ اَوْنِ رِيَكِ
اَوْنِ رِيَكِ اَوْنِ رِيَكِ اَوْنِ رِيَكِ

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Rahime ÖZDEM
Doğum Yeri - Tarihi	Korkuteli-03.11.1977
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Korkuteli İmam Hatip Lisesi
Lisans Diploması	Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Konya, 2000
Çalıştığı Kurumlar	Muratpaşa Milli Eğitim Müdürlüğü, Korkuteli İlçe Müftülüğü, Burdur İl Müftülüğü
E-Posta	rahimeozdem_07@mynet.com